MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

SAJA KUUES NUMBER : APRILL 2021

HIND 2€

9 772346 662013

#106 : EESTI UG

JUHTKIRI

JUHTKIRI: PÕRANDAALUSTEST 21. SAJANDIL

Foto: Aleksander Kelpman

Kusagil möödunud aasta keskel laagerdus Müürilehe toimetusel mõte teha 2021. aasta kevadesse väike Eesti UG („UG" kui põrandaalune) teemanumber. Eesti oli esimesest lainest pea puhtalt välja roninud, klubid, kontserdipaigad ja festivalid pandi jälle käima ning paistis, et valju muusika ühiskuulamine on taas päevakorras. Kui numbri tegemine reaalselt pihta hakkas, istusime muidugi nagu vanad sokud oma kodukontorites, aknast kostumas toidukulleri rattavilin ja taustal 4/4 taktis tilkumas lekkiv kraan. Viimase aastaga kultuuriajakirjanikele tuttavaks saanud stsenaarium: kõneleda muidu elavast organismist, kes on kunstlikku koomasse viidud. Aasta ei ole olnud lihtsate killast. Muusikavaldkonnas, mis on ju valdavalt sündmuspõhine, on enamik inimesi jäänud ilma igasuguse sissetulekuta. Kes müüb pille, kes oma plaate, kes on läinud taksot sõitma või ehitusele, et ots otsaga kokku tulla. Klubid ja kontserdipaigad, mis on veel elus, ajavad kalendris näpuga järge, millal on jälle lootust uksi avada. Mõned panevad pillid lõplikult kotti. Ja niiviisi terves maailmas.

Sedasi, kui terve sektor on põlvili, on ju justkui kohatu mõtiskleda küsimuse üle, et mis see UG võiks olla, kes seal tegutsevad või mida inimesed sealt otsivad. Ometigi, kui praegune „pull" nelja kuu või hoopis nelja aasta pärast ära lõpeb, siis tullakse jälle kokku, pühitakse tolm plaatidelt, häälestatakse pill, pingutatakse plaadimängija rihm ja hakatakse otsast peale. Kõik muidugi ei tule tagasi, sest kütus tihti kirel ja entusiasmil põhinevas UG paagis on pidevas vahetuses niikuinii. Selleks piisab vaid pilguheidust taasiseseisvunud Eesti klubikultuuri mälestustahvlile, kust vaatab vastu kunagi tegutsenud kohanimede plejaad Varjendist Uneni. Aga tullakse, sest teisiti ei saa. Kohad, mida võib kokkuleppeliselt nimetada alternatiivseteks, pakuvad reeglina mitmekesisemat programmi, pigem kiusu- ja ahistamisvaba keskkonda ning heal juhul ka teatavat vandeseltslaslikku küünarnukitunnet (seda eriti nüüdisajal, kus territoriaalsus näib olevat teisejärguline). Mugavad istmed, euroremont ja VIP-*lounge* ei ole enamasti nimekirjas, sest boheemlaste ja kulturnikute poole kaldu klientuur ei jõuaks või ei tahaks sellist majandusmudelit niikuinii üleval pidada. Sellest, kuidas funktsioneerib peavoolu ja alternatiivse tõmbe- ning tõukejõud, kirjutab teemanumbris **Tõnis Kahu**. 20+ aastat kohaliku muusikaelu äärealadel toimetanud **Mihkel Kleis** sedastab aga siinkirjutajale antud usutluses, et „ääreliste, normidest kõrvalekaldumiste olemasolu on märk elutervelt arenenud kultuurist, kus liigirikkus on palju laiem, kui esmapilgul silma paistab". Lisaks ootab teid teekond läbi öö – **Mariliis Mõttus** on pannud kümnetelt inimestelt kogutud lugude põhjal kokku ühe pika nädalavahetuse, mis võib praeguses ajahetkes mõjuda kui mälestus kadunud maailmast. Ühe subkultuuri ja skeene võimaliku imaginaarse elukaare võtab aga koomiksina „Lil korin" kokku **Karl Hendrik Rattus**. Lisaks punkarid, tantsivad eestlased ja seks.

Kui nüüd minna pisut isiklikumaks, siis olen isegi sellest aast, kui olin 15-aastane poisinolk, külastanud klubisid, reive, festivale, eksperimentaalmuusikaõhtuid ja kõike muud eri riikides ja eri mandritel. See polegi olnud faas (nagu võib olla ja tihti on), see on elu pärisosa. Ja mida n-ö UGm ja väiksem, seda parem, alati! Vana kirik kusagil Brixtonis, stuudio endises Dvigateli tehases Ülemistel, muldpõrandatega keskaegne hoiuruum või skvotitud viaduktialune Pariisis, kellegi pehkinud kelder Los Angeleses või miks mitte lihtsalt mingi sara kusagil nimetus Eesti külas. Eks üheltpoolt ole selle tõmbe taga konkreetne muusikaline impulss ja uudishimu, teisalt on see kui väike paralleelne ökosüsteem, mis toimib väga hästi keele- ja kultuuriüleselt ning millel on teatud globaalse vandeseltsi maik, kus inimesed orienteeruvad enam-vähem sarnaste kompasside järgi. Ideaalmaailmas on näiteks klubikultuur selle tagasihoidlikumas (superklubidest väljaspool paiknevas) formaadis antielitistlik, sõbralik, salliv ja kahjuks harva, kuid vahel siiski, mingi kogukondliku iseloomuga. Alati see muidugi nii pole ja tihti imevad kasumijanu, vahetuv kontingent või end lolliks suitsetanud resident-DJ sümpaatsest kohast, üritustesarjast või suvefestivalist kogu elu välja. Inimesed nokivad siis mõnda aega nina, kuniks pragudest ilmub kui imeväel midagi muud ja karavan liigub edasi. Seda kõike mõistagi 21. sajandi *elustiili* võtmes, kus pärast pikka ööd lastakse endale blenderiga maitsev tervisemuuti ning kontrollitakse kalendrist oma pilatesetunni aega. Küllap kaob lähitulevikus ajalukku ka UG kui põrandaalusust tähistav mõiste, sest võrgustunud ühiskonnas kaotab ta oma salasepitsejate ja kultuurirevolutsionääridega õrnalt seotud alltooni. Aga eks fantaasia UGst kui mõnes mõttes sellisest varakristlikust katakombides luusimisest, kõrgemal pea kohal astumas peavoolu leegioni matsakas marsisamm, ole visa kaduma. Idee vastupanust on üks rammus idee.

Aleksander Tsapov, kultuuritoimetaja

Esikaanel Mihkel Kleis. Foto: Johann Kööp

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode 4041 0820

TOIMETUS

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Aleksander Tsapov	kultuuritoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Tanel Mütt	müügi- ja reklaamijuht	tanel@muurileht.ee

Makett/kujundus: Madis Katz
Illustraatorid: Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Ave Taavet, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Maris Tammer, Stella Salumaa, Vahram Muradyan, Villem Roosa
Fotograafid: Aleksander Kelpman, Janis Kokk, Ken Mürk, Priit Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, KAISA LING, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 3500

JÄLGI MEID
@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

EESTI UG

KULTUUR
Peavooluline ja alternatiivne – väitlev vastasseis – *Tõnis Kahu* [5–6]

KOOMIKS
Lil korin – *Karl Hendrik Rattus* [7]

PERSOON
Intervjuu Mihkel Kleisiga – *Aleksander Tsapov* [8–11]

SUBKULTUUR
Need, kes ärkavad öösel – *Mariliis Mõttus* [12–16]
Eesti tantsib – *Karin Leivategija* [17]
Intervjuu Aimar Ventseliga – *Indrek Spungin* [18–20]
Naised Tallinna pungis – *Brigitta Davidjants* [22–23]

PÄEVAKAJA

ARVAMUS
Seksist ja seksuaalharidusest – *Natalie Mets* [24]

SOTSIAALIA
Puust ja punaseks: *woke* – *Henri Kõiv* [25]

KESKKOND
Kas toruotsast paistab roheline tulevik? – *Silver Sillak* [26–27]
Kliimakangelaste salaseltsi – *Madis Vasser* [28]

LINNARUUM
Ruumitarkusest – *Carl-Dag Lige* [29]

KULTUUR

KAHEKÕNE
Vestlus arhailise kultuuri elementidest – *Märt-Matis Lill ja Peeter Laurits* [30–31]

SKEENE
Uus eesti biit: Maris Pihlap [32]
Kiirkohting: Valge Tüdruk [38]

ARVUSTUSED
Uued plaadid [33]
Paide Teatri „Labürint" – *Aare Pilv* [34]
Martin Alguse „Tagamaa" – *Valner Valme* [35]

PROOSA
Shitty story – *Kätlin Kaldmaa* [36–37]

POST-FAKT
Aprillikuu kultuurisoovitused – [39]

EiK

Foto: Silver Mikiver

EiK (20) on muusik ja luuletaja, kelle eestikeelsetest tekstidest sünnivad sageli *arthop*-stiilis laulud. Oma esimesed salmid kirjutas ta umbes kuueaastasena ning 2014. aastal alanud muusikukarjääri jooksul on ta andnud välja viis plaati ja löönud käed plaadifirmaga TIKS rekordsi. Viimase alt ilmus hiljuti ka EiKi ning produtsent Luurel Varga loomingut põimiv kogumikvinüül „TIKS 097".

Trigorin

Kenad ja andekad.
Kenad ja andekad, kenad,
Ent keegi saab alati paremalt,
Alati keegi saab paremalt teha.

Sa oled kena ja andekas.

A klassikaks eales ei pürgi
Ja peavool su pea peale sülitab,
Sa tead ka, see peavool on prügi
Ning sureksid seest, kui sa üritaks
Sulada sisse ka peavalu kiuste,
Taieste väärtus on küsitav.
Tead siis ka ise, kas sa hea artist, sest

Igaüks loob täna loomingut,
Kompad on piinlikult paigas
Ja piletid välja on loositud,
Vunts nõnda ilusti joonistub,
Võltssügavus, andekad joodikud,
Edasi-tagasi loožiuks
Ja kolmesest bemmist käib lõppu üks kaigas.

Kenad ja andekad.
Kenad ja andekad, kenad,
Ent keegi saab alati paremalt,
Alati keegi saab paremalt teha.

Oled prominent, kui seda postitad,
Ühtki prohvetit ei tunta omal maal.
Siis teed projekte, mis sind ei huvita,
Oled ilu ja anne, a Turgenev on parem.

Igaüks meist poole kohaga kunsti-
Inimene, suisa inimene nagu kunsti-
Teos on kaenlas paberis ja bussi
Hilinedes vihma kallab mööda uksi.
Seod end kingapaela kuskil,
Poes ei keegi näind, kui nutsid.
Riiulite vahel tagareas su luuleraamatud:

Veel allahinnatud –
Ei anna kannatust,
Kas raiskasidki trükile baristapalgast pool?
Kõik ammu mängitud,
Kõik lausevärvingud,
Ehk annet pole ollagi, usk endasse on paratsetamool?

Kenad ja andekad.
Kenad ja andekad, kenad,
Ent keegi saab alati paremalt,
Alati keegi saab paremalt teha.

Vaata!

Pärast sügisballi tuleb
Aasta pikim pime nädal.
Ei tunne käsi, kindad kadunud,
Kui kobamisi sumpan läbi lume
Sinna, kuhu minna ära,
Lastist, mis mul läinu turja ladunud.
zvzaaoVaata!
Taevast langeb penoplasti,
Eriline selle aasta esimene sadu.

Su jalad külmad, tuba lumevarje täis,
Mu sõnad alati ei suuda
Üles soojendada neid,
Kui kell lööb kiiremalt, kui tohiks.

End valgus teise tuppa kolib,
Ärkan hämaruses pisut liiga varakult
Ning mõtlen nendest lauludest,
Mida veel mul pole meenund
Soovitada sulle.

Vaata!
Taevast langeb penoplasti,
Eriline selle aasta esimene sadu.

Mind jälitavad sajandipikkused suved,
Roheliste silmadega valge vihma sügised
Ja kevadeti siiski miski kummitab.

Kõik lapsepõlvehommikud
Ja külmad arved pärast lähedust.
Ma tahaks näha multikaid,
Kui teised alles magavad,
On pühapäev, ma ütlen endale,
Et olen eland õigesti.

Vaata!
Taevast langeb penoplasti,
Eriline selle aasta esimene sadu.

Elada, tahtes iga eilset tagasi,
Mitte oodates kirkamat homset, siis
Aegamisi närib sind nostalgiaparasiit
Ja kaob romantika
Asju traagiliselt võtta.

See päev läeb kiiresti,
Sest me homme jälle näeme.

Nina sinu juustes unenäod on paremad,
Kui sajab penoplasti.
Lund ei ole enam aastaid sadanud.

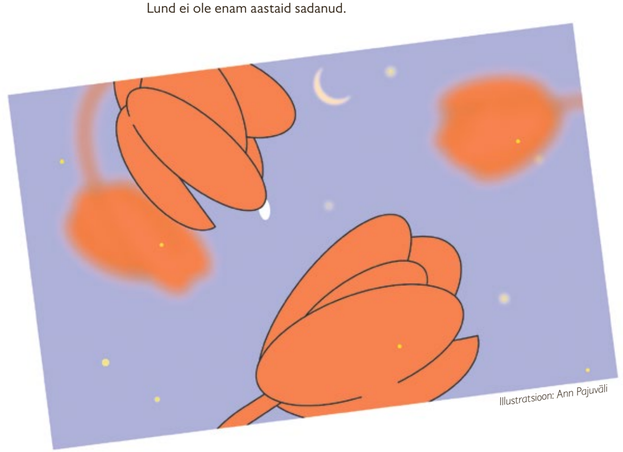

Illustratsioon: Ann Pajuväli

231

Just nii palju eri emakeeli rääkisid Eesti elanikud 2020. aasta andmetel.

EESTI ORNITOLOOGIA JUUBEL

Sama kindlalt kui talvele järgneb kevad ja päevale öö, valib Eesti Ornitoloogiaühing ka aasta lindu. Tänavuse peapreemia viis pesakasti ei keegi muu kui kuldnokk ehk *Sturnus vulgaris*, keda asjatundmatum silm võib talvel ka isase musträstaga segi ajada. Lisaks sellele tähistab lindude kaitsmisele, tutvustamisele ja uurimisele keskendunud vabaühendus sel aastal oma sajandat juubelit. Kõik kevadel lindusid vaatlema ja proosit!

Aasta linnu rändkarikas on praegu kuldnoka haida.
Foto: Ants Liigus / Pärnu Postimees / Scanpix

STRATEEGILISE KOMMUNIKATSIOONI ÄMBER

Raske on kujutada ette ebavajalikumat ja ultimatiivsema alatooniga kommunikatsiooni inimeste korralekutsumiseks kui fraas „suvi jääb ära, kui…". See on umbes sama tõhus kui lapsele multikate või arvutimängude keelamine, et teda kuuletuma sundida. Kui kunagi koostatakse, ja see kindlasti koostatakse, kriisikommunikatsiooni fopaade edetabel, siis suvelause on üks kindlaid favoriite esikohale. Jääb vaid oodata, millal veeuputuse kujund laiemasse kasutusse tuuakse.

EITUS KUNSTIS JA ELUS

Eesti teatri auhindade jagamisel riisus koore Von Krahli Teatri lavastus „Pigem ei", mis jutustab hoogsa loo ühe inimese keeldumisest, kes esialgu vehib pühendunult tööd teha ja on kuulekas, kuid peagi vastab tööülesannetele lakooniliselt, ja „ma pigem ei teeks". Eks hea kunst võibki sattuda õigesse aega, kuidagi juhuslikult ja iseenesest. Eitusest saab olukorras, kus inimene või süsteem on surve all, tõhus vahend stressiga toimetulemiseks. Nii paisub ka päriselulises kriisiolukorras eituse koorilaul üha tugevamaks.

Marika Vaarik, Jörgen Liik ja Ingmar Jõela lavastuses „Pigem ei".
Foto: Von Krahli Teater

PÄTSI NÜÜDISAJASTAJA HENT KALMO

Hent Kalmo. Foto: Tiina Kõrtsini / Õhtuleht / Scanpix

Õigus- ja ühiskonnateadlane ning õiguskantsleri nõunik Hent Kalmo on Vikerkaare aastas korra ilmuva ülipika uurimusliku artiklisarja tänavuse peatüki autor. Märtsi lõpus paberil ja aprillis veebis ilmuva uurimuse „Kadrioru aednik" keskmes on Konstantin Pätsi vastuoluline isiksus ja valitsemisaeg. Päts on kindlasti üks lähiajaloo lõhestavaimaid kujusid, keda rahvuslikum ja vanem generatsioon näeb pigem eestluse kuldaja riigivanemana ja teine pool võimuahne autoritaarse valitsejana. Isegi Estonia teatri ette kavandatud Pätsi monument suutis inimesed vastasleeridesse ajada. Igas isikus on muidugi alati palju enamat kui tühipaljas tähistamine selle või teisena. Kalmo põnev, põhjalik ja ka rohke pildimaterjaliga varustatud rännak esimese iseseisvusperioodi riigiaparatuuri ja kollektiivsesse meelsusesse, kuid ennekõike Pätsi vastuolulisse isiksusse, on kui poliitiline triller, mida palistavad Kalmo rohke kujundiloome ja allikate peadpööritav tihedus. Erilist tähelepanu pöörab Kalmo Pätsi algatatud eesti rahva tsiviliseerimisprotsessile iluaianduslikust vaatenurgast, kus rahvast kujutatakse kui hoolitsetud aeda, mille harmoonilise ja ilusa väljanägemise eest kannab hoolt tubli aednik.

VÄÄRIB JÄLGIMIST:

instagram.com/rahvaluulearhiiv

Foto: @rahvaluulearhiiv

Paljud Eesti muuseumid ja arhiivid peavad ühismeedia platvormidel kontosid. See on väärt töö, et tõsta ajaloo pragudest välja igasugust nodi, mis muidu silma alla ei satuks. Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi Instagrami konto pakub huvitavat ajaloolist materjali nii sõnas kui ka pildis. Mõistatusi, mure- ja lüpsilaule ning palju muud folkloorset postitatakse koos täpsete andmetega selle kohta, mis kandist ja millal vastav pärimus on kirja pandud. Fotod ise keskenduvad valdavalt maarahva möödunud sajandi esimese poole elu ja olu kujutamisele. Tõeline kuld!

SEAPÕIS

2020 oli Eesti teedeehituses rekordaasta. Oot, vabandust, vahepeal tuli meile uut infot peale. Parandame äsjast teadaannet ja Transpordiameti värskeimatele andmetele tuginedes tuleb 2021 teedeehituses veel võimsam aasta – 253 miljoni euro eest asfalti. Selles valguses palusime kommentaari ka Müürilehe oraakli paljunäinud silmadelt. „Nii, las ma vaatan. Jah, sedasi, vabandust, üks hetk. No, mis ma teile kostan? Kui vaatame kuni aastani 2035, siis võin julgelt väita, et enamik Eestist on kaetud kuuerealiste maanteedega. Eriti juhin tähelepanu Jõhvi-Tartu maanteele, mis ehitatakse kolmekorruseliseks ja kaetakse pleksiklaasist katusega. Samuti ehitatakse välja suurejoonelised Paide, Suuremõisa ja Virtsu ringteed, millest viimane viiakse osaliselt mere alla. Suure entusiasmiga rajatakse Ruhnut ja mandrit ühendav rippsild, asfalteeritakse Meenikunno raba ja 2000 km kõrvalmaanteid betoneeritakse tsemendiseguga, mille elueaks on insenerid arvutanud 7000 aastat. Kogu pealinn kallatakse lennukitelt üle kuuma bituumeniga, Kopli lahe põhja tuleb parkla 100 000 autole ning Mihhail Kõlvartile püstitatakse Lasnamäele ratastel monument, mis paistab kosmosesse. Ühistransporti, jalgratast ja rulluiske kasutavad inimesed saadetakse aga elama eraldi autovabasse reservaati Abja-Paluoja külje alla." Oot, vabandust, uus info taas, Tallinn võtab eesmärgi saada aastaks 2050 kliimaneutraalseks. Joppenpuhh…

PEAVOOLULINE JA ALTERNATIIVNE – VÄITLEV VASTASSEIS

Kultuurinähtuste peavooluks ja *underground*'iks jaotumine näib eriti popkultuuris justkui paratamatu. Aga mida see jaotus endast õieti kujutab või milleks me seda vajame – on see väärtusteljestik, on see poliitika? Või tasuks hoopis ideoloogiad kõrvale jätta ja rääkida statistilistest faktidest?

Tõnis Kahu

Foto: Liina Luhats

Tõnis Kahu on muusika- ja kultuurikriitik ning viimased tosin aastat Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudi õppejõud. Aastal 2006 avaldas ta raamatu „Viis ja sõnad", kus ta vaatleb oma lemmiklugusid eesti popmuusikas.

Päris kaua on just popkultuur lubanud kasutada enese selgitamiseks lihtsat, ent justkui kehtivat skeemi. Ühele poole jääb hästivalgustatud ja -korraldatud „meinstriim" ning teisale, kujuteldavalt allapoole, pulbitseva energiaga *underground*. On olnud eri teooriaid. Üks ütleb, et need kaks moodustavad enam-vähem harmoonilise terviku. Teine jälle näeb kahe pooluse vahel pigem umbusklikku vastasseisu. Kolmandate arvates on aga peavool midagi parasiidi ja vereimeja taolist, mis röövib pimeduse varjus alternatiivkultuurilt tema energiat. Huvitav muidugi. Ehkki kogu too kirjeldatud jaotus mu enda elus teab mis praktilist rolli ei mängi. Ja see on suuresti mu isikliku maitse küsimus – ma lihtsalt ei tee oma valikuid taoliste jäikade määratluste järgi. Aga puhtalt tasakaalu loomise nimel lubaksin ma sellel väärtuskoordinaadistikul ometi püsti seista.

Inimesed, kes peavad ennast intelligentseteks, räägivad täpsustustele aega kulutamata näiteks „peavoolumeediast" või „peavoolupoliitikast" ja nende vestluskaaslased isegi enam ei takista neid selles.

Tõsi, mõne viimase aastaga on samas sündinud üks muutus ja seda on olnud ausalt öeldes omajagu hirmutav jälgida. Vaadakem, mis on saanud tollest peavoolu mõistest just poliitilisel väljal ja kes tükivad kujutama sellele alternatiivi. Inimesed, kes peavad ennast intelligentseteks, räägivad täpsustustele aega kulutamata näiteks „peavoolumeediast" või „peavoolupoliitikast" ja nende vestluskaaslased isegi enam ei takista neid selles. Sündinud on mingi ebardlik sümbioos, mille üheks koostisosaks on iselaadne tõtsakas talupojatarkus ja teiseks labasevõitu laiatarbe-gnostitsism, mis usub, et meile nähtav maailm on pettus ja ainult sügavuti (näiteks internetti) minnes leiame päästvad valguslätted uuesti üles. (Tõepoolest, see meenutab isegi rohkem filmi „Matrix", kui ma esialgu arvasin.) Taoliste travestiate juurest popmuusika ja popkultuuri juurde tulles ei taha ma niisiis kaasa mängida seda fassaadide maharebimise mängu, vaid küsin hoopis, millest too vastandus võiks koosneda ja millistes piirides ta toimib.

POPI PARTIKULAARSUS JA UNIVERSAALSUS

Hiljuti jõudis minuni prantsuse teoreetiku **Agnès Gayraud'** raamat „Popi dialektika" ja tõuke edasiseks – koos sooviga kohati vastu vaielda – sain just sealt. Gayraud asetab ühele poole popmuusika **partikulaarsuse**, mida võiks kirjeldada kui ühe inimese kõnetamist teise poolt. Tähtis on lisaks ka see, et tolles kommunikatsiooniaktis ei osale mingid atomiseeritud figuurid, vaid inimesed, kes kuuluvad erinevatesse spetsiaalsetesse võrgustikesse – neil on rass, sugu ja muud identiteedi vormid. Päris kindlasti on nad kõik kehalised subjektid (erinevalt klassikalist muusikat saatvast ametlikust diskursusest, mis näib seda mõõdet vältivat). Olles oma raamatu pealkirjale vastavalt dialektiline, asetab Gayraud siia kõrvale **universaalsuse** mõiste, mida me võiksime antud teemat arvestades nimetada ka peavooluks. Sellesse paari on vastandlikkus sisse kodeeritud, aga isegi mitte selles pole asi. Tähtsam on see, et konflikt peitub nende omavahelises läbikäimises. Ehk peavool justkui tõmbaks partikulaarsusi enese poole ja õnnestumise korral saavad mahajääjad rääkida truudusemurdmisest ja isegi reetmisest. Ning lisaks on peavoolu jõudmine justkui midagi surmasuudluse taolist, mis tegelikult hävitab kõik nood ülevõetu partikulaarsed jooned. Järeldus on, et mitte keegi ei võida. Ometi tunnistab Gayraud, et tolles püüdluses universaalsuse poole on ka midagi utoopilist. Või täpsemalt öeldes on see utoopia popmuusikas üks kesksetest – unistus kõneleda paljude inimestega korraga.

Oleks vaja osutada sellelegi, millest Gayraud' jaotus mööda läheb. Esiteks on tema mudel kuidagi peenem ja jahedam kui näiteks klassikaline eritlus „kõrgeks" ja „madalaks". Ning ega too väga kirglik ja liikuvate piiridega jaotus peavoolust ja *underground*'ist kõnelemiseks tõesti väga ei näigi sobivat. Lihtsalt popkultuuri ajaloos pole alati nii, et *underground* tahab olla kõrgemal, kunsti positsioonis ja tõrjub argist ning madalat vestlusringist kaugemale. Võimalik on ju ka täpselt vastupidine – näiteks afroameerika kultuuriga seotud väljenduslikud koodid on brutaalsed ja füüsilised ning sellistena „madalad", kuid just see, et peavool neid mõista ja ära seedida ei suuda, annab neile „alternatiivse" elujõu.

Teine skeem, mida Gayraud väldib, on möödunud sajandi traditsioonilise kultuuriteooria, näiteks Frankfurdi koolkonna ideed. Nõnda näitab **Theodor Adorno** meile olulisena konflikti orgaanilise ja mehaanilise vahel. Ühele poole jääb tema käsitluses autonoomse elujõuga autentne kunst ning teisale heteronoomset pseudokunsti tootev tehniline struktuur, mida Adorno määratleb „kultuuritööstusena". Too viimane rakendab tervet hulka väga ratsionaalseid strateegiaid, et mitte hoida ohjes ainult kunstivälja, vaid tegelikult tervet ühiskonda („sotsiaalne tsement" on väljend, mida Adorno kasutab). See mudel on liiga rigiidne, et kujutada üldse ette mingit infovahetust kahe äärmuse vahel, kuigi samas on Adorno argumente lahjendatult ka mujal kasutatud – näiteks siis, kui on viidatud peavoolukultuuri kommertslikule iseloomule.

EDETABELI DEMOKRAATIA

Kolmandaks on Gayraud'le vööras ka selline arusaam, mis käsitleb peavoolu lihtsalt kui statistilist fakti. Meinstriim oleks tolle loogika järgi justkui miski, mida saaks määratleda pelgalt (publiku, müüdud plaatide jne) hulga kaudu. Mingit ideoloogiat siit nagu ei paista ja paljude arvates teeb just see peavoolu ohtlikuks. Samas, kui peavoolu statistiliselt defineerida, näeb

Peavool justkui tõmbaks partikulaarsusi enese poole ja õnnestumise korral saavad mahajääjad rääkida truudusemurdmisest ja isegi reetmisest.

see välja demokraatlik ja omal moel avatud. Mõelgem näiteks peavoolumuusika ühele kesksele institutsioonile – müügiedetabelile selle *Top 40* formaadis. Edetabeli kõnejõud tulenebki minu arvates just sellest, et ta on kokku pandud täiesti juhuslikest elementidest – sellistest, mis juhtusid teatud ajahetkel käepärast olema ja menukaks saama. (Ma võin vaielda edetabeli koostamise meetoditega, aga ei oska minna piisavalt kaugele, väitmaks, et tegemist on kallutatud jõududega kellegi huvides.) Tähtsaim on see, et edetabelit

jätkub >

< eelneb

ei piira mingid esteetilised manifestid, mingid katsed ületada eri laulude järgnevusest sündivat kakofooniat. See on aus kaos, milles liikuvad üksikosad jagavad omavahel hulgaliselt kommertseduks vajalikke kultuurilisi koode, kuid valemiteks need koodid ometi ei kujune. Muidugi on see ühtaegu poliitiliselt kahtlane ja samas huvitav järeldus. Kapitalismi lubadus on ju olnud, et absoluutselt igasugune energia võib läbi lüüa (just selline oli üleskutse taasärkavale Eestile nii umbes aastal 1992). Ja me näeme selle täitumist muusikaajaloos – nii Elvis, biitlid kui ka Sex Pistols kuulusid marginaalsete kilda napilt hetk enne oma läbimurret… Samas muidugi on kõik kolm näited sellest, kuidas ollakse kõrgemal pelgalt müüginumbritest ja arveraamatutest.

Edetabeli kõnejõud tulenebki minu arvates just sellest, et ta on kokku pandud täiesti juhuslikest elementidest – sellistest, mis juhtusid teatud ajahetkel käepärast olema ja menukaks saama.

Gayraud' pakutud peavoolu ja *underground*'i mudel on staatiline ja hästi tasakaalus, kombineerib kõrgelennulised unistused kompromissi ja konformismi ideedega ning jätab nad üksteist täiendama. Sealjuures on tal oluliseks lisanduseks ka asjakohased näited. Utoopilist peibutust pakkuva peavoolu sümboliks on tal Detroiti plaadifirma Motown – konkreetselt ansambli The Supremes universaalse armastussõnumiga laulud. Teisale jääb aga Memphise plaadifirma Stax, mis toonitas oma valikuga (näiteks „Shaft" ja teiste n-ö *blaxploitation*-filmide saatemuusika) hoopis alternatiivset tumedanahaliste identiteeti – tõrksat ja protestivaimulist nagu kuuekümnendate aastate lõpule kohane. Järeldus on siin meie jaoks tegelikult väga lihtne. *Underground* ei ole midagi sellist, mis asuks kuidagimoodi muusikatööstusest väljas, mingi puhta ja rikkumata inimlikkuse vallas. Ta on ikkagi pigem sõna otseses mõttes muusikatööstuse looming. Ja suhe peavoolu ja alternatiivkultuuri vahel on iseenesest vajalik, sest ta on tootlik kummagi poole jaoks – milline ka poleks retoorika, mis seda kommunikatsiooni saadab.

***Underground* ei ole midagi sellist, mis asuks kuidagimoodi muusikatööstusest väljas, mingi puhta ja rikkumata inimlikkuse vallas.**

VASTANDLIKUD AMBITSIOONID

Vaatame kaugemale, möödunud sajandi kahekümnendatesse aastatesse. Umbes siis võttis plaaditööstus käibele sõna „blues", et koondada sel moel enda ümber mustanahalist publikut. Eesmärk oli suhteliselt kaootilised muusikalised signaalid kuidagi ühtlustada ning tänu selliste lauljate nagu **Bessie Smith** populaarsusele see ka õnnestus. Kuid juba õige varsti kultiveeriti bluus kui meie mõistes alternatiivmuusika. Artistid, nagu **Charley Patton** ja **Robert Johnson**, olid toiminud oma tavakeskkonnas meelelahutajatena – mängides muu hulgas ka tolleaegsete pophittide kavereid –, kuid plaatidele valiti teistsugune materjal, sest vaja oli autentsemat ja tooremat väljenduslaadi. Nõnda sündinud *underground* polnud iseseisva loomingulise vabaduse märk, vaid kalkuleeritud äriline otsus. Just sellise bluusitraditsiooni avastasid hiljem rokkmuusikud ja defineerisid selle oma loomekeskkonda ümber.

Rokkmuusika ise sidus samuti kokku väga erinevaid ambitsioone, pealtnäha isegi vastandlikke. Paljuski just afroameerika muusikalt saadi teatav ausa ja autentse kõnelemise litsents koos õigete koodidega, mis toda ausust ära aitasid tunda. Teisalt ei saa kuidagi öelda, et tollane rokkmuusika oleks olnud või tahtnud olla alternatiivmuusika. Muidugi oli päevakorras hulk strateegiaid, kuidas loomulikku väljendust piiravat kommertssurvet tõrjuda, aga rokkmuusika teine ja tähtsam ambitsioon oli ikkagi midagi muud – nimelt valitseda maailma oma reeglite järgi. Kuuekümnendate lõpuks oli rokkmuusika muusikatööstuse esialgse tõrksuse ületanud ja populaarsem kui iial varem. Kahtlemata võisid muusikud otsida eksperimenteerides sellele populaarsusele alternatiive, nihkuda esiplaanilt tahapoole ja rääkida kummalistest asjadest isevärki keeles. Aga selline trots eeldas mingit täiendavat selgitust, sest oli veider loobuda sulle antud tribüünist ja kõnevõimest. Ansambel The Stooges alustas oma debüütplaati järgmiste sõnadega: „Well it's 1969 okay / All across the USA / It's another year / For me and you." Absoluutselt igaüks pidi olema selle muusika kuuldeulatuses, tahab ta siis või mitte.

Suhe peavoolu ja alternatiivkultuuri vahel on iseenesest vajalik, sest ta on tootlik kummagi poole jaoks.

Ja isegi punk polnud seitsmekümnendate lõpul kindlasti mitte puhas alternatiivkultuur meile tuttavas tähenduses. Kõigepealt – seesama võimuvõtmise ja enesekehtestamise idee oli ka neile oluline. Aga tähtsam veel oli see, et punk tahtis olla pigem pop- kui rokkmuusika – pigem ebaküps kui täiskasvanud, pigem kiire ja lööv kui sügav ja läbikomponeeritud. Pungi formaat oli popsingel, laulud olid täis viiteid ammusele edetabelipopile, rämpslikumale glämmile ja infantiilsele *bubblegum*'ile. Ning muusikud ei varjanudki, et neile läksid korda edetabelikohad. See, mille vastu punk tõrkus, oli üldtunnustatud retrorokk, mis oli seitsmekümnendateks peavoolu jõudnud, ja ka ilmingud roki küpsusest, näiteks Led Zeppelin, The Rolling Stones või The Who. Kuid tolle lärmaka katkestuse kogu radikaalsus tasandati hiljem *indie*-muusika abiga, mis vastukaaluks liiga värvilistele kaheksakümnendatele otsis enesele toetuspunkti just minevikust. Kuid juba tuli hip-hop ning seesama meinstriimi pidev tormijooksuga vallutamise projekt muudkui jätkus. „Leave This Off Your Fucking Charts" on ansambli Public Enemy ühe loo pealkiri. Võib-olla keegi kuuleb siin paanikat ja hirmu süsteemi kägistava haarde ees. Kuid tegelikult on see midagi muud: me valitseme maailma nii, nagu me ise tahame. Teie reeglite asemel on meie reeglid…

Rokkmuusika sai paljuski just afroameerika muusikalt teatava ausa ja autentse kõnelemise litsentsi koos õigete koodidega, mis toda ausust ära aitasid tunda.

Võib-olla olekski aeg meenutada, miks me meinstriimi ja *underground*'i dünaamikat üldse vajasime. Jah, nagu algul mainitud sai, ilmselt selleks, et popmaailma kuidagi paigal hoida ja oma valikutes mitte eksida. Et mahutada ära esteetilised ja eetilised küsimused nii, et vastused oskaksid sind õigel teel hoida. Hästi sissetöötatud ideoloogia peavoolust ja *underground*'ist pole mitte ainult üks tähtsaimaid muusikatööstuse loodud müüte, vaid võib ka päriselt kasulik olla, kui otsitakse aluseid maitseotsustuste baasil koondumiseks ja vastandumiseks. Kui tahetakse teha vahet mitte ainult „hea" ja „halva", vaid ka (moraalselt) „õige" ja „vale" vahel. Ainult et kõik see tundub õõnes, kui keelduda kuulamast, mil moel nii siit- kui ka sealtpoolt kujuteldavat rindejoont meiega tegelikult räägitakse. Ja kui keelduda märkamast, et kummaski laagris on küllaga üksteiselt röövitud sümboleid ja vääriseemeid, mille ümber võtavad kuju üha uued kultuslikud rituaalid.

KÕRVALLEHEL > KARL HENDRIK RATTUSE KOOMIKS „LIL KORIN".

Karl Hendrik Rattus on juba varasest lapsepõlvest joonistanud koletisi ja armastanud koomikseid. See on viinud ta otsapidi BFMi kunsti õppima, kus ta tegeleb eri meediumite, aga eelkõige digitaalse kunstiga.

SZOLNOKI ROTITAPJA ÜHEKSA ELU

Kui Eesti otsiks oma alternatiivstaari, siis Mihkel Kleis oleks selle saate tugev favoriit. Elu, mis on möödunud ühtviisi süntesaatori, trummide, DJ-puldi ja lõuendi taga, on kui kiirkõnd läbi viimase paarikümne aasta kohaliku alternatiivkultuuri.

Intervjuu **Mihkel Kleisiga**. Küsis **Aleksander Tsapov**, pildistas **Johann Kööp**

Nii kaua kui mäletan oma huvi põrandaalusema muusika vastu, on seal üht- või teistpidi läbivalt terendanud ka Mihkel Kleisi nimi. Üks esimesi ilmumisi oli siis, kui ostsin kusagil uue millenniumi hakul plaadipoest Luarvik Luarviku kasseti „Baltic Station Session". Tundsin huvi nii mulletite kui ka 80ndate vastu ja see uus kohalik bänd astus minu jaoks imagoloogiliselt täpselt õigesse kohta. Aga neid ilmumisi tuli üha uuesti ja see jada pole katkenud siiamaani – näiteks artistinimede Ratkiller, Edasi või Court Rat all –, olgu see Tartu Sadamateatris Olematute Bändide festivalil, Snakehouse'i klubis, kassetimuusikaõhtul EKKMis või Klassikaraadio eetris ideaalmaailmu tutvustades. Ka muusikalise spektri mõttes on selle karavani teekond olnud lai nagu vikerkaar – neoprogest *metal*'i ja dekonstrueeritud klubimuusikani koos kõigi võimalike vahekihistustega. Mees nagu orkester, kui lubate kasutada rahvalikumat kujundit. Meie loo kangelane on avanud näituseid, illustreerinud raamatuid, teinud mitmesuguseid kujundustöid ja valvanud juba aastaid Eesti tarbekunsti- ja disainiklassikat. Tema sulest tulevad ka iga aasta lõpus kõige pikemad nimekirjad (isegi pikemad kui ahnel melomaanil **Siim Nestoril**) aasta huvitavaimatest plaatidest, millega kõigil on võimalik tutvuda keskkonnas *rateyourmusic.com* tema profiilil *~strugatsky*.

Kui ma intervjuud Mihkliga veebruarikuus sepitsema hakkasin, siis mõistsin, et kuigi ta on kogu aeg kusagil tegutsenud, siis ega ma temast eriti midagi põhjalikku ei tea. Intervjuusid ta väga palju andnud ei ole ja nagu ta ka ise ütleb, ei ole ta just kõige sotsiaalsem inimene. Igatahes seadsin ideaalselt hallil 25. veebruari pärastlõunal sammud Mustamäe tornmaja üheksandale korrusele, et viia ellu küsitlusrituaal. Tee Männi trollipeatusest viis mind mööda ka kunagisest Szolnoki restoranist, kus töötas kaugetel 90ndatel mu ema ja kust ma sain oma esimesed mikksteibid, mille Szolnoki DJ oli kokku keevitanud. Szolnoki restorani meenutab hea sõnaga ka eesti popikroonikate kullavaramusse kuuluvas „Dekameronis" **Onu Bella**. Nüüd seisab see tondilossina, mille sissepääsult võib lugeda, et apteek sulges oma uksed 2019. aastal.

Olen võtnud 24. veebruari tuules külakostiks kaasa kilupirukaid, kuna tühjade kätega pole sünnis külla minna, astun läbi ka kohalikust poest. Ostan mõned Corona õlled, sest see tundub selline kesktee – inimesed õlut ikka sallivad! Kui üle lävepaku astudes pirukad ja Araxese kilekoti ulatan, teatab Mihkel lakooniliselt, et talle ei maitse õlu. Mis siis ikka, tuleb ise kastanid tulest välja tuua. Kilupiruka lõhna on ninna saanud ka kass, kelle nime kohta pärides vastab peremees, et kassil pole nime: „Ma pole osanud talle nime välja mõelda." Sedasi me võtamegi maalide, musta klaveri ja muu parafernaaliaga sisustatud elutoas istet – intervjueeritav, ajakirjanik ja nimetu kass.

Sa oled osalenud läbi viimase paari aastakümne eri skeenedes ja muusikalistes projektides. Milliste inimestega on see rännak sind kokku viinud ja kuidas sul üldse tekkis süvendatud huvi kõige muusikaga seonduva vastu?

Rännaku alguspunktiks võib pidada eelkõige Harjumäe plaaditurgu ehk plaadimäge, kus käisin aastatel 1992–2003 regulaarselt peaaegu igal pühapäeval. Plaatide vahetamine ongi olnud üks mu põhiline, ja paljude inimestega ka ainus, suhtlemisviis. Plaadimäel sain sõbraks ühe üliekstsentrilise hevimehega, kelle hüüdnimi on **Noka** (vist nokamütsist tuletatud, kuid imelikul kombel pole ma teda kordagi selle peakattega näinud). Nokal oli akustiline keskaja hevibänd Messier ja proovid toimusid tema Mustamäe korteris. Mängisin nendega koos veidi aega süntesaatorit ja meil õnnestus korra esineda Nõmme rokiklubis. Noka on eluaeg teeninud raha tänavamuusikuna. Vahepeal ta rändas ringi ja elas Vahemere ääres mahajäetud lossivaremetes, nüüd olen näinud teda teinekord Viru Keskuse ja Balti jaama tunnelites flööti mängimas.

Plaadimäel kohtusin ka vendade **Kert** ja **Rene Rebasega**, kes otsisid oma *indie*-bändi Sprayskite Essence umbes 1995. aastal uut bassimängijat. Olin aasta varem soetanud vana, kõvera kaelaga basskitarri ja paaris kahtlases koosluses seda mänginud. Ühega neist sai proove tehtud Kadrioru lossi valvurimajakeses. Sprayskite Essence tegi proove kunstiakadeemia legendaarses pööningu prooviruumis Heven, kus küll aktiivne tegevus hakkas juba loojuma. Kõik, kes seal veel proove tegid ja olid varem teinud – Zahir, Borax, ÖÄK, Dallas jt –, olid need lahedaimad kohalikud uued bändid, kelle esinemistel sai alati innukalt käidud. Järsku mängisin grupis, kes esines nendega samadel üritustel. Täieliku algaja jaoks oli see väga suur asi.

1998. aastal viis sõber **Martin Uustulnd** mind plaadimäel kokku **Andres Lööga** ning varsti sai meist kolmest Luarvik Luarviku algne koosseis, mille esimene kontsert toimus samal aastal EKA rebaste peol. Nullindate algusest meenub eelkõige kaks omanäolist *underground*-üritustesarja, kus sai nii Luarvik Luarviku kui ka muude projektidega esinetud. Need olid **Aivar Tõnso** korraldatud Müsteerium ja loomingulise kooslusse MKDK suvine hipifestival Pilvepillerkaar. Ise leidsin rohkem ühist keelt pigem viimasega, sest tol ajal inspireerisid mind eelkõige 70ndate progressiivne rokk, psühhedeelia ja džässisuunalised eksperimendid. Palju taolist mööödunud aegade huvitavat ja veidrat muusikat sai odavate Vene piraat-CDdena kätte taas plaadimäelt. Seal käis ka seltskond juba väärikamas eas progerokientusiaste, kes tõdesid rõõmuga, et peale on kasvanud uus põlvkond noori muusikuid ja melomaane, kes on avastamas enda jaoks Soft Machine'i, Magmat, Art Zoydi jne. Luarvik Luarvikuga esinesin retrohõngulisel festivalil Kuri Proge, mis toimus Hiiumaal ja mida korraldas progeveteranide kamba liige **Artur Siim**. Teisel aastal esinesin seal ka värske projektiga Edasi, mis oli oma algfaasis midagi muud kui see *black metal*'ist inspireeritud müramuusika, milleni ta hiljem jõudis. Kuri Proge jaoks oli Edasi vastuvõetav, kuna see meenutas ehk teatud määral Tangerine Dreami, Eesti Synopsist ja muid taolisi progeroki- ja *fusion*'i-laadseid asju.

Edasi sünnis on oma roll jällegi Aivar Tõnsol. Ta oli korraldamas EKAs pidu, mille peaesinejaks oli DMX Krew, ning pakkus, et võiksin olla soojendusesineja, kui teeksin elektroonilist klubimuusikat. Kuna ma ise ei omanud tollal veel arvutit ega teadnud vähimatki muusikaprogrammidest, siis seda kõike aitas mul teoks teha **Tarvo Kaspar Toome**. Enim on mul aga olnud eri projektidega salvestamisel ja stuudiotöös abiks helimees **Kaur Faltis**. Varsti pärast seda, tehes **Mai Söödi** *performance*'ile helikujundust, tutvusin ühe väga lihtsa ja lollikindla helitöötlusprogrammiga, mis andis lõpuks vabaduse iseseisvalt kodus salvestada. See oli ka ühtlasi aeg, kui hägusa kõlaga kohmakalt kodusalvestatud muusika tundus olevat just kõige õigem asi.

Sa õppisid ka Nõmme muusikakoolis klaverit. Sealt söödi sind lõpuks välja, kuna kooli range õppemetoodika sulle ei istunud ning noodikirja sa lõpuni omaks ei võtnud.

Võib ju spekuleerida, et see klaverimängufiasko äkki tõesti andis mingi vastuvoolu ujumise impulsi. Kui lapsepõlves aastaid midagi õppida, aga ei suuda jõuda nõutud tulemuseni, siis täitud mingi seletamatu ängi ja protestivaimuga, mis hakkab sind pärast kõikjal saatma. Ma armastasin muusikat ja ka klaverit meeldis mulle niisama oma suva järgi mängida. Võimetus omandada süsteemset erialast teavet on saatnud mind elus väga paljude asjadega. Suudan midagi õppida ainult siis, kui saan seda teha iseseisvalt oma loogika järgi. Loominguline normide ja tavade eiramise komme sai alguse 80ndate keskel tutvusest *heavy metal*'iga ning eelkõige bändide kostüümidest ja stilistikast. Mu lemmikmänguasjad olid „Masters of the Universe'i" *action*-nukud, mis olid saadud välis-eesti tuttavate kaudu. Koos hevimuusikutega, kes nägid välja nagu muinasjutusõdalased, moodustas see ühtse fantaasiamaailma. Lasin vanaemal tikkida valge

Kui lapsepõlves aastaid midagi õppida, aga ei suuda jõuda nõutud tulemuseni, siis täitud mingi seletamatu ängi ja protestivaimuga, mis hakkab sind pärast kõikjal saatma.

võimlemistunni särgi rinnale suurtes tähtedes kirja „IRON MAIDEN", keeldusin juukseid lõikamast, koolikott ja vihikud olid joonistatud täis bändide logosid, sõjariistu ja luukeresid. Nii mu melomaania algas ja kuigi muusikaline silmaring on vahepeal kõvasti avardunud, on *metal*'i-kultuur mulle aja jooksul järjest sü-

Õnnelikul kombel olen saanud vahel ka oma maale müüa. Püsiv sissetulek see pole, aga juba mitu aastat on see olnud päästerõngaks, kui raha juhtub otsa saama.

dame lähedasemaks muutunud. Olen küll alati eelistanud seda pigem oma äranägemise järgi tõlgendada kui sinna kuuluda.

Sa õppisid EKAs tekstiilikunsti, kuigi kunstimaailmas teatakse sind enneköike maalikunstnikuna. Maalis nagu ka muusikas oled olnud peamiselt autodidakt.

Kõrgharidust mul maalikunstis pole, kuigi oleksin tahtnud seda kunstiakadeemias õppida. Kukkusin kaks aastat järjest sisseastumisel läbi ja lõpuks ei jäänud muud üle kui valida eriala, kus oli tollal kõige väiksem konkurents. Algteadmised maalimise kohta on mul peamiselt laste kunstikoolist ja selle järel Pelgulinna gümnaasiumi kunstiklassist. EKAs olid ka üldmaalitunnid ja lõpetasin ühtlasi tekstiili eriala maaliseeriaga. Läks kuidagi läbi, sest olin kasutanud aplikatsioonidena litreid ja muud tekstiilset nodi ning maalidel esines ornamente, mida võis võtta kui kangamustreid. See, kuidas ma praegu maalin, on aja jooksul katsetades välja kujunenud tehnika, kus kasutan lisaks akrüülile ka markereid, õlipastelle ja pliiatsit.

Sul oli vahepeal maalimises ligi kümneaastane paus. Mulle on tundunud, et su tööd kõnetasid inimesi päris hästi nende kummastavate omailmadega. Olen näinud su maale rippumas inimeste elutubades. Millest see pikk paus ja kas oled üldse tundnud huvi selle vastu, mis järelelu su tööd elavad?

Kümme aastat tagasi oli mul kolmekümne maaliga mahukas näitus. Samal ajal olid tekkinud uued projektid muusikas, mis hakkasid oma aega nõudma, ja otsustasin keskenduda vahelduseks helile. Nüüd, kümme aastat hiljem olen hakanud mõtlema kujundusgraafika ja joonistamisharjumuse kaudu taas rohkem visuaalse

Suurema osa oma heliloomingust olen teinud üksinda kodus, kellestki teisest sõltumata. Eks paljud teevad nüüd nii.

kunsti suunas. Eks nad on mul kogu aeg seotud olnud, kord üks, siis teine esiplaanil. Möödunud aasta eriolukorra ajal olin jõudnud punkti, kus tundsin, et võiks taas maalida, ja sain hakkama uue seeriaga, mille läbivaks motiiviks on kirjatähtedest tuletatud kujundid ja nende illusionistlik põimumine pildiruumis.

jätkub >

< eelneb

Õnnelikul kombel olen saanud vahel ka oma maale müüa. Püsiv sissetulek see pole, aga juba mitu aastat on see olnud päästerõngaks, kui raha juhtub otsa saama. Enamasti on ostjad olnud kauged tuttavad või täiesti võõrad inimesed. Seega ma tegelikult ei tea, mismoodi mu maalid edasi elavad. Nutitelefonieelsel ajal unustasin ka vahel enne näitust töid pildistada, keegi tundmatu ostis nad galeriist ära ja nüüdseks ma enam ei mäletagi, millised nad välja nägid. Sellest on veidi kahju.

Jätsid enne mainimata oma sooloprojekti Ratkiller, millega sind ehk enim seostatakse. Lisaks sellele oled koos Jackson Bailey ja Steve Vanoniga grupis Chemsex Trails. Enne pandeemiat võis sind kohata esinemas muu hulgas üritustesarja Konsum kontekstis.

Ratkiller sündis umbes aastal 2011, kui olin alustanud aktiivse kodusalvestamisega. Inspiratsiooniks oli nullindate teisel poolel levima hakanud psühhedeelne *lo-fi* metamuusika. **James Ferraro**, **Spencer Clark**, Matrix Metals, Rangers, Sun Araw jpt. Lindistasin süntesaatorit läbi õhu maki mikrofoniga otse kassetile ja sealt tõmbasin heli arvutisse, kus seda sai kõikvõimalikul moel töödelda – lisada ruumiefekte, kiirust, muuta helikõrgust jne. Sedasi salvestatud muusikat ilmus mul järgneva paari aasta jooksul kuue või seitsme albumi jagu. Esimesed kassetid kopeerisin ükshaaval kodus, kuid siis õnnestus ootamatult leida Ameerika kassetileibel Rotifer Cassettes, mis andis järjest välja neli albumit. Meie suhtlus oli ülimalt lakooniline. Saatsin materjali, millele tuli vastus: „I like it. Let's do it!" Poole aasta pärast olid mul autorikoopiad käes. Hiljem, kui ma otsisin järgmisi leibeleid, selgus mitme puhul, et tänu Rotifer Cassettesile oldi juba Ratkilleriga kursis.

Vahepeal oli Ratkilleri kõlapilt edasi arenenud. Kasutasin miksimiseks ja töötlemiseks endiselt Audacity programmi, aga ma ei ehitanud teoste algset karkassi mitte sissemängitud süntesaatori peale, vaid monteerisin selle kokku muusikast, filmidest või mingitest juhuslikest Facebooki või YouTube'i lõimes ette sattunud klippidest leitud helidest. Cudighi Recordsi avaldatud kahte minialbumit koondav kassett „Unapologetea / Forged Panoply" on mu enda arvates parim sel viisil tehtu, aga samas tehnikas ilmus ka teisi. Kui läheb plaanipäraselt, siis peaks peagi ilmuma album „Tomiris", mis on pandud kokku ühe kasahhi ajalooliseepilise filmi helidest.

Jackson Bailey eestveetav Chemsex Trails on vabaimpro grupp, millesarnastes ma olen ka varem mänginud. Mõned aastad enne seda mängisin trumme näiteks **Rainer Jancise** projektis The Psychic Reading. Trummarina esinesin esimest korda Edasi projektiga. See oli alguses veidi nagu sundolukord. Ajasin taga teatavat ritualistliku tundega kiiret trummimängu viitega *black metal*'ile, aga ei suutnud kuidagi ühelegi trummarile seda proovides selgitada, järgmisel päeval oli vaja juba esineda ja nii tuligi ise pulgad kätte võtta. Sealt alates jäingi Edasi esinemistel trummariks.

Konsumi peosarja idee tuli **Robert Nikolajevilt**. Ta otsis väljundit oma uuele *noise*-projektile Weak People ning oli saanud ürituse jaoks inspiratsiooni ühest Tõkyõ eksperimentaalse muusika kohast Bar Nightingale. Mõte oli teha keset nädalat, kui linnas eriti midagi ei toimu, Kauplus Aasias tasuta valju *noise*- ja *ambient*-muusikaga DJ-õhtuid. *Music that consumes you*! Mingeid ootusi ei olnud, aga rahvast tuli üle viie inimese ja me siis jätkasime seda mõnda aega. Mitmeid huvitavaid etteasteid oli, näiteks **Juhan Soometsa** Superjux Limited või **Raul Kelleri** Moondur. Minu jaoks pakkus Konsum võimalust läpakaga eksperimentaalset DJtamist/helikollaaže harjutada.

Mis on sulle eesti *underground*-muusikas viimastel kümnenditel huvi pakkunud?

Suurema osa oma heliloomingust olen teinud üksinda kodus, kellestki teisest sõltumata. Eks paljud teevad nüüd nii. Umbes sama kaua on tegutsenud üliproduktiivne *DIY*-kassetileibel Trash Can Dance, mida veab **Gert „Trash" Moser** (kellega puutusin esimest korda kokku 90ndate keskel plaadimäel). TCD kataloogi üks osa annab väga hea ülevaate kohaliku *underground*'i kõige sügavamast ja raskemini määratletavamast osast, mis on ka enam-vähem ainus asi, millele ma eesti muusikas kaasa elan. Sellised artistid nagu Autharktos, kes on tegelenud juba 90ndate lõpust kodusalvestatud *lo-fi sound art*'iga. Või siis Pooni täiesti dementne metallikola ja suvaliste objektidega tekitatud *musique brut*. **Kaarel Mihki** kitarriakustikal põhinev dekonstrueeritud improviseerimine, **Markus Saare** *gorenoise*'i-projektid, mustjas depressiivne *ambient*-veidrus Verised Naised, Narkhiili omanäolised *dungeon synth*'i katsetused jne. Taoliste ääreliste, normidest kõrvalekaldumiste olemasolu on märk elutervelt arenenud kultuurist, kus liigirikkus on palju laiem, kui esmapilgul silma paistab. On üliloluline, et on olemas inimesi, kes püüavad kõrvalt sellele hoogu anda, sest tihtilugu pole sedasorti muusikud just kõige agaramad enese reklaamijad.

Kui rääkida kassettidest, siis kuidas sa suhtud kasseti- või vinüülikultuuri digiajastul? Väga popp on anda välja tiraaže, mis jäävad vahemikku 50–300, nagu meil oleks vaja üha eeterlikumaks muutuvas maailmas füüsilisi artefakte. Midagi, millest kinni hoida.

Ratkillerile eeskujuks olnud hüpnagoogia ning Edasit inspireerinud põrandaalune *black metal* ilmusid enamasti kassettidel. Nullindate keskel tundus see intrigeeriv, sest CDRe oleks olnud märksa lihtsam teha. Kui olin valimas formaati, millel avaldada, tundus kassett sel põhjusel kõige sobivam. Erinevalt vinüülidest või CDdest on mul nendega suur sentimentaalne side. Vahemikus 1986–2000 oli kogu muusika, mida kodus kuulasin, ainult kassettidel. Pidev endale kopeerimine, ülelindistamine ja raadiost salvestamine. Mingisugune usaldus tekkis kassettide vastu. Viimased kümme aastat olen olnud obsessiivne kassetikollektsionäär. Natuke ajuvaba asi, mida praegusel digiajastul teha. Ringi liikudes kuulan muusikat telefoniga, kodus lauaarvutiga ja kassetid kui suveniirid seisavad kenasti riiulil reas. Sama hästi võiks koguda mängutoose, võib-olla peaksk! Selleks et kassettidele rohkem kasutust leida, püüdsin vahepeal edendada nendega DJtamist. Kaks või kolm korda toimus üritus Kassetonaito, kus mängisid ka Siim Nestor, **Raul Saaremets**, **Mihkel Roosberg**, oma kassetialbumi debüüti esitles Tsantser ehk **Eleonora Šljanda**, aga see ei saanud kaua kesta, sest inimesi, kel on huvitavaid kassette, on vaid käputäis. Kui kellelgi neid on, siis **võib vabalt minuga ühendust võtta**, et saaks jätkata neid kassetimuusikaõhtuid!

Ütlesid, et oled eelistanud näiteks *metal*'i-kultuuri pigem kõrvaltvaatajana oma äranägemise järgi tõlgendada kui ise sinna kuuluda ja et sind huvitab kohalikus *underground*'is see kõige äärmine osa. Kas sa tunned, et kuulud (kuigi sinna ei kuuluta) teatud autsaiderkultuuri – kass, kes käib nii muusikas kui ka kunstis ennekõike omapäi?

Autsaiderid on mind ammusest ajast huvitanud. Ma isegi andsin kunagi EKA maalitudengitele selleteemalise kursuse. Olen vahel linna peal kuulnud, et minustki on räägitud kui autsaiderist. Ei teagi, mida sellest täpselt arvata. Tunnen, et päris välja ei vea seda tiitlit, pole oma arust ikka nii totaalselt kuu pealt kukkunud, mingi eneseanalüüsivõime ju on! Aga eks mul on nendega veidi ühist kindlasti. Autsaider *lite* äkki? Eristumine on olnud mu enda teadlik valik, sest see on loomingulise identiteedi seisukohalt hädavajalik. Mis puutub mittekuulumisse, siis koolis oli mul suur tõrge meeskonnamängudes osalemise vastu. Seisin lihtsalt väljaku ääres ja ootasin tunni lõppu, samal ajal kui teised jalgpalli taga ajasid. Muusika ja kunstiga on sama lugu – kui võimalik, siis ma eelistan üksi töötada.

Üks eemalseismise moodus on ka see, et sa ei proovi kõike ühte projekti panustada, et siis selle kaudu inimeste teadvusesse kinnistuda.

Eri projektid tekivad produktiivsuse kasvades. On projekte, millele ei olegi pikka iga määratud – tehtud vaid selleks, et realiseerida mõnd uitmõtet ja siis tähtsamate asjadega edasi liikuda. Vahel on hea alustada tühjalt lehelt. Väga kergesti tekib arusaam, et kõik, mis ma teen, on justkui üks pikk jada. Vastupidi! Ma ei salli enese kordamist ja vanade teemade juurde tagasipöördumist. Mulle meeldib avastada üha uusi suundi ning kogu seda kuhjuvat infot rakendades üha eklektilisemaks muutuda. Enesekriitika säilimine on siinkohal muidugi äärmiseltähtis. Oli periood, kui mul ilmus kümmekond reliisi aastas – faas, mille on pidanud läbi tegema paljud. Praegu on mul ka korraga kaks projekti käsil – selleks et tehtaks vahet, kas ma esinen originaalmaterjaliga või DJ-setiga, kasutan aeg-ajalt Ratkilleri asemel nime Court Rat.

Ääreliste, normidest kõrvalekaldumiste olemasolu on märk elutervelt arenenud kultuurist, kus liigirikkus on palju laiem, kui esmapilgul silma paistab.

Viimased kümme aastat olen olnud obsessiivne kassetikollektsionäär. Natuke ajuvaba asi, mida praegusel digiajastul teha.

Kas sa leiad rohkem huvilisi ja kaasamõtlejaid Eestist või tunned end osana suuremast rahvusvahelisest kogukonnast?

On üksikuid muusikahuvilisi, keda olen tundnud aastaid. Ringkond, kellega on mitmesuguste kohtade ja ürituste kontekstis suheldud ja kellega on ka aeg-ajalt koostööd tehtud. Mõni tuleb juurde, mõni jääb maha, paljud liiguvad edasi – pigem selline tagasihoidlik ja sundimatu virvendus. Olen märganud, et rohkem on ilma otsese suhtluseta sotsiaalvõrgustikus jälgimist. Mul on paar sellist kohta netis, näiteks YouTube, kuhu ma postitan igasugust vähetuntud muusikat (sest mu igapäevase rutiini hulka kuulub järjepidev muusikakuulamine, nii infonäljast tingituna kui ka lihtsalt vajadusest korduva mustriga meeldiva tegevuse järele), ja pikaajalise regulaarsuse ümber tekib jälgijaskond. Ma olen seega vist *sisupakkuja* nüüd…

Nägin sind 2018. aasta kevadel esinemas ühel viimasel Snakehouse'i ürituse Kopli kaubajaama külje all. See oli ikka tõsine UG koht ja selliseid endisi tööstusmaiguga hooneid, kuhu saaks ajutisi esinemispaiku või klubisid luua, jääb üha vähemaks. Sa oled esinenud miljonis eri kohas. Kas sul on mingeid paiku, millest tunned teatavat puudust või millelaadsete sündi tahaksid tulevikus näha?

Mul pole erilisi orgunnija ambitsioone olnud, olen mõnel korral vaid esinejaid aidanud valida. Seepärast ei kipu sõna sekka ütlema, et mida või kuidas. Viimase aja paar kõige meeldejäävamat toimumiskohta on olnud Alatskivi lossi **Eduard Tubina** muuseum ning ühe sõbra ateljee Uue tänava „Okasroosikese lossis". Vanalinna keldrid on ikka olnud sümpaatsed ja hubased. Ma arvan, et see, et mõne koha järele on nostalgia, sõltub rohkem muust kui kohast endast – mis seal toimunud on ja kellega koos aega veedetud. Vahelduseks baaridele, kohvikutele ja klubidele on kindlasti igasuguseid kohti nii linnas kui ka lähiümbruses, kus saaks midagi ühekordset tekitada.

Oled elanud terve elu Mustamäe kortermaja üheksandal korrusel, kust avaneb pea anonüümselt suurlinlik ja panoraamne vaade. Samas pole sinus grammigi Mustamäe-huvi. Mainisid mulle, et sa ei seosta end Mustamäega, et see on lihtsalt mingi koht, ja pigem oled tundnud sidet Nõmmega. Kas tõesti need sajad aknad, mis tulukestena paistavad, ei tekita mingit tunnet või isegi vastastust? Võib-olla ma romantiseerin, aga tihti kunstnike elupaigad poevad või kaude ka nende loomingusse.

Tunnen tõesti sümpaatiat pigem Nõmme vastu. Enne Mustamäele korteri saamist 60ndate keskel oli mu pere elanud alates sajandi algusest Metsa tänaval. Mu lapsepõlvemälestuste kohaks on just Nõmme: jalutuskäigud männimetsas, Nõmme nõlvadel kelgutamine, Nõmme turg, mu pere kalmistuplats Rahumäel jne. Üks mu kass on Glehni parki maetud. Aga Mustamäe – kui mul millegagi side on, siis ainult oma korteriga, mis on neljakümne aastaga saanud justkui osaks minust. Mul on loomuses pigem olemasolevaga harjuda ja kohaneda kui otsida järjest paremat. Ja kõik, mis uksest väljapoole jääb, ei puutu enam minusse. Elan kõrgeimal korrusel, see aitab kindlasti kaasa ka sellele mõnusale isoleeritusele. Seetõttu pole mul ka kunagi olnud vaja eraldi ateljeed. Kena panoraamvaade on muidugi aknast küll: ühes servas vanalinna siluett, teisel pool Õismäe, keskel Pelgurand ja tagatoa aknast paistab suusahüppetorn. Aga loomingut see ei mõjuta, Nõmme samuti mitte – ümbritsev olme ei inspireeri mind või ehk ainult nii abstraktsel tasandil, et konkreetsel paigal pole enam tähtsust. Mind inspireerib hoopis distants, nii ruumis kui ka ajas.

Mul on loomuses pigem olemasolevaga harjuda ja kohaneda kui otsida järjest paremat. Kõik, mis mu korteri uksest väljapoole jääb, ei puutu enam minusse.

Sa meenutad oma distantseerituse peaaegu Joris-Karl Huysmansi dekadentliku romaani „Äraspidi" peategelast krahv des Esseintes'i, kes otsustas eemale tõmbuda, jumaldas kõike kunstlikku ning ihkas uusi tundeid ja pahelisi naudinguid. Tal oli kodukatemantidega inkrusteeritud kilpkonn. Millistes „kunstlikes" keskkondades sulle meeldib aega sisustada?

„Äraspidi" on väga hea raamat. Hiljuti just andsin sellele ühele sõbrale lugeda. Teine kirjanduslik karakter, kellega mul oli lugedes väga kerge samastuda, oli **Heinrich Bölli** teose „Klouni silmaga" peategelane. Kui mind miski huvitab, siis mul tekib kiiresti hüperfookus, mis tähendab, et ma võin pikka aega millelegi keskenduda, ilma et mul igav hakkaks. Kõige suuremat naudingut pakub mulle muusikakuulamine ja uue kuulamismaterjali leidmiseks kasutan Rate Your Musicu andmebaasi. Ma elaks nagu piiritult laienevas raamatukogus, kuhu lisandub üha uusi teoseid ja mille sügavusest ilmub pidevalt välja seni avastamata riiuleid. Kõige rohkem kütkestab mind kurioosumite galerii oma kõikvõimalike anomaaliate, veidruste ja üleastumistega.

Sinu sulest tuleb aasta lõpus ilmselt üks pikimaid ja põhjalikemaid aasta albumite edetabeleid. Ütlen ausalt, et kui ma neid nimekirju vaatan, siis tunnen, et kuulan ise ikka täielikku *mainstream*'i, sest sinu loendid on enamjaolt kui seesama kurioosumite kabinet – tunnel tundmatusse fonoteeki. Sa paistad töötavat kui arhivaar või raamatukoguhoidja, kes ehitab kataloogeja andmebaase. Kas see päevarutiin on sinu jaoks õnnistav ja vabastav?

On esinenud kahtlushetki, kui mõtlen, et milleks see kogumine, arhiivimine ja nimekirjad. Ei minul ega kellelgi teisel pole ju tegelikult vaja nii suurtes kogustes infot. Aga olen jõudnud arusaamiseni, et see on pingeid maandav seisund, stabiilne tasapind või miski, millele keskenduda, selle asemel et eksistentsiaalsete probleemidega võidelda. Ma pole kunagi mediteerinud ega tea, mida see endast üldse kujutada võiks, aga arvan, et see võib olla midagi sarnast.

Oled olnud aastaid ametis muuseumivalvurina, varem ka öösiti. Ma ise pidin minema kunagi Maksimarketi ehitusele pinnast valvama, aga kahjuks ei võetud tööle. Millisena sa kirjeldaksid oma pikaajalise valvuritöö kogemust? Kas see pidev jälgimine ajas muudab ka midagi selles, kuidas sa asju vaatad või kuuled?

Olen nüüdseks pidanud valvuriametit ligi 15 aastat ja loodetavasti jätkan edaspidigi. See on ülimalt vähenõudlik ja stressivaba töö, väga erinev poevalvurite omast, ma arvan. Kõige suurem probleem on muuseumis valvamise puhul tegelikult aja sisustamine. Suuresti vaatan filme, kui läheb hästi ja on tuju, siis joonistan. Muuseumi saalides on võimas kaja. Olen seal peamiselt Edasi projekti tarbeks veidi salvestanud. Albumil „The Discoverie of Witchcraft" on seda kõige enam kuulda. Majas on üks koridor, kus liikumisanduritega tuled pidevalt teadmata põhjustel süttivad. Kui ma seda kunagi öösel muuseumi hoovis suitsetades esimest korda märkasin, siis see oli vist mu senise elu kõige huvitavam elamus. Mu esinejanimi Ratkiller sündis ka seoses ühe muuseumi keldri intsidendiga.

See, mis intsidendiga seoses sündis nimi Ratkiller, jäägu aga juba tulevastele intervjuudele avastada.

Johann Kööp on Londoni ning Tallinna vahel paiknev noor foto- ja visuaalkunstnik, kes üritab leida piire ja sarnasusi nende kahe vahel. Tema isiklikud kogemused põrkuvad kokku objektiivse maailmavaatega, moodustades abstraktseid situatsioone, kus sürreaalsus ja veider huumor tunnevad end koduselt.

NEED, KES ÄRKAVAD ÖÖSEL

Aega ja ruumi eirav lugu ühest nädalavahetusest, kui kogunevad ööloomad, toimuvad lemmikpeod ning kuhjuvad mälestused. Mida nad sealt otsivad, leiavad ja argiellu kaasa võtavad?

Kirjutas **Mariliis Mõttus**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

Reede õhtupoolik. Nagu **Travolta** filmis „Laupäevaõhtune palavik" – soeng korda, vunts maha, kostüümi sättimine, kerge tantsusamm… Aga nüüd kata see kõik tumedate toonidega ja pane taustale mängima tumeelektroonika saate „Röntgen" kordus. Niimoodi valmistub ühes Tallinna korteris peoks Klaus*. Mees, kes töötab igapäevaelus IT-vallas, tegeleb oma tuleviku kindlustamisega ja üritab asjalik olla. Ringkondades, kus fookuses on peamiselt *industrial*, *techno* ja *psytrance*, on ta aga tuntud igiliikur, kes teistele eeskuju näidates enne varajasi hommikutunde tantsupõrandalt ei lahku – mõnikord lausa kolm ööd järjest. Ilmselt ei tunneks enamik peoskeenest teda tavaelus äragi. Perekond ega töökaaslased ei suudaks eales midagi kahtlustada, välja arvatud need üksikud, kellel on samasugune saladus, mainib Klaus kerge iroonianoodiga.

Mida me üldse öösse otsima läheme ja mida sealt leiame? Meelelahutust, muusikat, sõprust, armastust, mõistmist, vabadust, oma kohta, iseend või neid kõiki?

„Inimesed võtavad endal mingisugused barjäärid maha ja näitavad sulle oma tõelist olemust. On lihtsam aru saada, kes on sinu inimene ja kes mitte."

20ndates Hannese* jaoks on peoks valmistumine puhkus – käiku läheb näomask ning peale tujuga sobituv muusika. Kuna tema igapäevanegi stiil kaldub territooriumile, mida ta ise kirjeldab sõnaga „extra", siis nädalavahetus on juba tase kõrgemal – ühekordsed tätoveeringud, läbimõeldud aksessuaarid ja näkku laotud kivikesed, rääkimata riietusest. Välimusega katsetamine on saatnud Hannest ajast, kui ta teenis kaitseväes, kus subkultuuriline kuulumine vähemalt väljanägemise mõttes maha kooritakse. Nädalavahetusel linnaloale saades asus noormees seega ööellu sukelduma poole värvilisemalt ja nüüd on see saanud innustuseks ta tuttavatelegi.

Ühes kõrtsis istub õlleks maha Mihkel*. Ta on suundumas tumeelektroonika peole Beats From The Vault, mille püsikülastaja ta on olnud juba 2000ndate keskpaigast. Kui sõpradega trehvab ta peamiselt *metal*'i-kontsertidel, siis Vaultil käib ta enamasti üksinda, just muusika pärast. „Imestatakse küll, et keegi läheb üksi peole, aga seda ma teen. Sõbrad on kahjuks kõik vanad ja laisad, lastega ja ei viitsi. Kui õnnestub mõnikord keegi kaasa vedada, on väga hea," sõnab ta.

Samal ajal kogunevad korteriolengule Villem* ja ta sõbrad. Kui varem eelistas Villem pigem niisama kulgeda ja peole kohale minna ning leidis end juba õige pea mõnest seltskonnast, siis nüüd tehakse üheskoos sooja ja mängitakse plaate. Villem kolis Tallinnasse 2017. aastal. Kõik oli uus ja värske ning silmiavavaks osutus üks Telliskivi Punases Majas toimunud *techno*-pidu MÜRK. „Sealt edasi muutusid pidudel käimised sagedasemaks ning tekkis üldisem arusaam sellest, kes mida korraldab ning millist muusikat mängib. Välja kujunesid eelistused ning seda üsna kiiresti," meenutab Villem, kel on nüüd endalgi tekkinud „poolkõva" huvi plaadikeerutamise vastu – peamiselt seetõttu, et lõbus on.

Linna teises otsas sätib Marta* end alles peoeelsele uinakule, et hiljem hommikuni tantsupõrandal tiksuda. Kuigi ajal, mil ta alles hakkas peomaailma avastama, kuulus asja juurde ka vägijook, siis hiljem sai Marta aru, et ta naudib muusikat kordades rohkem, kui ta on kaine või minimaalselt alkoholi tarbinud.

Ootusärevus, soojendusele saabunud sõprade jalanõude kuhi koridoris, peokaaslaste otsimine või üksinda välja minemine lootuses, et kellegagi ikka trehvab – need momendid peaksid olema tuttavad kõigile, kes on kunagi pidude ja klubikultuuriga suhestunud. Ent maailm, kus nädalavahetuse saabumine tähendas varem unetuid tänavaid, ühe peokoha ukse eest teiseni vihisevaid taksosid ning kohtumisi uute ja vanade sõpradega, on nüüd palju vaiksem. Peamised võimalused praegu midagi peosarnast kogeda on läbi seina kostev jõmin ja muusika naaberkorterist, YouTube'i videod, *live stream*'id, telefoni salvestatud meenutused ja ehk ka mõned salareivid (aga ärge, palun, praegu neile minge). Ajal, mil klubide saalidest kajab bassi asemel vastu vaikus, hõljub vaid mälestus olnust ning lootus, et varsti saame naasta tavapärase juurde. Tasub meelde tuletada, mida me üldse öösse otsima läheme ja mida sealt leiame. Meelelahutust, muusikat, sõprust, armastust, mõistmist, vabadust, oma kohta, iseend või neid kõiki?

VABADUS, VÕRDSUS, VENDLUS

Linna kohale on laskunud suvine sumedus. Plastik, Sveta Baar, Kauplus Aasia, Uus Laine, 9/11, Ülase, Telliskivi, Botik, HALL on nimistu kohtadest, kuhu loo peategelased oma sammud seavad.

Marek*, kes liigitab end klubikultuuri mõistes *techno*-ning Berliinis pidutsemas käies ka *gay techno* skeenesse, on valinud oma nädalavahetusse sisenemise portaaliks klubi HALL, kus kõlab just selline muusika, mis talle meeldib, ning ei pea kartma, et keegi tuleks korrale kutsuma või tüütama. Talle meenub küll seik, kui üks turvamees talle kaela hüppas, sest tal polnud särki seljas. „Paraku oli see tema, kes asju ei tundnud, mitte mina," ütleb Marek ning peab HALLi õhkkonda siiski vabaks ja turvaliseks. Reegel on lihtsalt see, et kellegagi ei tohi ebameeldivalt käituda. Siis võid teha, mida tahad.

Mareki esimesed peokogemused seostuvad kohaliku LGBT-kogukonna meeliskoha X-baari ja Eesti esimese geiklubi Nightmaniga, kus ta hakkas käima 1999. aastal, olles 16–17-aastane. Viimaste aastate klubikultuuri märksõnaks peab Marek just *techno*'t ning rõhutab eriti sellega kaasas käivat õhkkonda: „Ma ei ole näinud sellises keskkonnas kunagi mingit agressiivsuse tõusu või konflikti, rääkimata kaklustest. Inimesed on sõbralikud, jutukad, saavad kergesti tuttavaks, sest üksteisega hakatakse lihtsalt rääkima. Teistele ei käida närvidele, vaid inimesed on tolerantsed ja peavad oma pidu," arvab Marek.

Klubikultuuri puhul peabki ta oluliseks vabadust, tolerantsust, aktsepteerimist, eneseväljenduse väärtustamist, sõbralikkust ning vaimsuse ja loomingu esikohale seadmist, mis kandub tihti ka klubikeskkonnast väljapoole. „Oled teistega koos, aga samas vaba, ilma sotsiaalse surveta näidata ennast kuidagiviisi välistele ootustele vastavalt." Samas nendib Marek, et kuigi Tallinna *techno*-skeenel on palju sarnasusi Berliini omaga, peab ta viimase geiskeene *vibe*'i palju tugevamaks ning arvab, et seksuaalselt ja füüsiliselt ollakse seal palju vabameelsemad kui Tallinnas.

Sarnaselt Marekiga veab võrdusmärgi elektroonilise muusika kogukonna ning austuse ja käitumisnormide vahele Rasmus*. Ta arvab, et inimestele, kes neid reegleid alguses ei tunne, õpetab nn kari need õige pea selgeks ja mõistad, kuidas käituda: ei räuska, austad DJd ning ei tekita teistele ebamugavaid olukordi.

„Uute inimestega kohtumisel ja nende keskel tantsimisel on teistsugune võlu."

„See kõlab nüüd liiga läilalt, aga miks jalgratast leiutada, kui on olemas PLURR – *Peace, Love, Unity, Respect & Responsibility*," pistab vahele Klaus, kes on vahepeal suundunud suitsuruumi jalga puhkama.

KLUBIKULTUUR KUI NOKIA

Kes teab, kui palju on selles ruumis vahetatud pilke ja sõnu, pandud idanema uusi ideid või lastud lendu mõtteid, mida järgmisel hommikul enam ei mäleta või ei tahaks mäletada. Inimesed tulevad ja lähevad, muudavad kohti nagu nupud malelaual, suruvad end sõpradele ruumi tegemiseks diivanil kokku. Õhk on suitsust paks, aga jutud on piisavalt huvitavad, et sellest mitte välja teha.

„Kreisid suhted, toredad elukaaslased, imelikud sõbrad, avastatud supervõimed, fantastilised eneseületused, uued universumid, avatud dimensioonid, üldine eneseleidmine jne," jätkab Klaus nimekirjaga asjadest, mida ta klubikultuuri loosirattast välja on tõmmanud.

Rasmus sekundeerib, et pidudel käimine on omamoodi *networking*, kus liigub ringi palju inspireerivaid inimesi, kellega hiljem kas või töötasandil suhelda. Ise on ta pidudelt leidnud ka päris oma „karja" ehk sõbrad, kellega on nüüdseks kasvatud väga lähedaseks: „Inimesed võtavad endal mingisugused barjäärid maha ja näitavad sulle oma tõelist olemust. On lihtsam aru saada, kes on sinu inimene ja kes mitte." Sõprus

jätkub >

< eelneb

ja tutvused pole siiski Rasmuse jaoks ainus, mille ta klubikultuurist kaasa on võtnud – see teekond on kujunenud talle oluliseks ka eneseavastuslikus mõttes, olles omamoodi väljatulemise koht: „Kaine peaga ma ei tahtnud, et keegi teaks, et ma olen gei, aga kui ma tantsimas käisin, oli sellest suva." Nüüd, pärast väljatulemist ta enam sellist vahet ei tunneta. „Aga ma olen tähele pannud, et paljudel inimestel on sellised erinevad pooled."

Ka Villemi jaoks, kes on täna küll peol külastaja rollis, ei piirdu kultuuri ja klubikultuuri väärtus ainult lõbu ja pidutsemisega – temale on see ühtaegu nii huviala, töö kui ka kutsumus, avaldudes plaadikeerutamises, ürituste korraldamises ja muusika produtseerimises. „Teisalt on see ühendav ja loob minu jaoks kogukonnatunnet. Lahe on korraldada üritusi, näha inimeste koosviibimist ja emotsioone. Käia ise klubis, baaris ning inimestega näost näkku maast ja ilmast rääkida. Selline üldisem ühendav väärtus, mis just klubiseinte vahel kuidagi eriti hästi välja tuleb," lausub ta.

Täna on peole tulnud ka Fred*, kes enam tihti välja ei satu, kuid kui juba, siis ta eelistab Burning Mani vaimus pidusid, kus on olulisel kohal eneseväljendus, elektrooniline muusika ja kogukond. Ise ta küll emaüritusel käinud pole, ent on nautinud näiteks Eestis toimunud Reisiva Siili pidusid, mis pakuvad sama atmosfääri.

Fred on sirgunud noorest 90ndate eesti *underground*'ist ning võlgneb enda sõnul muusikale nii mõndagi. Koolis ja oma garaažis korraldas ta sõpradega pidusid juba 13–14-aastaselt, ent esimesed professionaalsed ülesastumised tegi ta Tartus 16-aastaselt, publikuks kõiksugu karvased ja sulelised Tallinna intelligentidest Annelinna kommimeesteni välja. Kui alguses tõmbas teda stiililiselt rohkem hiphopi poole ning kassettidelt sai omavahel kokku miksitud näiteks Cool Dd ja Kukerpille, siis hiljem kiskus fookus trummile ja bassile.

Ta meenutab, kuidas ta leidis mõni aeg tagasi üles oma 11. klassi kirjandi, mille pealkiri oli „Muusika on muutnud minu elu" ning mis rääkis sellest, kuidas muusika kergesti hinnanguid ja hoolivad iseendast teadlikumaks saamisest." Fredi sõnul on tal arvutis ka kümneid kui mitte sadu *playlist*'e eri olukordades enda häälestamiseks – olgu selleks siis töötegemine, inspiratsiooni kogumine või mõni tööalane üritus, et teisi motiveerida: „Kui selline välise lohutuse otsimine muutub mustriks, siis on suur oht kurva lõpuga surnud ringi sattuda. Ennast ravida saab lõpuks siiski ainult iseendaga stabiilselt tööd tehes."

„Kui selline välise lohutuse otsimine muutub mustriks, siis on suur oht kurva lõpuga surnud ringi sattuda. Ennast ravida saab lõpuks siiski ainult iseendaga stabiilselt tööd tehes."

Ööellu sisenedes otsibki indiviid kerget reaalsusnihet, pisut teistsugust maailma kui see, millega ta tavaliselt harjunud on, ronides selle nimel kas või sõna otseses mõttes maa alla.

„Pidu nagu kuskil kreisimas muusikavideos – platvormsaapad, lateks, nahk, needid, korsetid, ketid, korralik saksa industriaal jne, aga rahvas oli kurjale väljanägemisele vaatamata alati tore."

„Kui ma lugesin tagantjärele enda kirjandit, hakkasin üha rohkem märkama, et muusika on mu jaoks tööriist ja teisest küljest inspiratsioon samal ajal."

Vaadates tagasi aastatetagustele pidudele, kus Fred ise plaate keerutas, märgib ta, et DJ ja publiku vahel toimub alati tugev energiavahetus. Kuid alati ei ole tantsuplatsilt saadav energia see, mida tahad rahvalt tagasi saada – tihti oleneb see tema sõnul muusikast, mida sa parasjagu mängid, ning ta viitab 2000ndate *DnB* segunemisele *trance*'iga: „Mõnikord oli selline ebameeldivam tunnetus, et iga pidu ei ole päris minu teema. Näiteks lähed öösel kell 3–4 peale ja vaatad, et esimeses reas on täiesti laksu all tüübid, kes ei saa üldse aru, mis toimub. Siis on endal ka tunne, nagu oleksid vales kohas. Hea on sellised piirid enda jaoks ära tunnetada, sest hoopis parem on mängida südamest nautivale publikule ja tõsta nende meeleolu."

Üks asi, mis pidutsejate jutust kõlama jääb ja Eesti skeene puhul häirima võib hakata, on selle väiksus, mistõttu tekib kergesti korduvuse tunne: „DJd on samad, inimesed on samad. Vahepeal on tüütu, aga vahepeal on ka hästi tore. Lähedki peole ja tead, et seal võivad olla kindlad inimesed. Nendega on tore jutustada, aga mulle tundub see mõnikord igav, sest uute inimestega kohtumisel ja nende keskel tantsimisel on teistsugune võlu," arvab Rasmus.

Teresa* jaoks, kes on elanud pikalt nii Kopenhaagenis kui ka Berliinis, on kaalukauss umbes sarnane. Talle meeldib suuremate kohtade anonüümsus, kuid samas hindab ka siinse skeene kodust tunnet. „Mul oli alati teema, et kui me sõpradega Berghaini läksime, siis ma lihtsalt kadusin ära. Tihti meelega. Ma lihtsalt tahtsin kaduda ja hullult omaette olla. Ja siis kõik olid pahased, et meie tulime sinuga peole ja sind ei olnudki. Aga siis ma ilmusin jälle välja või keegi leidis mu üles kuskilt. Siin meeldib mulle samas see, et kõik tulevad kallistama ja on tore. Mõnikord näed peol mõnd vana tuttavat, keda pole kümme aastat kohanud, ja jääd juttu rääkima. Välismaal ei näe eriti vanu koolikaaslasi… Või isegi õppejõude," naerab ta.

LÄBITANTSITUD TALLAD

Leian DJ-puldi eest vahepeal peole jõudnud Marta. Kuigi elektroonilist muusikat kuulas ta juba teismelisena, ei tekkinud tal 18-aastaseks saades veel harjumust pidudel käia. „Ilmselt seetõttu, et olin sel ajal üsna introvertne ja suured rahvahulgad ei tõmmanud mind eriti. Lisaks sellele ei sümpatiseerinud mulle absoluutselt see muusika, mida Pärnus *mainstream*-kohtades kuulsin, ja tihti pidin peol olles kulutama suure osa oma energiast sellele, et ebameeldivaid ja rõvedalt käituvaid mehi eemale ajada," sõnab ta. Suurem vaimustus tekkis tal 2018. aasta paiku, kui ta paar korda Tallinnas klubis 9/11 peol käis ja nägi, kuidas nii muusika kui ka inimesed erinesid täielikult sellest, mida ta varem pidudel kogenud oli. Sealt tekkis huvi kogu skeenet edasi avastada ning peagi said tema lemmikkohtadeks Sveta Baar ja Kauplus Aasia, kuna just neis kuulis kõige rohkem meeldivat elektroonilist muusikat. „Lisaks meeldis mulle nende lokaalide üleüldine õhustik ja seltskond, mis seal liikus. Üsna pea olin sealt juba päris palju tuttavaid leidnud ja nendega väga häid vestlusi pidanud," meenutab ta.

Pärast seda, kui Marta oli umbes aasta aega peaaegu iga nädal peol käinud, sattus ta klubisse HALL, mis sai samuti tema suureks lemmikuks, ning seeläbi hakkas ta ka *techno*-muusikat nautima, kuna see pakkus võimalust ennast täiesti ära unustada.

Nüüd ongi Marta pidudel see, kelle leiab suurema osa ajast puldi eest, ning just selle järgi paljud teda tunnevadki. Võib küll juhtuda, et ühele sigaretile minnes võib ta end tundideks suitsuruumi jutustama unustada, kuid just julgus tantsida ja mitte karta, et keegi vaatab imelikult, on see, mille ta on peokultuuriga kaasa saanud: „Tantsimine on mu jaoks nii oluline, et tunnen ennast füüsiliselt halvasti, kui ma seda teha ei saa, sest tegu on mu jaoks kõige parema stressileevendajaga üldse."

Ka üks eredaim peomälestus seostub talle pika tantsumaratoniga 2019. aasta aprillikuus, kui Kauplus Aasias käis esinemas üks tema lemmikartist **Florian Kupfer**, kelle *live*'is nägemisest oli ta juba pikka aega unistanud. „Läksin täiesti kainena juba keskööl peole ja tantsisin seitse tundi järjest ainult mõne suitsupausiga. Muusika oli uskumatult hea ja peo lõppedes paistis õues juba hommikupäike, mis muutis selle kogemuse kuidagi eriti ilusaks. Sain sellel peol vist kõige tugevamalt aru, kui väga mulle meeldib muusika sees olla ja seda kogemust inimestega jagada."

Rasmus tunnistab, et talle hakkas elektrooniline muusika meeldima pärast seda, kui ta välismaal puhkusel olles esimest korda *ecstasy*'t proovis. Kui veel paar tundi varem oli ta palunud sõpradel elektroonika asemel pigem muud muusikat lasta, sest see tundus talle pigem mürana, mida ta üldse ei *vibe*'inud, siis pärast tabletti kadus ka võõrastus. „Hakkasin kuulatama rütmi ja sain aru, et see on väga meloodiline, selle järgi saab hästi tantsida." Pärast koju naasmist tegi Rasmuse muusikamaitse 180-kraadise pöörde, ta hakkas rohkem avastama ja palus sõpradel endale *playlist*'e saata. Klubikultuuri juures toobki ta ühe olulise aspektina välja värske muusika pealevoolu: „Kui hakkasin alguses kuulama hullult palju *house*'i või *deep house*'i, siis hiljem läks see üle *techno*'ks, *dark techno*'ks ja *acid*'iks. Nüüd ma olen üldse kuskil… ma ei oska isegi neid žanre nimetada."

Teresa, kes on ka ise plaate keerutanud ning mõnda aega VJna töötanud, lisab, et tema jaoks on hea muusika ja hea *sound* eriti olulised ning kui halba muusikat lastakse, siis kaua ta peol ei püsi. „Kui sa juba mussi mängid, siis olgu ka *sound* tipp-topp," teatab ta. Teismeeas on ta läbi teinud ka „pubeka gootiperioodi" ning *metal*'i-faasi, kuid siiamaani jääb ta üheks eredaimaks mälestuseks ning elektroonilisse helimaailma sukeldumiseks 2006. aastal Tartus Eclectica festivalil toimunud pidu EPA HAPE. „See oli minu jaoks üks esimesi elektroonilise muusika pidusid. *Techno*'t mängiti ka ja siis ma mõtlesin, et issand, misasi see on. See on nii hea. Ma mäletan, et tantsida oli väga lahe, ma olin ise nii noor, kõik inimesed tundusid nii suured, kõik olid hästi sõbralikud ja nii äge koht oli. Seal sai palju inimestega tutvutud, oli vanu tuttavaid ja äge muss. Eufooria noh. Siis ma hakkasin ise ka natuke kuulama midagi," meenutab ta.

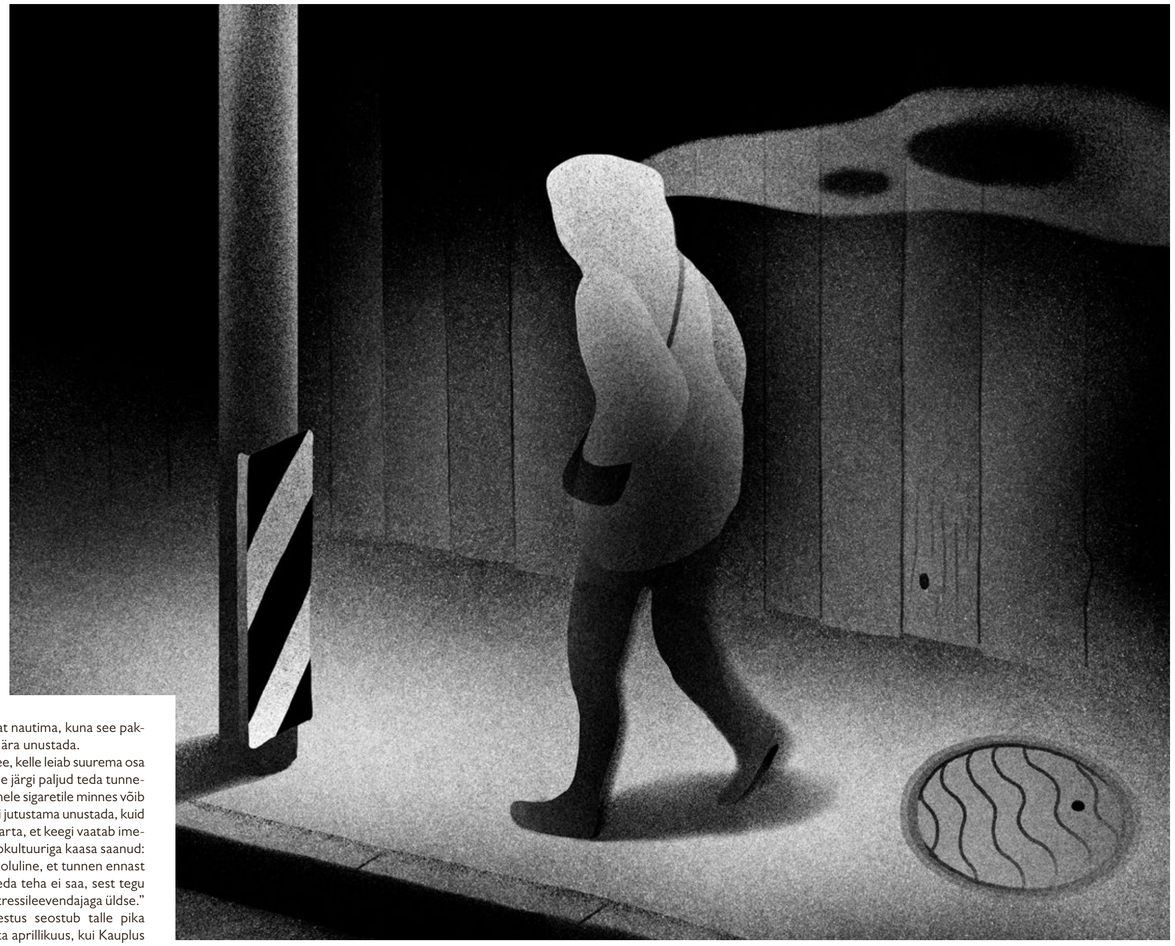

VÕIDAB SEE, KES SUUDAB KÕIGE KAUEM ÄRKVEL OLLA

Eufooriast rääkides jõuab meie vestlus hetkeks ühe põhjuseni, miks ööelule siiamaani ka viltu vaadatakse. Vahel võetakse selle kõrgendatud seisundi saavutamiseks appi mitmesugused keemilised ühendid ning, nagu ütleb Klaus, seetõttu kaasnevad peokultuuriga ka sõltuvused selle igas tähenduses ja varjundis. Ta on näinud palju inimesi, sealhulgas ta ise, kellel pole parasjagu kodus, tööl või enese sees kõik hästi ning kes otsivad lohutust just pidudest, meelemürkidest ning peotuttavatest. „Ma ei taha väita, et mõni tore pidu ei saaks abiks olla, aga alati tuleb arvestada, et peonädalavahetusele järgneb ka *suicide Tuesday*," ütleb ta ning tõdeb, et kui selline välise lohutuse otsimine muutub mustriks, siis on suur oht kurva lõpuga surnud ringi sattuda. „Ennast ravida saab lõpuks siiski ainult iseendaga stabiilselt tööd tehes."

Selle probleemiga oskab end samastada ka Marta, kelle elus on olnud perioode, kus ta vaimne tervis on väga halvas seisus, kuid selle asemel et proovida end ravida, on ta lihtsalt väga ekstreemselt pidutsemisele keskendunud. Nii on ta olnud hädas liigse alkoholitarbimisega, mille tõttu ta ei suutnud enam peol tantsida ega ka inimestega normaalselt suhelda. „Vahepeal elasingi ainult ühest peost teise, nädalavahetused sulasid kokku üheks päevaks, millest ma ise eriti midagi ei mäletanudki, kuna olin kas pidevalt täiesti purjus või muid mõnuaineid tarbinud. Samas ei suutnud ma ka lõpetada, kuna pidutsemine oli ainus viis päriselust põgeneda, nii et olingi mingis suures *loop*'is, millest väljumiseks kulus ikka meeletult kaua aega."

„Äftekad on elustiil – kui pidu on nii hea, et ei oska koju üksi lage passima minna, siis on tore heade inimestega koos puhata ja rahuneda."

Ka vahepeal vestlusega liitunud Anna* sõnab, et on olnud tunnistajaks, kuidas inimesed kammivad oma psüühika või keha nii sodiks, et nad ei tulegi kunagi tagasi. „Võisteldakse selles, mitu päeva keegi suudab üleval olla – kahjuks inimesed ei oska väärtustada une vajalikkust."

Marta usub siiski, et tegelikult hõlmab klubikultuur endas palju rohkemat kui ainult pidupanevad inimesed. „Kindlasti ei sobi selline öine ja unetu eluviis kõigile, aga ma loodan, et üha rohkem inimesi saab peagi aru, et klubikultuur on väga lai mõiste ja pidutsemine ei tähenda ainult purjus peaga lärmamist, vaid et inimesed naudivad ka teistsugustel viisidel muusikat ja head seltskonda," sedastab ta.

ON LAHE ATMOSFÄÄR

Kui klubis käimise kogemusse panustab hulk tegureid, ei saa mööda vaadata ka sellest, kus ja millises keskkonnas pidu toimub. Mis alternatiivkultuuri puutub, siis kellelegi ei tohiks tulla üllatusena fakt, et steriilse keskkonna asemel eelistab see teha endale pesa vanadesse tööstuspiirkondadesse või muudesse ajahambast puretud kohtadesse, kust haistab omapära ning kus ei pea end tundma nagu elevant portselanipoes. Ööellu sisenedes otsibki indiviid ju kerget reaalsusnihet, pisut teistsugust maailma kui see, millega ta tavaliselt harjunud on, ronides selle nimel kas või sõna otseses mõttes maa alla.

Sellisest kogemusest pajatab mulle Teresa, kes sattus Kopenhaagenis elades tihti pidutsema ühte kesklinna pargis asunud „muhku" ehk teise maailmasõja aegsesse punkrisse, kus pidu läks edasi siis, kui teised kohad kinni pandi, ning kuhu mahtus korraga umbes 20–30 inimest. Ka Berliinis on ta enda sõnul sattunud pidutsema igasugu urgastesse, aga meeldejäävaimana toob ta välja mahajäetud jõusaali, kus lisaks DJ-puldile ja baarile olid kõik kohad täis krohvi ja tolmuga kaetud trenažööre ning muud sporditavaari. „Said mingid koordinaadid ja läksid," meenutab Teresa ja ütleb, et kahtles küll, et ega talle seal krohvi pähe ei saja. Peo lõpetas krohvi asemel siiski peagi kohale saabunud politsei, mis olevat Teresa sõnul sellistel pidudel tavaline – siis tuli lihtsalt kuhugi edasi minna.

Suviti eelistab Teresa aga pigem klubisid, kus on mitu ala ning võimalik olla nii väljas kui ka sees, et niisama tšillida või juttu rääkida. Seetõttu kiidab ta ka paar viimast suve Volta peatuse juures asuvas lopsakas võsas tegutsenud klubi Plastikut. Samuti meenub talle üks Taani festivali Distortion järelpidu, mis toimus väikses võsas keset linna. „Lavadel lõpetati pidu ära, tuli buss ja öeldi, et lähme nüüd äftekale. Järsku olime kuskil täielikus võsas, seal olid kõik asjad üles pandud, baar ja peokoht, päevasel ajal. **Michael Mayer** mängis seal *pööööösas*," rõhutab Teresa naerdes.

„Pöösas" pidutsemise kogemusi on teistelgi meie lootegelastel. Fred on seda teinud näiteks suisa pesuehtsas tundras, kus ta 2000ndatel mängimas käis. „Lendasime Novosibirski, lennuki pealt viidi Lasnamäe tüüpi korterisse. Seal olid tervitusraundiks pelmeenid ja absint ning siis öeldi, et davai, nüüd lähme busside peale," meenutab ta. Sealt startis seitse kahekordset bussi Altai Vabariiki Hiina piiri äärde, kuhu oli ehitatud korralik festivalitaristu. „Ma mäletan, et pool liitrit õlut maksis üks kroon, baaris müüdi viina ainult pudelikaupa ja see maksis äkki 30 krooni. Stiilne vene värk. Aga muidu oli kõik viisakas."

Alati ei pea koht ise aga nii palju ütlemagi – piisab ka sellest, kui tuua ühte ruumi kokku pühendunud hulk värvikat subkultuuri. Klausi jaoks, kes on kolistanud läbi enamiku Tallinna baaridest ja klubidest alates Dekolteest kuni Rock Cafeni, koitis selline ilmutus

jätkub >

< eelneb

20ndate alguses – pärast seda, kui töökaaslane tutvustas talle toona veel Rockstar'sis toimunud tume-elektroonika pidu Beats From The Vault, millesarnast Klaus ei osanud loota Eestist leidagi. „Pidu nagu kuskil kreisimas muusikavideos – platvormsaapad, lateks, nahk, needid, korsetid, ketid, korralik saksa industriaal, *metal*'i-poolsem elektrooniline muusika jne. Ise olin vähemalt esialgu ja kohati tahtlikult nagu võõrkeha, viisaka triiksärgi ja läikivate kingadega, aga kedagi ei huvitanud, rahvas oli seal kurjale väljanägemisele vaatamata alati tore," meenutab ta.

„Tantsuplatsil saad kogeda seda, et sa kas või üks tunnike ei muretse selle pärast, mida sa pead järgmisel nädalal tegema."

Mihkel, kes on kogenud *metal*'i-kontsertide kontekstis nii lendavaid seapäid kui ka *mosh pit*'is karates maksahaake, nõustub samuti, et *metal*'i-skeenet ning Beatsi iseloomustab see, et inimesed on alati sõbralikud, kõik elatakse pigem muusikasse välja. Ta meenutab sarnaselt Klausiga, kuidas skeene põhilised fännid tegid endale Beats From The Vaultiks näkku korraliku sõjamaalingu: juustesse lõng, ette lenduriprillid, jalga platvormsaapad ning selga nahk, korsetid, sukad, seelikud ja muud imeasjad. Samas nendib ta, et praegu on seda vähemaks jäänud, ilmselt seetõttu, et vanad enam nii väga ei käi ja uusi pole peale kasvanud.

OPERATSIOON „JÄRELPIDU"

Vaikselt koidab hommik. Mihkel hakkab kodu poole sättima. Lemmik-DJde setid on truult nähtud, pidu on küll tore, aga kuna nädalavahetused on nii üürikesed, ei taha ta neid tervenisti maha magada. Seoses koroonaajaga sobis talle isegi see, kui üritused algasid varem – seitsmeks õhtul peole, normaalsel ajal koju.

Ta toob võrdluseks *metal*'i-skeene, kus kontserdid algavad tema jaoks palju mõistlikumal ajal, mitte nii, et esimene soojendaja läheb lavale kell 1 öösel.

Teresa raputab selle mõtte peale pead ning nendib, et tema jaoks on ikkagi öösel kõik parem. „Ma olen käinud enne tööd kella kuuest kümneni kainetel hommikureividel. Tegelikult oli lõbus, aga ma väsisin ära ja läksin koju magama. Ma ei saa sellest hommikusest sportimisest ka aru, see on üsna sama. Mulle meeldib ikka öösel peole minna. Kahe aegu, ühe aegu. See on ikka õige värk." Järelpidudele Teresat aga enam ei tõmba. „Ma olen sellest mitmepäevasest asjast välja kasvanud. Ma ei talu sellist pohmelli enam ja väsin ära ka." Ta meenutab Berliinist mitmepäevaseid trippe ühest klubist teise, kuid nendib, et esmaspäeva hommikul enam nii lahe ei olnud, kui teised inimesed läksid tööle ja ise nägid seal kõrval välja nagu zombi. „Ma mäletan, kuidas ma sõitsin rongiga Berghainist koju ja mõtlesin, et ma ei jõua enam istuda selles rongis, inimesed vaatavad. Kõik niikuinii teavad, kust sa tuled. Ja siis mul istus vastas üks tüüp, kes oli täpselt samasugune," naerab ta tagantjärele. Ta lisab, et kui ta parasjagu ise peol ei olnud käinud ning ühistransportdis näiteks mõnd magavat inimest nägi, kes tundus peolt tulevat, äratas ta neid vahepeal üles. „Ma ise tean, et kui sa peatuse maha magad, siis see on kõige vastikum asi üldse."

Teised meie peolised aga veel pille kokku ei paki. Neid, kes pole parasjagu sulgunud akendeta klubiruumi, kus kellaaega ei tunta, tervitavad viimaste lugude ajal esimesed päikesekiired. Nüüd kogunevad vahepeal klubi peale killustunud sõbrad jälle ühte punti, mõni on haaranud kaasa uue tuttava ning toimub operatsiooni „Järelpidu" ettevalmistamine. Üksteise järel hakkavad peokohtade ette rivistuma taksod, inimesed jaotatakse laiali, keegi otsustab minna jala. „Poed pole ju veel lahti," kõlab kuskilt. „Ma tellin siis ise takso, pärast arveldame," teatab teine, teades sisimas, et seda raha ei näe ta enam niikuinii.

„Kahju on inimestest lahkuda, sest seltskonnaga kipub tekkima mingi eriline side," ütleb Marek. Ka Villem teatab, et lõpuks on tihti juba peohasart sees, et läheks vaataks, mis saab. „Kohati *fomo*, et jään millestki ilma äkki. Äftekatel ja vabas vormis pidudel sünnivadki eredaimad mälestused."

„Kui koos on liiga tore seltskond, siis on ju võimatu kohe pidama saada ja mõnusam koos maanduda," ütleb Klaus, kes tuttavatega just enda poole sätibki.

Kuskilt on vahepeal välja ilmunud Anna, kes sõnab vahele: „Äftekad on elustiil – kui pidu on nii hea, et ei oska koju üksi lage passima minna, siis on tore heade inimestega koos puhata ja rahuneda."

„Ilmselt võib seda nimetada *fomo*'ks, mis meil kõigil sisimas tegelikult peale tuleb, ja lisaks sellele ei ole peo lõppedes kunagi keegi nii väsinud, et oleks üldse põhjust sellega mitte jätkata," lisab Marta ning kaob hommikusse.

TIKS JA NAASMINE ARGIPÄEVA

Järelpeole on kogunenud nii tuttavaid kui ka võõraid. Suuremad entusiastid on jõudnud juba koha sisse võtta vinüülimängijate taga ning kaevavad agaralt võõrustaja plaadiriiuli obskuurias. Need, kes lootsid YouTube'i diskole, jäetakse pika ninaga. Mis seal ikka, äkki hiljem. Keegi jaksab veel teha mõned tantsusammud, aga enamik on end kuskile tiksuma seadnud. Mõned õnnelikud diivanil kobaras, teised põrandal, kelleski tekitab elevust omaniku unest ärganud kass, kes asub paitajatele käpalööke jagama.

Uurides Hanneselt, kui tihti ta järelpidudele satub, tuleb vastuseks, et peaaegu iga nädal, ning mõnikord on juhtunud, et peolt on mindud ka otse kooli. Samas kinnitab ta, et seni pole pidutsemine tööle ega koolile ette jäänud.

Marek peojärgsele perioodile aga nii entusiastlikult otsa ei vaata. Tema jaoks on äftekalt tulema saamine omamoodi katsumus. Isegi kui energia on otsas, raha on otsas ja kõht on tühi, siis kojuminekuks end püsti ajada ei jaksa. Pärast mitut päeva sellises fluidumis viibimist on ta sõnul ikkagi raske end kodusesse argipäevadimensiooni tagasi kujutleda. „Ja no sellised pikad mitmepäevased peod on ikka väga väsitavad ka. Kui on vaja tööle minna, siis paar päeva nõuab veidi eneseületust. Ja kass kipub ka vahel ründama, sellega toimetulemine nõuab samuti energiat," räägib ta.

Vahepeal on kell jõudnud keskpäeva. Rasmus otsib toa peale kaduma läinud jakki ning sätib vaikselt minekule. Kuna ta käib lisaks tööle ka veel koolis, on ta saanud mitmel korral tunda, kuidas omad vitsad peksavad, sest õppetöö on intensiivne ning tihti kuluvad ka mitmed nädalavahetused koolitöödele. Samas ei ole ta inimene, kes peolt 4–5 aegu hommikul koju magama läheb. „Sa pead andma endale aega, et reivimisest taastuda. Ei jaksa lihtsalt hakata kohe mõttetööd tegema. See on pidutsemise juures kindlasti negatiivne, aga see on selline enesekontroll – ära luba siis endale neid asju, kui sa tead, et sul ei ole selle jaoks aega," tuletab ta endale õpetlikult meelde, kuid ütleb kokkuvõtvalt: „Meid ümbritsevad iga päev mõttetu infoküllus, stressi tekitavad asjad ja ülestimulatsioon, ent klubikultuur aitab kõike seda hetkeks unustada. Ma arvan, et just tantsuplatsil saad kogeda seda, et sa kas või üks tunnike ei muretse selle pärast, mida sa pead järgmisel nädalal tegema." Viimased tsaud, jalga tossud, mis on kogunud õues tantsimisest peale kerge mullatolmu, ning läinud ta ongi.

Aeg-ajalt heliseb fonolukk, et anda teada järgmistest saabujatest. Inimesed käivad siingi vahetustega nagu varasemal marsruudil tantsuplats-suitsuruum-baarilett. On ka neid, kes on eelmisel õhtul üldse koju jäänud ning saabuvad nüüd värske ja puhanuna seltsiks, et peomuljeid kuulata. Keegi suundub edasi järgmisele äftekale, avastades alles hiljem ühest jalast enda saapa ja teisest kellegi võõra oma, mõni jõuab koju alles uue nädala alguseks, kuid üks on kindel – midagi võttis sellest ööst kaasa igaüks.

**Nimed muudetud*

EESTI TANTSIB

Karin Leivategija

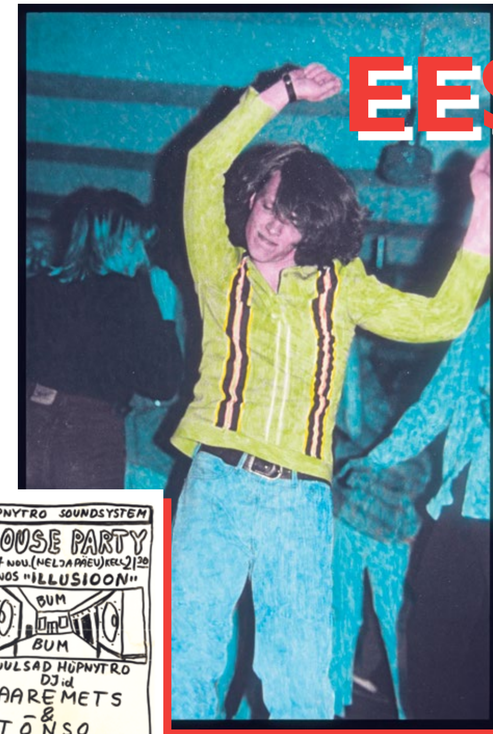

Lendleht Kalev K erakogust

DJ Vadja Lahari 90ndate alguses Tallinnas Kodulinna Majas. Foto: Villu Kraan

90ndatel olid Tartu alternatiivse klubikultuuri põhibaasideks teiste seas Varjend ja Illusioon. Fotod: Peeter Paasmäe

Lendleht Erki Pruuli erakogust

TÄISMAHUS GALERIID TANTSUPIDUDEST EESTIS LÄBI MÖÖDUNUD SAJANDI VAATA MÜÜRILEHE VEEBIVÄLJAANDEST AADRESSIL *MUURILEHT.EE*.

Karin Leivategija on visuaalantropoloog, kes uurib ERMis teadur-kuraatorina linnaööd ja peab Instagramis kontot @*ookoht* (Öökoht).

Sajandi vältel on see, kuidas ja miks me tantsime, palju muutunud. Sada aastat tagasi oli tantsuõhtutel osalemine enamasti pidulik, planeeritud, sotsiaalne ja harjutatud tegevus. Järgiti õpitud sammukombinatsioone ja rangeid etiketireegleid. Tänapäeval on peokogemus rohkem argine, spontaanne, individuaalne, endassevaatav, muusikalise impulsi mõjul hüplev, õõtsuv, nõkutav. Me oleme nüüd rohkem individualistid, tantsime üksi ja vaatame DJd või põrandat, kuid soovime seda kogemust endiselt kollektiivselt ja ühises ruumis jagada.

1924. aastal kirjutas **Juhan Vilms**[1], et tants on küll tervisele väga kasulik lõbu, kuid oluline on, et seda tehakse „korralikult ja puhtas õhus, viisakas seltskonnas ja ümbruses". Tantsimist reguleerivale moraalsele kontrollile lisandus nõukogude ajal ideoloogiline kiht. Jenka, disko ja muud Lääne tantsud pressisid end aegamisi küll raudse eesriide alt läbi, kuid vaba aja veetmine jäi endiselt ideoloogilise kontrolli alla. Taasiseseisvunud vabariigi algusaastatel meil võrsuma hakanud klubikultuur oli aga esialgu niivõrd kitsa ringkonna niši, et seda ei taibatudki mõnda aega kuidagi reguleerida. Aga nii nagu pole saja aastaga muutunud soov ja vajadus jagatud ruumis tantsides aega veeta, ei ole vaibunud ka arutelud, mil moel, kus ja mis kell sobib või üldse tohib tantsida.

[1] *Vilms, J. 1924. Lõbukultuurist.*

KUI SU ELU EI RAHULDA SIND, SIIS LOO UUS

Mida pakuvad inimestele (muusikalised) subkultuurid ning kuidas on see ajas ja kultuuriti muutunud? Millele ja kuidas on punkarite ning skinheedide mitmesugused (sub)subkultuurid ajalooliselt vastandunud ja kuidas toimivad need vastandused tänapäeval?

Intervjuu **Aimar Ventseliga**. Küsis **Indrek Spungin**, pildistas **Ken Mürk**

Etnoloog Aimar Ventseli sulest ilmus hiljuti raamat „Punks and Skins United: Identity, Class and Economy of an Eastern German Subculture" (Berghahn, 2020), mis uurib Ida-Saksa subkultuuride identiteete, klasse ja majandust. Istusime sel puhul Aimariga Rahvusraamatukogu kohvikus ja rääkisime pisut pungist ja elutungist.

Kuidas sa sattusid uurima Ida-Saksa punkareid ja skinne?
See tuli jumala juhuslikult. Ma olen küll lugenud kõvasti sellealast kirjandust, kuid ma ei ole kunagi tahtnud subkultuure uurida. Ma pean ennast eelkõige Siberi uurijaks.

Kui ma olin Halles Max Plancki instituudis, siis seal avati parajasti juriidilise antropoloogia (JA) osakond. JA uurib eri seadusi, mis eksisteerivad ühes ruumis. Näiteks Hollandis, kust JA alguse sai, uuritakse palju Indoneesiat, mis oli Hollandi asumaa. Hollandist tulevadki põhitööd, mis vaatlevad, kuidas hõimu seadused, Hollandi seadused ja islamiseadused koos eksisteerivad. Ütlesin siis ühele direktorile, et te käite muudkui Indoneesias ja Marokos, aga siinsamas Halles on pungikogukond, kus elatakse täiesti oma seaduste järgi. Ta arvas, et see on väga huvitav, ja pani ette, et teeme väikese uuringu. Tavaliselt öeldakse, et see on väga hea teema, mine otsi kuskilt raha ja uuri, aga tema ütles, et meil on raha, lihtsalt mine ja uuri. Iga uurimuse mõte on, et see publitseeritakse. Ma kirjutasin ühte ajakirja artikli ja see jõudis ringiga Inglismaale. Nimelt pandi Warwicki ülikoolis parasjagu kokku üht Ida-Euroopa postsotsialistliku pungi uurimise projekti. Sealt küsiti, kas ma tahaksin kampa liüüa, vastasin, et tahan küll, aga ma ei taha uurida mitte Eestit, vaid Ida-Saksamaad. Siis läksin oma uurimistööga edasi ja hakkasin raamatut kirjutama. Kirjutasin seda tegelikult maru kaua, mingi kuus aastat.

Igale subkultuurile avaldab mõju ka rahvuslik mentaliteet. Ükskõik kui mässumeelsed saksa pungid ka olla ei tahaks, on nad tegelikult võrreldes näiteks vene punkidega üsna seaduskuulekad.

Subkultuuri ei saa ümbritsevast ühiskonnast välja võtta. Nõukapäevil tulid meil ka kolhoosivennad mutrivõtmega lagedale, kui kuskil punkarit haistsid.

Mis silma torkab, kui võrdled eri pungikultuure Euroopas?
Igal pool on pungil oma ajalugu ja igale subkultuurile avaldab mõju ka rahvuslik mentaliteet. Näiteks saksa punk erineb vene pungist. Ükskõik kui mässumeelsed saksa pungid ka olla ei tahaks või millest nad ka ei laulaks, on nad tegelikult võrreldes näiteks vene punkidega üsna seaduskuulekad. Eestis jällegi ei ole kunagi tekkinud saksa punkidele nii omast skvottimise või *fanzine*'i traditsiooni. Eestis pole loodud ka *underground*-pungi plaadifirmasid. Fucking Cunt Records oli mingil ajal, aga see oli ka kõik. Musa poolest sai asi siin hoo sisse, kui kogu kupatus kolis internetti ning tekkisid Bandcampid ja muud muusika jagamise platvormid.

Indrek Spungin on vabakutseline spetsialist ja inimeste uurija, kes ei löö risti ette ühegi meediumi ees, kui just rist ise ei ole meedium.

Mis on iseäralik just Saksamaa punkaritele?
Võrreldes teiste riikidega on Saksamaal punkide seas politiseeritus palju olulisem. Just skaalal vasak-parem. Saksamaal läheb see sinnamaani välja, et on rõivabrändid, mida seostatakse parempoolsusega, ja rõivabrändid, mida seostatakse vasakpoolsusega.

Sa käsitlesid oma raamatus sellist teemat nagu vaenlaste konstrueerimine. Kuidas see pungi kontekstis avaldub?
Ma sain aru, et on väga palju asju, mida subkultuuride uurimustes praktiliselt ei käsitleta. Üks neist ongi vaenlase konstrueerimine. Kui oled olnud subkultuuride maailmas sees, siis tead, et on olemas sellised subkultuurid, kes ei saa omavahel läbi. Punkarid ei armasta reivareid, skinnid ei armasta gootisid. Samas ei ole keegi katsunud lahti mõelda, kust sellised antipaatiad tulevad. Halle skeenet uurides selgus, et seal ei ole otsest subkultuuridevahelist vaenamist. Pigem oli küsimus selles, kas oled parem- või vasakpoolne. Kuna Halle on väike linn, siis esineb subkultuuride kattuvusi, nad käivad näiteks Berliiniga võrreldes omavahel tihedamini läbi. Teiseks liiguvad inimesed seal subkultuurist subkultuuri. Näiteks endised punkarid, kes on hiphopi juurde liikunud, käivad ikka pungipidudel ja saavad inimestega läbi. Seetõttu säilivad hiphopi ja pungi vahel normaalsed suhted. Oma kogemusest aga tean, et näiteks mõned rõhutatult maskuliinsed tegelased – nagu skinnid ja *street*-punkarid – ei salli näiteks gootisid, sest gooti mehed on rõhutatult väga feminiinsed ja nad pole reeglina ka üldse vägivaldne seltskond.

Maskuliinsuse rituaalid ehk skinnide ja punkide kontsert Halle klubis GiG. Foto: Aimar Ventsel

Miks justkui tugevat enesekindlat isast häirib selline pehme isane? Kas feminiinne isane peegeldab temas mingeid tema nõrkusi või mis see on, mis maskuliinset isast õrritab?
Subkultuuri ei saa ümbritsevast ühiskonnast välja võtta. Nõukapäevil tulid meil ka kolhoosivennad mutrivõtmega lagedale, kui kuskil punkarit haistsid. Inimesed subkultuuride sees jälgivad alateadlikult ikkagi ühiskonna norme, mille taustal nad on üles kasvanud; mis ütlevad, mis on õige ja mis ei ole. See käib ka mehelikkuse kohta. Kui miski on teistmoodi, vastupidine kõigile arusaamadele normaalsest mehelikkusest ja justkui seab sinu tõekspidamised kahtluse alla, siis tekib tõrge.

Seda võib vaadata rünnakuna identiteedi vastu, kui näidata kellelegi maskuliinsust, mis ei kattu tema arusaamadega maskuliinsusest.
Jah, seda raudselt, teine asi on lihtsalt *fun* moment, mis mulle vägivallauuringute juures silma torkas. Selle raamatu puhul ei kasutanud ma üldse nii palju subkultuuride teooriat, vaid minu jaoks on palju kõnekamad *crime study* (kriminaalse käitumise) teooriad, mis uurivad, miks inimesed on vägivaldsed. Subkultuuriuuringutes hakatakse tihti vägivaldse käitumise põhjuseid otsima mingitest hegemooniatest ja rõhutud identiteetidest, aga ei saada aru, et tegelikult on olemas inimesed, kelle jaoks ei ole vägivallas midagi erakordset. Väga hea näide on Viljandi. Seal on lihtne peksa saada.

Kas see väike puust linn on jätkuvalt Eesti peksupealinn?
Võib-olla paar viimast aastat ei ole olnud, aga see oli selline koht, kus võisid tihtipeale kohtuda teatud vendadega, kelle puhul said kohe aru, et nad on harjunud kaklema. Nende jaoks ei ole tragöödia ka ise vastu hambaid saada. Lakuvad natuke aega haavu ja siis lähevad uuesti teravusi otsima. Vägivald ei ole midagi erakordset, vaid see on pigem normaalsus, see pakub adrenaliinilaksu. Lihtsalt aeg-ajalt tahaks adrenaliini saada ja kellelegi vastu hambaid tõmmata. Sellistel tüüpidel ei ole vaja põhjust otsida. Rääkisin kunagi sel teemal oma Saksamaal elavate sõpradega, kes olid varem neonatsid. Sa oled noor tüüp, testosterooni täis, ja tahaks lihtsalt kogu aeg kellelegi pasunasse anda, aga mingit põhjust on ka vaja. Nii on väga kerge minna mustanahalise juurde ja pelgalt küsida, et mida sa teed siin, ja läheb lahti. Põhjust pole enam tarvis otsida. Või näiteks jalkahuligaanide puhul on ka väga lihtne: oled selle klubi fänn ja sealt pärit ja rohkem polegi vaja, et sulle kallale tulla. Kriminaalse käitumise uuringud näitavad, et põhjus, miks inimesed ebaseaduslike praktikatega kaasa lähevad, on sageli põnevuse otsimine. Minu enda tähelepanekute põhjal ajab adrenaliinilaks inimesi tülli, eriti kohalike skinheedide fraktsioonis. Kes läheb ja laseb kuskilt suuskadega alla ja saab adrenaliinilaksu, kes saab oma laksu tänavakakluses kätte.

Sa ütlesid, et mõned su Saksamaal elavad sõbrad on endised neonatsid. Mis põrguvärk nad sealt pimedast vihkamise tunnelist siis välja ajas?
Mu parim sõber on inglane, kes on kasvanud üles Saksamaal. Ta oli noorpõlves suhteliselt karm neonats ning kui algas Falklandi sõda Suurbritannia ja Argentina vahel, astus ta Briti armeesse, et saaks sõtta minna. Ajaks, kui ta oma õppe läbis, oli aga ka Falklandi sõda läbi saanud, ja selleks et saaks ikka kuhugi minna, lasi ta ennast saata Põhja-Iirimaale, mis oli väga karm koht. See oli aeg, kui kõik tulistasid Briti sõdurite pihta – mitte ainult katoliiklased, vaid ka unionistid –, ja siis pidi kokku hoidma. Väeosa, kuhu ta sattus, oli väga kirev, seal oli nii jamaicalasi kui ka hindusid ja kõikide ellujäämine sõltus kõikide koostööst. Siis tal läks see asi üle.

Subkultuuriuuringutes hakatakse tihti vägivaldse käitumise põhjuseid otsima mingitest hegemooniatest ja rõhutud identiteetidest, aga ei saada aru, et tegelikult on olemas inimesed, kelle jaoks ei ole vägivallas midagi erakordset.

Kes ütles, et neonatslus ei ole ravitav!
Aga see ei tähenda, et inimene, kes on neonatslusele joone alla tõmmanud, on nüüd maru vasakpoolne. Neonatslus on pigem ilmajäetud ja solvatud seltskonna fenomen. Võtame näiteks 90ndate alguse Eestis. Meil on nüüd oma riik, aga mõned elavad paremini kui teised. See on soodus pinnas igasugu juudi vandenõuteooriate tekkimiseks. Keegi peab alati süüdi olema.

Sa ei saa enam olla eriline, kui neid asju, mis sind eriliseks teevad, müüakse H&Mis või Prismas.

Natsiteema lõpetuseks, kuhu on kadunud kõik kiilakad ja *bomber*'itega natsiskinnid?
Kusjuures, neonatsid ei käi enam ammu kiilakana *bomber*'ites ringi, nad on tavalised riided selga pannud. Siin on kaks põhjust: esiteks ei taheta enam endale tähelepanu tõmmata ja jamadesse sattuda ning teiseks soovivad parempoolsed parteid parketi- ja parlamendikõlbulikeks saada. Kiilakatele huligaanidele ei tule arvestatav valijaskond lihtsalt taha.

Osa ausaid stiilimehi on ikka alles. Anna lihtsale juudile nõu: kui ma sõidan rongiga Berliinist Düsseldorfi ja sõidu ajal astub minu kupeesse skinheed ning ma tean, et kohe tuleb vetsust tagasi minu ilus oimulokkidega juudi peika, kes ei tea selle maailma pahedest midagi ja on astunud pardale ainult selleks, et minuga koos Düsseldorfi sõita, siis mille järgi ma otsustan, kas jääda paigale, et rahus oma sõbra oimulokki silitada, või kiiremas korras sääred teha?
See on selline peen värk, kuidas teha vahet skinnil ja natsiskinnil. Soengud on erinevad, saapamudelid ja jakid on erinevad; kui on *bomber*, siis ka seal on vahe sees – erinevad brändid. Loevad õrnad erinevused ja detailid. Sa pead oskama neid lugeda. Kui ta kannab näiteks bändisärki, siis pead teadma, mis bändiga on tegu. Eesmärk ei ole enam võimalikult otseselt kõigile selgeks teha, kellega tegu, vaid skeenesiseselt üksteist ära tunda. Aga nagu ma ütlesin, ei ole skinheedlus üldse hea näide tänapäeva subkultuuridest – neil on kadunud selgelt äratuntav välimus, sest inimesed ei taha endale oma välimuse pärast jamasid kaela kutsuda.

Kuhu on kadunud pungid? Kas nemadki on kohandanud oma vormi?
Ka suur osa pungist ei näe välja nagu 80ndate alguses, nüüd on paljudel Adi pusa ja *skater*'i-püksid. Bändiembleemid, brändid – need on detailid, mille järgi tunned pungi ära. Üks põhjus, miks näiteks punkarite välimus on muutunud, on moetööstuse peavool, mis ammutab inspiratsiooni tänavatelt. Kui ühel hetkel on H&Mis müügil Ramonesi T-särk ja mingid suvalised vennad kannavad seda, sest sellel on lahe pilt, ise midagi bändist teadmata, siis esiteks tekitab see viha ja teiseks sunnib otsima muid võimalusi, kuidas oma identiteeti väljendada. Sa ei saa enam olla eriline, kui neid asju, mis sind eriliseks teevad, müüakse H&Mis või Prismas. Siis püüab subkultuuri stiil eest ära minna, sealt tulevadki muutused sisse.

Punk ja tööeetika. Üks pungile olemuslikke võtteid on see, et ta pöörab asjad pea peale. Näiteks Saksamaal, kus töötu olla on ju häbiväärne, muutsid punkarid selle auasjaks. Uhke on olla töötu ja mitte kaasa lüüa teie kodanlikus kapitalistlikus majanduses, elades ometi selle majanduse viljadest, töötu abirahadest jne.
Tegelikult on töötegemine näiteks Halle punkarite seas väga tähtis. Samas tehti väga palju tööd illegaalselt ja saadi riigi abiraha ka veel peale. Halles oli mingi pungiseltskond, kes elaski ainult sotsiaalabi rahadest, ja neile vaadati ülevalt alla, et need on need tüübid, kes elavad ainult riigiabist, aga kui ülevalt alla vaatajatele öeldi vastu, et sina ju elad samuti, vastati enda õigustuseks, et ma käin ikkagi ka tööl. Saksamaal ei saa seejuures lõputult töötu olla. Pead käima end regulaarselt tööturu-

jätkub >

< eelneb

ametis ette näitamas. Nemad pakuvad sulle töökohti ja sina pead end sealt siis kuidagi ära nihverdama või midagi tuksi keerama. Näiteks üks nipp, mis kindlalt toimib, on end enne tööintervjuule minekut täis juua. Siis on kindel, et sa tööd ei saa.

Sa kirjutad raamatus, et punkarid lõid oma alternatiivühiskonna koos oma seaduste ja muuga. Mida selline alternatiivühiskond annab, miks seda vaja on?
See kehtib mis tahes subkultuuri kohta. Võtame näiteks *reggae*-kultuuri 90ndate Berliinis. Enamik mustanahalisi oli sattunud Saksamaale tont teab kust. 90ndatel oli Saksamaa üsna võõravaenulik koht, kus – kas siis otse või läbi lillede – koheldi kõiki musti üsna rassistlikult. Ütleme, et päeval oled sa ehitusel kipsplaadipanija, keda kõik käsutavad ja nöögivad, aga õhtul lähed *reggae*-peole *soundsystem*'i MCks ja oled korraga kuningas, kes võib saada publikust iga naise. Kui oled enam-vähem MC muidugi. *Reggae* on mustade muusika ja tol ajal oli see ikka kõva sõna, kui peol oli mustanahaline MC. Samamoodi on pungiga. Päriselus oled sa ühiskonna ühel madalaimal astmel, elad näljapalgast või lased töötukassa ametnikul enda kallal näägutada, aga siis lähed oma klubisse ja oled rokkstaar. Jäigas ja hierarhilises Saksamaa ühiskonnas, kus sotsiaalne liikuvus on väga piiratud, muutub *Szene* (skeene) oaasiks, kus saab teenida austust ja sotsiaalset positsiooni, mida pole võimalik saada väljaspool subkultuuri. Ma usun, et see on üks väga oluline põhjus, miks *underground*-subkultuurid inimesi ligi tõmbavad.

Räägime võistlusest üksteisemõistmises ja sugudevahelises lugupidamises Ida-Saksa pungis. Raamatus keskendub sul terve peatükk sooküsimusele ja poliitkorrektsusele. Tood välja, et ühelt poolt ollakse pungiskeenes väga poliitkorrektsed, *fanzine*'ides järgitakse sootundlikke grammatikareegleid, igal võimalusel rõhutatakse sugudevahelist võrdsust jne, ja ometi on rida bände, kelle laulusõnad on rõhutatult seksistlikud, naisi objektistavad, ning tagatipuks on samade bändide kontsertidel esiread naisfänne täis.
Tegelikult me näeme subkultuurides mitut maskuliinsust ja naiselikkust, mida esitatakse eri olukordades. Skeenesid on ka pungi sees väga erinevaid. See, mis on lubatud *street*-pungis, ei ole seda mõnes poliitkorrektses pungikogukonnas.

Pead suutma ka vahet teha, mis on tegelik elu ja mis on kunst.
Street-pungi puhul on olemas provokatiivne moment, selline *fuck-off*-hoiak väga erinevate gruppide suhtes. Saksamaal seksismist ei räägita, kuigi see on sealgi olemas. *Fuck off* võib olla suunatud nii seksismile kui ka poliitkorrektsusele, umbes nii, et sellest rääkimine on ebaõige, aga meie ikka teeme seda. See erineb näiteks Eestist. Eesti ühiskond on suhteliselt tolerantne väljanägemise suhtes võrdluses näiteks mõne Saksa väikelinnaga. Tartu ja Tallinn on Halle kõrval ikka väga tolerantsed linnad. Seal viskab see *spießig* (väikekodanlik) foon üle ja hakkad provotseerima. Ja hakkad seda tegema kõikvõimalikel viisidel, mis on tavakodaniku jaoks eemaletõukavad, näiteks kakerdad täis peaga ringi või laulad seksistlike sõnadega laule, mille mõte on saata kõik perse oma poliitkorrektsuse ja väikekodanlikkusega.

Poliitkorrektsus võib päris hapuks kätte minna, kui see muutub asjaks iseeneses ja unustatakse ära, miks see üldse tekkis.
Ma mäletan, kuidas poliitkorrektsus 90ndatel tekkis. Alguses oli see väga positiivne, aga siis muutus kanoniseeritud värgiks. Teine asi, mida Saksamaal erinevalt Eestist näeb, on see, et poliitkorrektsus ei tähenda, et inimesed oleksid poliitkorrektsed. See tähendab seda, et mingitest asjadest ei räägita. Nagu on tunnistanud ka minu USAst ja Suurbritanniast pärit mustanahalised sõbrad, ei ole rassism kuhugi kadunud, aga sa ei tohi teatud sõnavara kasutada – muidu kõik need tüübid, kes on südames rassistid, löövad su laiaks.

Poliitkorrektsus on paljudel juhtudel asi, mille abiga saad peita, et oled tegelikult rassist, seksist või homofoob. Saad lükata selle kellegi teise kaela, kes seda sõnavara kasutab, aga kuna sina ei kasuta, siis sa justkui ei ole. See aga ei tähenda, et sa enda sees seda kõike ei oleks. See on Lääne ühiskonnas väga suur probleem. See, et inimesed käituvad poliitkorrektselt, ei tähenda, et nad oleksid avatud ja tolerantsed.

Nüüd on see küll Eestisse ka jõudnud. Vaata näiteks Kumu uuel püsinäitusel **Wiiralti** töid, kus piltidele on uued pealkirjad pandud, aga vanad on ka sulgudes alles jäänud. Näiteks kui enne oli „Neegri pea", siis nüüd on lihtsalt „Pea". Ja nüüd on paljud tõstnud kära selle üle, kuidas Lääne poliitkorrektsus on siia jõudnud ja hävitab eesti kultuuri.

Ühelt poolt on õige nimetada tööd ümber, sest sõnal „neeger" on nii vastik taak ja miks seda kasutada, kui see teeb kellelegi haiget. Samas, miks me peaksime peitma oma rassistlikku pärandit. Kuigi Wiiralt vist iseenesest ei olnud rassist.
Ma ei tea, kas Wiiralt oli rassist, kuigi ma arvan, et oli, sest tol ajal olid kõik rassistid. Siin on tegelikult kaks poolt. Kui ühed ütlevad, et n-sõnal pole halba tähendust, aga teiste inimeste jaoks on sel halb tähendus, siis sul on kaks valikut: sa kas ei kasuta seda sõna või siis kasutad, aga riskid sellega, et solvad kedagi. Ja võid ükskõik kui palju seletada, et sõna kasutamisel ei ole solvavat konteksti.

Meil kiputakse kaitsma sõnu – hirmus, et niigi õhuke sõnaraamat röövitakse sõnadest paljaks –, selle asemel et kaitsta inimest, tema tundeid ja väärikust, kellele see sõna võib haiget teha.
Ma käisin ja elasin aastaid Venemaal. Nii palju kui ma seal olin, kuulsin ma igasuguseid eestlaste nalju. Algul on võib-olla endal ka naljakas, aga mingil hetkel, kui oled kuulnud neid juba aastaid, viskab kopa ette ja seletused, et see on ju kõigest nali, ei lohuta enam, sest see ei ole naljakas. Ma saan mustanahalistest väga hästi aru, miks nad ei taha kuulda mingeid sõnu või nalju enda suunal.

See, et inimesed käituvad poliitkorrektselt, ei tähenda, et nad oleksid avatud ja tolerantsed.

Raamatus on juttu ka ühest su tuttavast pungipaarist. Mees ütleb, et kui ta oma tüdruku juurde läheb, pole külmkapis kunagi midagi süüa, mille peale siis naine kostab, et ta põhimõtteliselt ei osta koju süüa, et vältida libastumist perenaise rolli. Toogu ise, kui tahab.
Sooküsimustel on pungiskeenes kaks poolt. Ühel on traditsiooniline arusaam soorollidest ja teisel selle revideerimine, selle vastu mässamine. Mõlemad on olemas ja konflikt on kohal. Kui tahad kellegagi koos olla, tuleb leida kesktee. Üks mu doktorant ütles kunagi, et kõige enam emantsipeerunud on roki subkultuurid.

Ma ei tea, kas Wiiralt oli rassist, kuigi ma arvan, et oli, sest tol ajal olid kõik rassistid.

Me räägime naiste emantsipatsioonist?
Jah, ja see tundub esmapilgul väga paradoksaalne, sest rokk-kultuuris on naised väga objektistatud, rõhutatult naiselikud, beibelikud, ja mehed on väga *macho*'d.

See tundub kummaline, et pilt ja sisu ei käi kokku, aga kui me võtame seda teadliku mänguna, kus mängitakse läbi võimendatud mehelikkuse ja naiselikkuse mudeleid, siis võime öelda, et nutikas rahvas on see rokirahvas.
Ma arvan, et see ongi nii.

Tead, kui ma nüüd mõtlen, siis rokkarid on minu arust üldse üks rahumeelne ja sõbralik subkultuur. Võib-olla rokkarite seas ei ole ka sugudevahelised pinged nii teravad, kuna need saab n-ö mänguväljakul välja lasta. Ma vist lähen nüüd koju ja kuulan natuke rokki.
Jah, aitab küll, juba kaks tundi siin juttu ajanud. Ma pean nüüd natuke tööd ka tegema.

SUBKULTUURISÕNASTIK

PUNK
Subkultuur, mis hõlmab mitmekesist ning laialt tuntud ideoloogiate, moe ja muude väljendusvormide, kujutava kunsti, tantsu, kirjanduse ja filmi korpust. Punki iseloomustavad suuresti riigiparaadivastased seisukohad, isikuvabaduse edendamine, isetegemise eetika (*DIY*), mille keskmes on agressiivne rokkmuusikažanr, mida nimetatakse punkrokiks. Punk tekkis 1970ndate keskel Londonis. On ka neid, kes arvavad, et punk tekkis samal ajal – või isegi natuke varem – hoopis New Yorgis. Kõige kuulsam punkbänd on Sex Pistols.

OI! PUNK
Punkroki alamžanr, mis sai alguse Suurbritanniast 1970. aastate lõpus. Oi! muusika ja sellega seotud liikumine koondas punke, skinne ja teisi rahulolematuid töölisklassi noori. Liikumine vastandus varasele punkrokiskeenele, kellest suure osa moodustasid ühe olulisima Oi! punki ansambli The Businessi kitarristi **Steve Kenti** järgi „trendikad ülikooliinimesed, kes kasutasid pikki sõnu, püüdsid olla kunstilised […] ja kaotasid kontakti".

STREET-PUNK
Suurbritannias tekkinud linnatöölisklassi subkultuur, mis vastandub Briti esimese laine pungile ja selle kunstilistele taotlustele. *Street*-punk tekkis varase Oi! stiilis bändide mõjutustest. Selle kõige kuulsam bänd on The Exploited.

SKINHEED
Skinheedide kultuur tekkis Suurbritannias 1960. aastatel. Tegemist oli töölisklassi teismeliste subkultuuriga, mille keskmeks oli tolleaegne jamaica muusika. 1970ndate lõpus ilmus pungist inspireerituna skinheedide teine laine, millest osa pööras paremäärmuslike parteide mõjul neonatsluse poole. Tuntuimad bändid: The Specials, Madness ja The Selecter.

NATSI-SKINHEED VÕI *WHITE POWER* SKINHEED
1970. aastate lõpus Suurbritannias enamasti töölisklassi noortest koosnenud liikumine, mis ülistab valgete ülemvõimu ja levitab antisemiitlikke vaateid. Paljud natsi-skinheedid on seotud valgete natsionalistlike organisatsioonidega ja mõned on ka natsistlike vanglagrupeeringute liikmed. Üks tuntuimaid neonatsi punkbände on Skrewdriver.

TWO-TONE
1970. aastate lõpu ja 1980. aastate alguse briti levimuusika žanr, mis sulatas traditsioonilise jamaica *ska*-muusika punkroki ja uue laine muusika elementidega. Nimi pärineb plaadifirmalt 2 Tone Records, mille asutas 1979. aastal The Specialsi **Jerry Dammers**. Žanr rõhus soovile ületada rassilisi pingeid Thatcheri-aegses Suurbritannias. Paljud *two-tone*-bändid, nagu The Specials, The Selecter ja The Beat, koosnesid nii valgekui ka mustanahalistest muusikutest.

FANZINE
Fanzine (tuletatud sõnadest „fan" + „magazine") on mitteprofessionaalne ja mitteametlik väljaanne, mida publitseerivad konkreetse kultuurinähtuse (näiteks kirjandus- või muusikalise žanri) entusiastid.

VÄIKEKODANLUS
Väiketootjate, tootmisvahendite omanike klass, kes osaleb kauba tootmises ning on oma seisundilt kapitalistliku ühiskonna põhiklasside – kodanluse ja töölisklassi – vahelmine. Erinevalt töölisklassist ei müü väikekodanlane oma tööjõudu, vaid oma ettevõtte kaupu või teenuseid, ning erinevalt kapitalistist ei elatu ta ainuüksi lisaväärtusest, vaid võtab otseselt osa tootmisest.

VÄIKEKODANLANE
Eri *underground*-subkultuuride esindajate keelepruugis negatiivse kõlaga sõna, mis tähistab inimest, kes hindab kõrgelt muretut ja mugavat elu, on skeptiline muutuste ja uudsuse suhtes ning piirab oma elu üsna konkreetselt ja turvaliselt. Väikekodanlus, mis seisneb tähenduste tarbimises, on muganduv nähtus – kõik ebameeldiv peidetakse ja unustatakse. Lemmikbände ei ole, hinnatakse seda, mida pasundab massimeedia.

Pane Müürilehe väljaandmisele õlg alla.

Hakka toetajaks alates 2,40 € eest kuus.

Vaata lähemalt: *muurileht.ee/toetamine*

MÜÜRILEHT

NAISED TALLINNA PUNGIS

Eesti pungi kuldajaks on kombeks pidada 80ndate teist poolt. Seetõttu võib tulla üllatusena, et esimesed naispunkarid olid meil juba 1970.–1980. aastate vahetusel. Kust nad pungipisiku said, mille vastu protestisid ja kuidas oma meelsust väljendasid?

Brigitta Davidjants

Olen kuulnud arvamust, et varajane punk oli Eestis pigem mehe nägu. Võimalik, et oligi. Iseasi, kas nii suurel määral, kui arvatakse. Viimased paar aastat olen uurinud eesti popmuusikat, muu hulgas naisi pungiskeenes. Selles loos tuginen intervjuudele naistega kahest pungilainest: Anu* ja Margitiga 1970.–1980. aastate vahetusest ning Kati, Katrini ja Janaga* 1990. aastate keskpaigast, lisaks Elisega nullindatest.

Kui 1980. aastate algul – erinevalt kümnendi lõpust – polnud punk veel etableerunud, siis 1990. aastaid peetakse pungi langusajaks. Esiteks ei olnud enam võõrvõimu, millele vastu hakata, ja kui Läänes tekkis *riot grrrl*'i liikumine, tegid Eestis võidukäiku disko ja kauboikapitalism. Küllap olid ka paljud punkarid saanud lihtsalt täiskasvanuks, aga see ei tähenda, et üheksakümnendatel poleks olnud punkareid, mh pungitüdrukuid.

„Ja siis ma nägin Soome TVst Sex Pistolsit. Ma ei teadnud, mis see on, isegi sõna „punk" ei teadnud, aga see lummas mind täiega, sest see oli nii teistmoodi kui Nõukogude Liidus."

SOOME TV JA SEX PISTOLS

Millal jõudis punk Tallinna tüdrukuteni? Eks ikka samal ajal kui poisteni, 1977. aasta paiku. Mõned pungiuurijad on viidanud, et pungitüdrukud esitasid väljakutse nii subkultuuri maskuliinsetele normidele kui ka ühiskonnale tervikuna, mis kehtib ka meie esimese pungilaine tüdrukute kohta. Võrreldes ülejäänud Eestiga olid põhjaeestlased privilegeeritumad, sest siia levis Soome TV. Sealt tutvuti kümme aastat varem hipiliikumisega ja enne seda biitlitega. „Käisin seitsmendas klassis," räägib Anu. „Tollal olid populaarsed ABBA ja Boney M. – meeldiv muusika, mis jättis suhteliselt külmaks. Ja siis ma nägin Soome TVst Sex Pistolsit. Ma ei teadnud, mis see on, isegi sõna „punk" ei teadnud, aga see lummas mind täiega, sest see oli nii teistmoodi kui Nõukogude Liidus." Etteruttavalt olgu öeldud, et just Pistolsist sai 15 aastat hiljem alguse mitme 90ndate pungitüdruku teekond. Ent nullindatel, nagu meenutab Elise tollasest skeenest, tõugati nad troonilt. Salaja võis bänd ju meeldida, aga õige punk kuulas *underground*'i, millele tekkis suurem ligipääs interneti levikuga.

Nii formeeruski 1970.–1980. aastate vahetusel pungitüdrukute kamp ja sündis koolitüdrukute punkbänd Saudi Araabia, mis proovidest hoolimata kontserdini ei jõudnud: „Tuttavad poisid laenasid pille ja meil olid isegi mõned lood. Meil olekski tulnud esinemine ühes koolis, aga kontsert lõpetati poole pealt ära." See oli nõukogude ajal tavaline, sest õpetajad lihtsalt kartsid. Muide, tüdrukud said väga hästi aru, et naistebände ei ole, ja see innustaski tegutsema.

Brigitta Davidjants on muusikateadlane, kes uuris pikalt Armeenia natsionalismi, ent süveneb nüüd hoopis eesti popmuusikasse. Ta on tegutsenud pikalt ka huvikaitse ja inimõiguste valdkonnas.

POLIITILINE MEELSUS

Kas 1980. aastate alguse noored olid poliitiliselt meelestatud? „Kui Läänes oli punk kapitalismi vastu, siis meil sotsialismi vastu. Kasvasin eestimeelses kodus ja mäletan mõtet, kui valesti kõik on. Vaatasin eestiaegseid ajakirju ja mõtlesin, miks Eesti ei võiks olla vaba kapitalistlik riik," ütleb Anu. See oli muide sümptomaatiline mitmele nõukogude subkultuurile. Samamoodi igatsesid parempoolsust nõukogude hipid erinevalt nende kaasaegsetest Läänes…

Üldises olustikus valitses stagnatsioon ning institutsionaalsetes kultuurikihtides ei tulnud meelsuse avaldamine kõne allagi. Ent pungis leidsid tüdrukud võimaluse vastu hakata. Ja seda nad ka tegid, omal lustlikul moel epateerides ja irriteerides ning kõigile normidele sülitades: „No mis me tegime? Panime pungiriided selga ja käisime vanalinnas idiootsusi tegemas. Kummiliimiga sai arme näkku teha – mida koledam, seda ägedam. Närisime begooniaõisi, võttsime linnas otse peenrast – need olid maitsvad. Mängisime praeguses Tammsaare pargis, et oksendame verd." Mida rahvas arvas? „Hüppasid eemale, nii lahe oli!"

Muide, noori ei ärritanud ainult poliitika. „Mille järgi inimese sotsiaalset positsiooni hinnati? Välismaa teksade ja uhkete firmariiete. Eriti kõva sõna, kui soomlase käest ostetud. Aga see ei sobinud meie väärtushinnangutega, nii et me naeruvääristasime seda firmahilpude järele jooksmist. See tundus mõttetu, kõik mineed kilekotid, mille eest maksti ära kümnendik palgast," meenutab Margit.

1990. aastate noored see-eest erilist poliitilist meelsust ei reeda, pigem üldfilosoofilist vastupanu. „Me lugesime palju anarhiast, ka **Trubetsky** rääkis sellest. Algul ma isegi ei saanud aru, mis see on. Tundsime protesti tsivilisatsiooni vastu, kuigi ei osanud seda sõnastadagi. Siis tuli mingi grupp ja rääkis midagi sarnast – ja sa tundsid kohe, et kuulud sinna," räägib Kati 90ndate skeenest.

Enda kogemusest mäletan hägusat ärritust: alles meil olid isamaalised laulud, aga kus nad nüüd on? Nii et küllap meil mingi üldine kapitalismivastasus oli. Laulis ju ka J.M.K.E. gringode kultuurist, uudsest eetikast ja läänestumistaktikast. Ajastut iseloomustas üldine mõttetuse tunne, polnud ühtset eesmärki nagu mööd̆unud kümnendil. Meenub dialoog noorema poisiga, kes tahtis punkariks hakata, ainult et polnud millegi vastu protestida. Mulle meenus raamat „Kadri. Kasuema", kus 50ndate lastekodukasvandikud alustasid protesti koolitoidu vastu. Nii ma naljaga talle soovitasingi – mis minu üllatuseks läkski käiku… Elise jutust selgub, et uuel sajandil oli aeg muutusteks küps ning subkultuure iseloomustas tugevam ideologiseeritus: leidus neid, kes määratlesid end antifana, teised jälle selgelt apoliitilisena.

DEFEKTIST EFEKTIKS

Peaaegu kõik intervjueeritud naised möönsid erinemist juba lapsest saati. Mõned olid väiksena vaiksed, introvertsed. Paar nooremat segarahvusest, sobitumata päriselt kumbagi kultuuri, mõnda kiusati koolis. See meenutas teooriat n-ö lärmakatest tüdrukutest, vastuhakustrateegiast soonormidele. Punk andis võimaluse end taasleida, soorolliga manööverdada – jätta vastamata peavoolu tüdrukutele seatud nõudmistele, mida ühel juhul esitas nõukogude kord, teisel beibekultuur.

Mis veel kahte põlvkonda ühendas? Vanalinn ja Raekoja plats. Kusjuures vanalinn on alati subkultuuride jaoks oluline olnud, näiteks kogunesid 1950. aastate lõngused (kohalik vaste *teddy boy*'dele) Viru väravate juures. Mis vanalinna tõmbas? „Kuskile Lasnamäele ei olnud ju mõtet minna nalja tegema. Seal keegi ei näe ju sind," ütleb Margit esimesest lainest. Ka 15 aastat hiljem käidi vanalinnas, meenutab Kati: „Sinna tõmbas teisigi. Sa tahtsid ise teisi näha ja et sind nähtaks." Sama palju mängis rolli asjaolu, et paljudel polnud telefone, nii et ainus võimalus inimesed üles leida oli füüsiliselt kohale minna. „Kokkusaamine käis Raekoja platsis kella all," ütleb Katrin 90ndate keskelt. Ja Jana täiendab: „Kui mõni kamp oli juba ees, eks siis astusid juurde ja hängisite koos." Aktuaalsuse kaotas Raekoja plats uuel sajandil, kuigi vanalinn jäi endist viisi oluliseks.

90ndaid iseloomustas tugev alkoholi kohalolu, mis erines esimesest lainest. „Meie ei joonud ega suitsetanud üldse. Seda tegid need diskopersed," meenutab Margit. „Mäletan, et pudelid olid laua peal, aga me ei teinud neid lahtigi ja pidu oli seitsmeni hommikul." Anu täiendab: „Meil oli kombeks öelda, et oleme intelligentse pungi esindajad." Taasiseseisvumisjärgset aega iseloomustas aga piiride kadumine ja alkoholi agressiivne turundus naistele. See tõi omakorda kaasa alkoholi sidumise elustiiliga, kuigi joogiks raha ei olnud. Näiteks meenub Katrinile, kuidas enne kontserti saadi Von Krahli ees kokku ja joodi end nii purju, et peo algust järgmine päev ei mäletanud. Alkoholi fetišeerisid needki, kes ei joonud. Tol ajal karske olnud Jana meenutab, kuidas õhtu olulisim sündmus oli sentide lugemine õlle jaoks, kuigi ise ta alkoholi ei tarbinud.

Kui Läänes oli punk kapitalismi vastu, siis meil sotsialismi vastu.

KUIDAS RIIETUB PUNK?

1990ndate keskel nõrgenes vajadus rõhutada punkarlust välimusega. Ehk oli põhjuseks see, et uuel ajal tekkis ohtralt subkultuure, kes suhestusid omavahel pigem sõbralikult, mistõttu piirid olid hägused. Hari ja needid võisid ju olla, aga samamoodi piisas *second hand*'ist ostetud nahktagist ja üksikust haaknõelast koolikoti küljes, et end punkarina määratleda.

Ka 1980ndate alul tähendas pungiriietus midagi muud kui kümnendi lõpus. Pungiks tuli end teha kättesaadavate vahenditega. Sageli sukeldusid tüdrukud vanaisade kappidesse, kus leidus eestiaegseid riideid. Käiku läksid kummi- ja plekkmantlid, vanad viiulikohvrid, külavolinike märgid, raudristid ja jumal teab mis. „Minul olid rohelised juuksed roosade triipudega. Keemilise pliiatsi sõest tegime pulbrit, sealt sai rohelist värvi, roosat sai vildikatindist. Aga vihmaga jooksis see mööda nägu laiali," ütleb Margit.

Muide, mõlema laine jutust jäi kõlama, et asi polnud niivõrd teadlikus pungiideoloogias, vaid selles, et reaalsus lihtsalt ärritas. Nii iseloomustas Eesti punki glokaalsus – globaalsed ilmingud leidsid lokaalse väljundi, erinedes nõnda „emamaa" subkultuurist. See aga ei tähenda, et nad olnuks vähem legitiimsed. Oluline osa pungi subkultuurist on ka tee-sedaise-mentaliteet, mis oli kohal mõlemas laines. Parema puudumisel läksid vannikorgid käiku kaelaehetena ning kui vaja, lõigati vanaema vana mantel lihtsalt pooleks.

Ja lõpp? Nii nooremad kui ka vanemad pungitüdrukud meenutavad, et pidu lõppes, kui kool sai lõpetatud. Nii et ilmselt on **Aimar Ventselil** õigus, väites, et punk oli koolinoorte mäss nõukogude surutise vastu. 90ndatel võttis see lihtsalt uue vormi. Kui aga küsisin naistelt, kas see punk on neil praegu ka veel kusagil alles, oli vastuseks ühehäälne jah. Nii et võib-olla ei eksi pungiuurijad, kelle meelest pole punk riided, vaid meeleseisund.

„Panime pungiriided selga ja käisime vanalinnas idiootsusi tegemas. Kummiliimiga sai arme näkku teha – mida koledam, seda ägedam. Mängisime praeguses Tammsaare pargis, et oksendame verd."

KOOLITÜDRUKUTE PUNGINELJAPÄEVAD

„See oli karneval teemal, kes suudab ajuvabam välja näha. 11. klassis olid meil pungineljapäevad, mis tähendas, et kooli tuli minna pungiriietes. Meil tüdrukutega olid siilipead, panime riided selga ning selleks et efekt oleks suurem, leppisime kokku, et läheme tundi 10- või 20-sekundiliste vahedega, kümmekond tüdrukut. Kaks esimest tundi olid füüsikad, üks meesterahvas andis, ja viimasena tuli kõige rajum tüdruk. Tal olid jalas isa ruudulised kalifeede moodi püksid, mida ta kutsus naljaga isa pulmapüksteks. Lisaks roheline siilipea, kitsad prillid, kitsas ajast ja arust pintsak, mis oli selja pealt lõhki ja haaknõeltega tihedalt kinni pandud. Tema oli siis kirss tordil. Pärast teist tundi jooksis kohale õppealajuhataja ja karjus, et tehke ennast korda – enne kooli ei saa. Meie läksime klassiõe juurde ja olime parasjagu söögilaua taga, rääkisime juttu ja naersime, kui ühe klassiõe õde tuli hoiatama, et õppealajuhataja oli kõigile vanematele helistanud ja küsinud, kui suur neil palk on, et kas pole raha koolivormi osta – niimoodi mõnitades. Aga selle klassiõe, kes kõige rajum välja nägi, ema ju ei teadnud, mis ta kooli selga pani. Ema arvas, et ta läks velvetitega, mis olid samuti keelatud, koolivorm pidi olema, ja ütles õppealajuhatajale: „Issand jumal, tal ei olegi ju teisi riideid!"

Levinud arvamuse kohaselt oli Eesti punk pigem meestekeskne. Ometi tundub, et just pungist sai alguse mentaalsuse muutus ning erinevalt peavoolurokist olid naised pungiskeenes aktiivsemad. Fotod: Arno Saar / Dokfoto Keskus

Aitäh kõigile inspireerivatele naistele, kes on nõustunud minuga vestlema ja oma kogemusi-mälestusi jagama! Kui mõni lugeja tunneb, et ta soovib samuti mulle oma mälestusi edastada, siis ootan tänulikult kirju aadressil brigitta.davidjants@gmail.com.

**Nimed intervjueeritavate palvel muudetud*

Punk andis võimaluse end taasleida, soorolliga manööverdada – jätta vastamata peavoolu tüdrukutele seatud nõudmistele, mida ühel juhul esitas nõukogude kord, teisel beibekultuur.

ALLIKAD

Bolen, B.; LeBlanc, L. 2001. Pretty in Punk: Girls' Gender Resistance in a Boys' Subculture.

Way, L. 2020. Punk is just a state of mind: Exploring what punk means to older punk women. – The Sociological Review, 04.08.

Turk, P. 2013. Eesti punk – miilitsast presidendini. – Subkultuurid: Elustiilide uurimused, toim. Allaste, A.-A.

Uusma, H. 2013. Pärandaalused jumalannad: naised, kes manipuleerivad sooliste ja loominguliste normidega. – Subkultuurid: Elustiilide uurimused, toim. Allaste, A.-A.

Allaste, A.-A. 2013. Subkultuuride sotsiaalteaduslikest käsitlustest – hälbivast allkultuurist skeene, uushõimu ja elustiilini. – Subkultuurid: Elustiilide uurimused, toim. Allaste, A.-A.

Andes, L. 1998. Growing up punk: Meaning and commitment careers in a contemporary youth subculture. – Youth culture: Identity in a postmodern world, toim. Epstein, J. S.

Ventsel, A. 2018. Materdatud kaltsakatest perestroika-aja kangelasteks. – Sirp, 16.03.

SEKS ON NORMAALNE, AGA SEE PEAB OLEMA KA TURVALINE

Foto: Raimond Kaljuläid

ARVAMUS

Eesti inimeste seksuaalharidus on lünklik ja nendel teemadel avalikult rääkimine endiselt tabu. Selle tõttu levivad suguhaigused, mida oleks teadlikkuse tõstmisel kerge vältida.

Natalie Mets

Minuga jagas hiljuti oma lugu üks homoseksuaalne noormees, kes läks Londonisse kolides seksuaaltervise kliinikusse HIVi-testi tegema. Talle pakuti kohe võimalust saada tasuta PrEPi ehk preparaati, mida tarvitavad suure HIVi nakatumisriskiga inimesed, et vähendada ja/või vältida viirusesse nakatumist. Lisaks pakuti talle HPV-vaktsiini ja tutvustati muid suguhaigusi ennetavaid meetodeid. Tallinnasse naastes läks noormees heas usus kohalikku seksuaaltervise kliinikusse ning uuris PrEPi võimaluse kohta. Tema suureks üllatuseks vastas sealne arst, et sellist ravimit ei ole olemas.

LÜNGAD TERVISESÜSTEEMIS

Kuidas on võimalik, et riigis, kus HIVi nakatumine on Põhja- ja Baltimaade suurim, ei ole siiani käivitatud PrEPi programmi ega tehtud seda lihtsasti kättesaadavaks inimestele, kes ennast ise kaitsta soovivad?

Noormees uuris teemat edasi ja järgmine arst teatas talle, et ligi tuhande euro eest kuus on Eestis tõepoolest võimalik PrEPi saada. Ma ei hakka isegi spekuleerima, kui palju elab Eestis inimesi, kes saavad endale sellise summa eest profülaktilist ravi lubada. Lõpuks jõudis noormeheni ühe tuttava käest info, et preparaati on siiski võimalik saada taskukohase summa eest perearsti saatekirjaga infektsionisti juurest.

See noormees oskas omale vajaliku ennetava kaitse ise välja otsida, aga peaks olema iseenesestmõistetav, et kõik seksuaaltervise spetsialistid teavad, mis meetmed on sugulisel teel levivate haiguste ennetamiseks võimalikud, ning oskavad neid ka oma patsientidele soovitada.

Alates 2020. aasta kevadest saavad riskirühma kuuluvad Eesti inimesed (enneköike meestega seksivad mehed) osta PrEPi geneerikut haigekassa 50% soodustusega ehk umbes 50 € eest kuus. See on hea uudis ja suur samm HIVi-epideemiaga võitlemisel, kuid oluline on, et kasvaks ka testivate inimeste arv ning et inimesed saaksid oma nakatumisest teadlikuks enne, kui jõuavad haigust levitada. Sealjuures ei tohi ka unustada, et PrEP kaitseb vaid HIVi, aga mitte ühegi teise suguhaiguse eest. Lisaks on Eestis seksuaaltervise kliiniku külastamine tasuta valdavalt ainult kuni 26-aastastele noortele, kuid see on problemaatiline olukorras, kus HIV ei ole enam ammu homoseksuaalsete meeste ja süstivate narkomaanide haigus, vaid levib üha rohkem ka üle kolmekümneaastaste heterote seas.

MITTE AINULT HOMODE JA NARKOMAANIDE PROBLEEM

Olgugi et HIVi seostati selle algusaegadel enneköike homoseksuaalsete meeste ning ööeluga, siis nüüdseks on see arusaam muutunud. HIVi ja suguhaiguste riskirühma kuuluvad palju erinevama profiiliga inimesed, teiste hulgas ka need, kes tarbivad alkoholi ja käivad ööklubides. See ei tähenda, et ööklubides käivad inimesed ei hooliks enda ja teiste tervisest, kuid lõbus seltskond ja muretu õhkkond võib lõppeda üheöösuhtega, kus kondoom ei ole prioriteet.

Ööelu edendajatel, näiteks klubiomanikel ja promootoritel, on seega anda oma panus seksuaaltervise olukorra parandamisse Eestis. Aeg-ajalt toimubki juba pidusid, kus jagatakse tasuta kondoome ja kus kõigil osalejatel on võimalus teha kohapeal tasuta HIVi kiirtest. Ent vaatamata HIVi leviku vähenemisele on eri suguhaigustesse nakatunud inimeste arv Eestis võrreldes paljude teiste Euroopa riikidega suur. Kõige levinum on suguelundites kihelust tekitav ning halvimal juhul viljatust põhjustav klamüdioos, millesse nakatus Terviseameti andmetel 2020. aastal 695 inimest (2019. aastal 1090); haavandeid, lümfisõlmede suurenemist, löövet ning vahel närvisüsteemi kahjustusi tekitavasse süüfilisse nakatus 2020. aastal 30 inimest (2019. aastal 40 inimest). Lisaks on väga laialt levinud inimese papilloomiviirus (HPV), mida esineb 80 protsendil naistest ning mis põhjustab emakakaelavähki. Sellesse kasvajasse sureb maailmas iga kahe minuti tagant üks naine. Juhupartneriga seksuaalvahekorras olevatest Eesti inimestest kasutab kondoomi 41%, üle poole ehk 59% seda ei tee. Kõige suurem osa inimestest (85%) kasutab kondoomi ainult põhjusel, et vältida soovimatut rasedust. Ainult neljandik nimetab vastusena soovi vältida nakatumist HIVi või mõnda sugulisel teel levivasse haigusesse.

Tundub, et Eesti inimesed ei tunne suguhaiguste ees erilist hirmu, sest peamine põhjus kondoomi kasutamata jätmiseks on usk, et juhupartner ei kanna ei HIVi ega ühtegi teist sugulisel teel nakkuvat haigust, ning samuti arvatakse, et katkestatud seksuaalvahekord on piisav raseduse vältimiseks.

RÄÄGIME SEKSIST

Kuigi läbi aastate on Tervise Arengu Instituut korraldanud väga ulatuslikke kondoomi kasutamist propageerivaid kampaaniaid, siis tundub, et riskeeriva seksuaalkäitumise üks peamisi põhjuseid on puudulik seksuaalharidus. Ülaltoodud põhjustest jääb ju kumama see, et kondoomi ei kasutata sageli vildakate hoiakute tõttu, ning seega on oluline edendada seksuaalharidust kõigis vanusegruppides.

Kõige tähtsam on, et arsti juures käiksid regulaarselt analüüse tegemas kõik inimesed, kes elavad aktiivset seksuaalelu juhupartneritega, ning arstikabinetis ei tohi keegi mitte mingil juhul tunda diskrimineerimist. Meil leidub juba väga tugevaid seksuaaltervise eksperte, kuid kõik sellel alal töötavad inimesed ja ka perearstid peavad olema eelarvamustest vabad ning informatsiooni poolest oma patsientidest ühe sammu võrra ees.

Seksist ja seksuaaltervisest rääkimine võib olla keeruline, ebamugav ja paraku ka häbimärgistatud, aga see ei saa olla põhjus, mis takistab selle olulise vestluse pidamist ühiskonnas. Seks on nii vaimsele kui ka füüsilisele tervisele kasulik ning aitab leevendada ärevust ja tõsta toonust, kuid enneköike peab see juhtuma kahepoolsel kokkuleppel ja olema turvaline.

Lõpetuseks: kondoomid aitavad päästa elusid ja vältida rõvedaid haigusi. Tallinn jt suuremad Eesti linnad võiksid võtta eeskuju näiteks New Yorgist või Londonist ning teha kondoomid vähemalt avalikes WCdes ja meelelahutuskohtades tasuta kättesaadavaks.

Juhupartneriga seksuaalvahekorras olevatest Eesti inimestest kasutab kondoomi 41%, üle poole ehk 59% seda ei tee.

Kõige tähtsam on, et arsti juures käiksid regulaarselt analüüse tegemas kõik inimesed, kes elavad aktiivset seksuaalelu juhupartneritega, ning arstikabinetis ei tohi keegi mitte mingil juhul tunda diskrimineerimist.

Natalie Mets on Tallinna sotsiaaldemokraatide öölinnapea kandidaat, IDA Raadio üks eestvedajatest ning TLÜ sotsioloogia magistrant.

WOKE

/ ˈwōk /

■ Kirjutas **Henri Kõiv**
Illustreeris **Vahram Muradyan**

KAS SINA OLED JUBA VIRGUNUD?

*Kiirem kui EKI, ammendavam kui Vikipeedia – Müürilehe veerg **„Puust ja punaseks"** selgitab sõnu, mõisteid ja olukordi, millest räägitakse palju, aga mille päritolu ja tähendust suudavad vähesed lõpuni aduda. Seekord küsime, kes või mis on „woke".*

Hiljuti sattusin lugema raamatut „So you want to talk about race". Mustanahalise inimese pilgu läbi selgitati mitmeid Ameerika ühiskonnale iseloomulikke nähtusi, millest on hakatud ka siinmail järjest rohkem kõnelema: politseivägivald, positiivne diskrimineerimine, n-sõna kasutamine, kultuuriline omastamine. Sellist tüüpi raamatuid on viimastel aastatel arvukalt poelettidele ilmunud. **Michelle Alexander**, **Ibram Kendi**, **Roxane Gay**, kui nimetada ainult mõne menuki autoreid. Need on mustanahalised kirjanikud, kelle lugejaskonnast moodustavad järjest suurema osa valge nahaga liberaalid, kes soovivad viia ennast kurssi aastasadu kestnud ebaõiglusega. Laias laastus võiks kõigi nende teoste kohta kasutada terminit „*woke*-kirjandus".

Eesti keeles on „woke" tõlgitud seni kui „virgumine". See on mõneti eksitav tõlkevaste, kui lähtuda mõiste algupärast. Esialgu oli tegemist mustanahaliste slängisõnaga, mida kasutades soovitas folklaulja **Lead Belly** juba 1938. aastal hoida silmad lahti korrakaitsjate suhtes. Tegemist oli enneköike üleskutsega ettevaatusele. Toona oli sellise hoiatuse taustaks üheksa teismelise süüdistamine kahe valgenahalise õe vägistamises. Juhtum, mis küttis Ku Klux Klani tegutsemisajal paratamatult üles rassiviha.

Masside (loe: valgenahaliste) teadvusesse jõudis mõiste liikumise Black Lives Matter kaudu eelmise kümnendi keskpaigas. Sellest sai Twitteris kiiresti leviv teemaviide, mis oli liitnud oma varasemale tähendusele arusaama, et rassismi avaldumisvorme tuleb märgata, neile osutada ja seeläbi nende vastu ka võidelda. Siit ka tekkinud nõudlus *woke*-kirjanduse järele – need raamatud õpetavad rassismi ära tundma. Selle uue tähendusega on eestikeelne vaste juba paremini kooskõlas, sest virgutakse teadmatusest. Nii hakatakse jõudumööda nägema maailma kellegi teise perspektiivist, kelle kokkupuuted politsei või haridussüsteemiga erinevad märgatavalt valgenahalise lugeja kogemustest.

JÄRJEST LIBERAALSEMAD LIBERAALID

Woke-kirjanduse menu taga on möödunud kümnendil Ameerika valgete liberaalide seas toimunud radikaalne väärtusnihe, mille käigus võeti arusaam rassismist kui struktuursest probleemist üllatavalt kiiresti omaks, kuigi veel üheksakümnendatel kirjutati mustade majanduslik ebavõrdsus sageli nende „loomuomase" laiskuse arvele. Praeguseks on valge nahavärviga liberaalid ainus grupp Ameerikas, keda iseloomustab positiivne eelarvamus välisgrupi (antud juhul mittevalgete) suhtes. Eri ühiskonnagruppide võrdluses suhtuvad nemad kõige soosivamalt ka rassilisse mitmekesisusse[1]. Säärane väärtusnihe selgitab, miks rassismist ühtäkki nii palju räägitakse. Seda ei pruugi esineda mitte faktiliselt rohkem kui varasematel kümnenditel, pigem isegi vastupidi, vaid rassismi avastatakse praktikates ja käitumismustrites, mis on seni tundunud igati normaalsed (*blackface*, rassiline profileerimine töökohale kandideerides, kunagiste orjapidajate ülistamine).

Kuigi virgumist võiks positiivses mõttes nimetada empaatiaharjutuseks, kasutatakse seda tänapäeval pigem ironiilise pilkefraasina. Selleks on mitu põhjust. Virgumise peamiseks avaldumisvormiks on kujunenud ühismeedias rassismi ilmingutele osutamine: selles telesarjas on kujutatud mõnda vähemusgruppi stereotüüpselt, see ettevõte tegeleb oma reklaamikampaanias kultuurilise omastamisega, selle suunamudija postitus oli rassistlik. Selliste osutuste tegemisel võivad virgunud olla väga kategoorilised, hakates muu hulgas nõudma kellelegi eetrikeeldu või survestades näiteks sponsoreid lõpetama koostööd rassistliku sõnavõtuga esinenud kuulsusega. Kui arvestada seda, et näiteks Kanada peaminister **Justin Trudeau**, maailma üks virgunuimaid poliitikuid, on jäänud vahele nooruses *blackface*'i tegemisega, tundub säärane reaktsioon ülepaisutatud. Ka virgunud ise võisid olla veel kümme aastat tagasi rahuliku südamega arvamusel, mida peetakse nüüd rassistlikuks, sest ühiskonna väärtushinnangud on vahepeal niivõrd palju muutunud.

Teiseks, kui nimetada rassistlikuks asju, mis on pikka aega tundunud normaalsed, lülitub paljudes sisse kaitserefleks: ma tegelikult ei ole ju rassist, ma mõtlesin midagi muud, ärge hakake mulle rääkima mingitest privileegidest. Virgunud ei pruugi privilegeerituid kuigi hellalt kohelda, ent privileegi käestlibisemise tunne võib põhjustada sisemise trauma, millega paljud ei ole suutelised niisama lihtsalt toime tulema. Aga kuna valged on niikuinii nautinud aastasadu oma privileege, siis *suck it up*! Selline suhtumine on loomulik kasvupinnas virgumisvastasusele.

Kolmas põhjus seisneb didaktilises toonis, millega üritatakse antirassistlikke käitumispraktikaid tutvustada. Ka artikli alguses mainitud raamatust on märkimisväärne osa pühendatud soovitustele, kuidas mitte olla rassist. Ei, see ei tähenda lihtsalt seda, et sa teadlikult kedagi ei halvusta. Ebateadlikud eelarvamused on hoopis ebamugavam pähkel, mida pureda. Paljude inimeste jaoks on täiesti vastunäidustatud see, kui keegi hakkab neile ette kirjutama, mida ja kuidas tohib öelda.

Tihti on *woke*-sarjadesse/-filmidesse kirjutatud sisse positiivne programm, kuid seda viisil, mis meenutab liialt mõnda sotsialistliku realismi tähteost. Ikka nii, et marginaliseeritud gruppide kujutamisel lisatakse moraliseeriv kommentaar. Teisalt on säärased kultuuritekstid tänuväärsed uute perspektiivide ja elukogemuste tutvustamise poolest, mida filmitööstus on seni teadlikult eiranud. Just sääraseid püüdlusi peavad virgunud kultuuritekstide väärtuse hindamisel oluliseks kriteeriumiks, mis omakorda annab hagu juttudele kultuuri ideologiseerumisest.

MÕISTE KAAPERDAMINE

Ironiilise tähendusvarjundi tekkimisele on aidanud kaasa ka virgumise kaubastumine. Ettevõtted on aru saanud, et noorem generatsioon teeb tarbimisotsuseid brändi väärtustest lähtuvalt. Nii võtavadki ettevõtted seisukohti ühiskondlikes ja poliitilistes küsimustes, et oma kliendibaasi suurendada. See võib lõppeda olukorraga, kus reklaamplakatitel ilutseb mustanahaliste modellide kõrval kiri „mustad elud loevad", kuid ettevõtte juhatus koosneb ikkagi valgetest keskealistest meestest ning töökeskkonnas on rassism normaliseeritud. Nii on hakatud rohepesu eeskujul kasutama terminit „woke-washing", mis iseloomustab ebasiirast võitlust sotsiaalse õigluse nimel.

Siit jõuame selleni, miks virgumisest on saanud viimasel ajal just parempoolsete kommentaatorite meelistermin. Virgumise kaudu viitavad konservatiivid sarkastiliselt liberaalide võltsprogressiivsusele. Kui ettevõtted loodavad *woke-washing*'u kaudu teenida majandusliikku kasumit, siis liberaalid olevat valinud virgumise tee kultuurilise kapitali kogumiseks. Õigete väärtushinnangute jagamist kirjeldavad konservatiivid vahendina Ameerika eliiti pääsemiseks.

Seejuures keskenduvad parempoolsed oma kriitikas *wokeness*'i signaliseerimise välistele tunnustele – Instagrami pildid rusikasse surutud käest või T-särgid, mis kuulutavad, et ollakse antirassist –, andes nõnda justkui mõista, et oma põhiolemuselt on tegemist butafooriaga, millega demonstreerida teistele oma valgustatust. Sellise kriitika puhul tuuakse tihti välja, et süsteemse ebaõiglusega ei viitsi virgunud tegeleda, sest selline töö on pikk, raske ega taga kohe sotsiaalmeedias tuntust – erinevalt näiteks mõne rassistliku väljaütlemisega esinenud raadiodiktori tühistamise nõudmisest (sel puhul unustatakse sageli, et tühistamisaktsioonid võivad omakorda tuua kaasa kohtukutse ja ebameeldiva meediarünnaku).

Seega, kas sina oled juba virgunud?

[1] *Yglesias, M. 2019. The Great Awokening. – Vox, 01.04.*

KAS TORUOTSAST PAISTAB ROHELINE TULEVIK?

Fossiilkütustel baseeruvate tööstusharude jaoks on uueks päästerõngaks süsihappegaasi kinni püüdev tehnoloogia. Uurime lähemalt, mis see on ja kuivõrd see sobitub kliimaneutraalsesse tulevikku.

Kirjutas **Silver Sillak**, illustreeris **Johanna Adojaan**

Planeedi kuumenemise peatamine nõuab kiiret tegutsemist, mistõttu on Eesti riik seadnud endale eesmärgiks saavutada aastaks 2050 kliimaneutraalsus. See nõuab peadpööritavaid muutusi energeetikasektoris, kuid vastamata on küsimus, mis tehnoloogia abiga seda tehakse. Räägitud on nii taastuv- ja tuumaenergiast kui ka nende kombinatsioonist mitmesuguse energia salvestamise tehnoloogiaga, kuid mõne teadlase arvates pole endiselt välistatud ka põlevkivi[1]. Põlevkivitööstuse päästerõngas peitub tehnoloogias, mis püüab süsihappegaasi kinni tootmisprotsessi käigus või lausa selle järel välisõhust. On's kliimaneutraalses tulevikus sellisele tehnoloogiale kohta ning kes ja kuidas küll peaks selle üle otsustama?

Tehnoloogiliste valikute „lukustumine" kindlatele arenguteedele on seda tõenäolisem, mida suuremad on nendega kaasnevad investeeringud tehnoloogilisse taristusse ja selle reguleerimiseks vajalikku bürokraatiasse.

KUJUTELMAD KLIIMANEUTRAALSEST TULEVIKUST

Sääraseid valikuid ilmestab paradoksaalne olukord, kus ühelt poolt võiks demokraatlikus ühiskonnas olla kodanikel kandev roll tulevikutehnoloogiat puudutavate otsuste tegemisel, kuid teisalt pole tavainimene (ega ka keskmine humanitaar- või ühiskonnateadlane) sellistele küsimustele kunagi mõelnud. Kuna tavakodaniku võimekus arutleda ja langetada informeeritud otsuseid komplekseseid tehnoloogilisi süsteeme puudutavate küsimuste üle on paratamatult piiratud, siis on ühiskonnas levinud arusaam, et see peaks jääma vastavate ekspertide hooleks. Samas jätetakse tähelepanuta asjaolu, et sellistele küsimustele vastamine ei nõua ainult insener-tehnilist ekspertiisi, vaid ka eri väärtuste ja tulevikukujutlemade kohta otsuste langetamist. Need kujutelmad on aga olemuslikult sotsiotehnilised, mis tähendab, et kuigi nende saavutamine sõltub tehnoloogia arengust, väljendavad need eelkõige meie kollektiivseid kujutlusi heast elust ja õiglasest ühiskonnast[2].

Silver Sillak on Aalborgi Ülikooli energiaplaneerimise doktorant ja Eesti Rohelise Liikumise huvikaitse ekspert.

Olukord on kriitiline, kuna aega arutamiseks ja otsustamiseks on vähe, aga kui otsus on tehtud, hakkab valitud tehnoloogia üsna ruttu kujundama trajektoori kindla sotsiotehnilise kujutelma suunas, mis omakorda ahendab meie valikuvõimalusi tulevikus. Seejuures on tehnoloogiliste valikute „lukustumine" kindlatele arenguteedele seda tõenäolisem, mida suuremad on nendega kaasnevad investeeringud tehnoloogilisse taristusse ja selle reguleerimiseks vajalikku bürokraatiasse, mida on hiljem keeruline muuta[3]. Nii taastuv- ja tuumaenergia, põlevkivi- kui süsihappegaasi püüdmise tehnoloogiasse investeerimine lukustab meid teatud tulevikutrajektooridele, mis võivad üksteisest olulisel määral erineda. Tahan siinkohal keskenduda põgusalt just süsihappegaasi püüdmise näitele, kuna sellest pole Eestis lihtsasti mõistetavas keeles veel kuigi palju juttu olnud.

USA hiljuti suletud ainus süsihappegaasi püüdmise jaam oli niivõrd energiamahukas, et selle varustamiseks tuli ehitada eraldi gaasielektrijaam, mis paiskas õhku uusi heitgaase.

TEHNOLOOGIA SÜSIHAPPEGAASI PÜÜDMISEKS

Süsihappegaasi püüdmise puhul tuleb eristada selle eraldamist tootmisprotsessi käigus (*carbon capture, CC*) ning selle eemaldamist välisõhust pärast seda, kui see on tootmise järel sinna paisatud (*direct air capture, DAC*). Esimest tüüpi tehnoloogiat on nimetatud mõnikord kujundlikult toruotsatehnoloogiaks, kuna suur osa sellest püüab süsihappegaasi kinni suitsugaasivoost tehaste väljalaskelõõrides. Teist tüüpi tehnoloogia alla kuuluvad aga seadmed, mis ei ole seotud konkreetsete tehastega, vaid filtreerivad süsihappegaasi otse välisõhust. Sama eesmärki täidavad kusjuures metsad, märgalad, mullad ja ookeanid, mis seovad süsinikku looduslikul moel, kuid teevad seda ökosüsteemide hävitamise ja kliima kuumenemise tõttu kahjuks üha vähem.

Ideaalis tuleks eelistada sellisele tehnoloogiale saaste tegeliku allika väljaselgitamist ja selle vältimist tehnoloogia või toorme asendamisega, kuid ekspertide hinnangul ei ole see alati võimalik. Nende sõnul tuleks tehnoloogiat kasutada raskesti välditavate heitmete (*hard-to-avoid emissions*) eemaldamiseks, mille allikateks on elelkõige transport, põllundus, soojusmajandus, tsemendi- ja keemiatööstus. Isegi kõige optimistlikuma kliimaneutraalsuse stsenaariumi järgi küündib selliste heitmete globaalne maht 1,5–3 gigatonnini aastas, moodustades seega 3,5–7% maailma aastasest heitmekogusest[4]. Just seetõttu näeb ka ÜRO valitsustevaheline kliimamuutuste nõukogu IPCC sellist tehnoloogiat kliimaneutraalse tuleviku vältimatu osana.

PAKUTAV TEHNOLOOGIA EI TÄIDA EESMÄRKI

Kliimaneutraalsuse eesmärki panustamiseks peaksid CC ja DAC olema negatiivse heitmekogusega kogu tehnoloogia elukaare vältel, kuid olemasoleva tehnoloogia põhjal otsustades on selge, et nii see ei ole. Hiljutine uuring näitas, et DAC kaudu heidetakse iga püütud tonni kohta uuesti õhku kuni 3,5 tonni ja CC kaudu kuni 4,7 tonni süsihappegaasi[5]. Nimelt toetub CC ja DAC seadmete käitamine ise fossiilkütustele, näiteks oli USA hiljuti suletud ainus süsihappegaasi püüdmise jaam niivõrd energiamahukas, et selle varustamiseks tuli ehitada eraldi gaasielektrijaam, mis paiskas õhku uusi heitgaase[6].

CC ja DAC tehnoloogia abiga on võimalik kinni püütud süsihappegaas nii jäädavalt ladustada (*carbon capture and storage, CCS*) kui ka uusi tooteid tehes uuesti ringlusse suunata (*carbon capture and utilization, CCU*). Ka kinni püütud süsihappegaasi ladustamine sõltub fossiilkütustest, kuna ladustamiseks on vaja sobiva geoloogilise asukohaga tühjasid maardlaid, süsihappegaas tuleb transportida sadade või tuhandete kilomeetrite taha, selleks tuleb omakorda rajada vajalik taristu ning isegi siis ei ole välistatud lekked torudest või ladustamispaigast. Maa alla pumbatava süsihappegaasi abiga on aga omakorda võimalik veel rohkem naftat ja maagaasi muidu raskesti ligipääsetavatest maardlatest tõhusamalt kätte saada, mida naftatööstus üle maailma usinalt ka teeb.

Alternatiivne võimalus ladestamise kõrval oleks süsihappegaasi kasutamine uutes toodetes, kuid ka siin ei leidu kuigi palju lahendusi, mis ei sõltuks mingis etapis fossiilkütustest ning oleksid samal ajal turul konkurentsivõimelised. Hiljuti koostatud Ida-Virumaa süsihappegaasi kasutamise strateegia järgi võiks sellest toota ehitusmaterjale, sünteetilisi kütuseid ja kemikaale ning rakendada neid ka kasvuhoonetes taimekasvu kiirendamiseks[7]. Nullheitmetega on nendest potentsiaalselt vaid esimene, mille puhul süsihappegaas seotakse pikaajaliselt – kütuste ja kemikaalide tootmisega toetaksime endiselt fossiilset päritolu toodete turustamist, mille kasutamise järel eraldub süsihappegaas uuesti õhku, ning ka kasvuhooned suudavad siduda vaid kuni 20% sinna suunatavast süsinikust.

Lisaks tekitab põlevkivitööstus kordades rohkem heitmeid, kui on prognoositav turunõudlus nende utiliseerimiseks uutes toodetes, seda ka mitmekümne aasta pärast. Raskesti välditavate heitmete ettekäändel kavatsetakse seega subsideerida hoopis fossiilset päritolu toormel põhinevaid tööstuseid, samal ajal kui raskesti välditavate heitmete mõiste ise on vastuoluline. Näiteks arvestatakse selle alla intensiivpõllunduse, loomakasvatuse ning lennunduse saastet, kuigi nende sektorite ühiskondlik vajalikkus sellisel kujul terendava kliimakatastroofi tingimustes on sügavalt kaheldav ning neile eksisteerivad keskkonnasõbralikud alternatiivid.

KAS SEE KÕIK TASUB END ÄRA?

Suuri probleeme on ka tehnoloogia tasuvusega, kuna ühe miljoni tonni süsihappegaasi eraldamine CC kaudu nõuab keskmiselt umbes 600 miljoni euro suurust investeeringut. Kinni püütud süsihappegaasist valmistatud tooted aga turul ilmselt konkurentsivõimeliseks ei saa, kuna toodete hinna tõstmine tasemele, mis kataks kõik kulutused, ei ole puuduva nõudluse tõttu realistlik. Seetõttu on kogu maailmas praegu ainult 14 suuremahulist CC jaama ning nende seas põlevkivitööstuse vajadustele vastavaid vaid kaks. Vaatamata sellele, et pea kõik taolised projektid on toetunud riiklikule rahastusele, on enamik neist jäänud ikkagi pooleli.

Põlevkivitööstus tekitab kordades rohkem heitmeid, kui on prognoositav turunõudlus selle utiliseerimiseks uutes toodetes, seda ka mitmekümne aasta pärast.

Iga tehnoloogia soodustab oma disaini või funktsiooni kaudu varjatult teatud tüüpi väärtuste, võimusuhete ja ühiskonnakorralduse realiseerumist.

Ida-Virumaa süsihappegaasi kasutamise strateegia näeb järgmiseks kümneks aastaks ette umbes 15 miljoni euro mahus kulutusi, ent märgilisel kombel on ka põlevkivitööstus ise tunnistanud, et sellesse investeerimine on „absurdne" ning „kummaline viis maakonna arenguraha kulutamiseks"[7]. Mõne eksperdi hinnangul ei peakski tehnoloogiat hindama tasuvuse alusel, vaid käsitlema tootjale kaasneva kuluna. Sel juhul tekib küsimus, miks tuleks maksumaksjal toetada sellises mahus tehnoloogia arendamist ja rakendamist, mis tänapäevase keskkonnakaitse aluseks oleva „saastaja maksab" printsiibi kohaselt peaks jääma saastava ettevõtte enda kanda.

Kokkuvõtvalt seisnevad süsihappegaasi püüdmise peamised poliitilised ja eetilised ohud selles, et 1) tehnoloogia tööstusliku rakendatavuse potentsiaali hinnatakse tugevalt üle; 2) jaamade ja ladustamispaikade rajamisega soodustatakse saastamise jätkumist ja ökosüsteemide hävitamist; 3) tegelikku heitmete vähendamise kohustust lükatakse tulevaste põlvede kaela[8]. Eestis levinud arusaam, et kliima- ja energiapoliitika peab tingimata olema tehnoloogiliste lahenduste vallas neutraalne, on seega eksitav, kuna tegelikkuses on tehnoloogia ja väärtusotsused omavahel olemuslikult põimitud: iga tehnoloogia soodustab oma disaini või funktsiooni kaudu varjatult teatud tüüpi väärtuste, võimusuhete ja ühiskonnakorralduse realiseerumist[9].

Praegu näitavad kõik märgid, et suurte investeeringute tegemine süsihappegaasi püüdmisse lukustab meid sellisele ühiskondlikule trajektoorile, kus fossiilsel toormel põhinevate saastavate tööstuste jätkumine on paratamatu ka tulevikus, kliimaneutraalsus aga jääb tõenäoliselt kättesaamatuks unistuseks ning kliima hävitava kuumenemise eest ei päästa enam miski. See ei tähenda, et taoline tehnoloogia oleks põhimõtteliselt välistatud, kuna ka taastuvenergial põhinevas ühiskonnas võib kliimaneutraalsuse saavutamiseks tekkida vajadus biokütuste põletamisel vabanev süsihappegaas kinni püüda (*bioenergy with carbon capture and storage, BECCS*). Küll aga on tõsi, et mida rohkem suudame endile ette kujutada praeguse liigtootmisel ja -tarbimisel põhineva tööstusühiskonna asendamist keskkonnahoidliku elukorraldusega, seda väiksem on tulevikus vajadus taoliste hüpoteetiliste ja riskantsete tehnoloogiliste päästeröngaste järele[10]. See nõuab aga vähemalt sama palju sotsiaalset kujutlusvõimet kui insener-tehnilist ekspertiisi.

[1] *Harrik, A. 2021. Energiatehnoloog: kliimaneutraalsus on saavutatav ka põlevkiviga. – Novaator, 04.03.*
[2] *Jasanoff, S.; Kim, S. H. 2013. Sociotechnical imaginaries and national energy policies. – Science as Culture, nr 22 (2), lk 189–196.*
[3] *Unruh, G. C. 2000. Understanding carbon lock-in. – Energy Policy, nr 28 (12), lk 817–830.*
[4] *Wilcox, J.; Kolosz, B.; Freeman, J. 2021. CDR Primer.*
[5] *Sekera, J.; Lichtenberger, A. 2020. Assessing Carbon Capture: Public Policy, Science, and Societal Need. – Biophysical Economics and Sustainability, nr 5 (3), lk 1–28.*
[6] *Taft, M. 2021. The Only Carbon Capture Coal Plant in the U.S. Just Closed. – Gizmodo, 02.02.*
[7] *Ida-Viru maakonna CO2 kasutamise arengustrateegia 2021–2030+, 2020.*
[8] *Lenzi, D.; Lamb, W. F.; Hilaire, J.; Kowarsch, M.; Minx, J. C. 2018. Don't deploy negative emissions technologies without ethical analysis. – Nature, nr 561, lk 303–305.*
[9] *Winner, L. 1980. Do artifacts have politics? – Daedalus, nr 109 (1), lk 121–136.*
[10] *Solano Rodriguez, B.; Drummond, P.; Ekins, P. 2017. Decarbonizing the EU energy system by 2050: an important role for BECCS. – Climate Policy, nr 17 (1), lk 93–110.*

KOLUMN

Ka kodanikuühiskonnas eksisteerivad peavool ja alternatiivsed seltskonnad. See on lugu ühest vähetuntud keskkonnaliikumisest, mille lühikeseks jäänud lennuga kaasnes nii mõnigi õppetund tulevikuks.

Foto: Katre Liiv

KLIIMAKANGELASTE SALASELTS

Kirjutas **Madis Vasser**, illustreeris **Stella Salumaa**

„Kuulge, lähme kohtume mässulistega!" pakkusin ma entusiastlikult paarile kohkunud lätí kolleegile 2019. aasta hakul, kui viibisin nendega koos Rootsis ühel keskkonnakaitsealasel koolitusel. Olin enne välja uurinud, et Stockholmis tegutseb küllaltki radikaalsete taktikatega Extinction Rebellioni (XR) väike kohalik haru, mille esindajatega oli mul suur huvi tol õhtul kokku saada. Tegemist on uue aja aktivistidega, kes blokeerivad oma kehadega autoteid, aheldavad end valitsusasutuste uste külge ja lebavad lihtsalt „surnuna" avalikus kohas, et tõmmata igal häirival moel vajalikku tähelepanu meid ümbritseva ökoloogilise ja kliimakriisi tõsidusele. Kes meist ei tahaks selliste inimestega lävida, eks? Paaritunnise muheda jutuajamise lõpuks uurisid läti kolleegid meiega rääkinud rootslanna käest juba õhinal, kuidas ka mujal selline liikumine püsti panna. Mina tulin aga kuuldud mõtetega tagasi Eestisse, et kombata siinse vägivallatu otsetegevuse (*nonviolent direct action*) subkultuuri piire.

Esiteks oli vaja nime, mis inimesi koondaks. Kuidas eestindada Extinction Rebellion nii, et see kõlaks ägedalt, aga mitte nagu jüriöö ülestõus? Õiget salaseltsi aetakse ikka kambakesi, seega püüdsin leida esimesi mõttekaaslasi rahvusvahelise koordinaatori kaudu – küllap on ka keegi teine Eestist nendega ühendust võtnud ja sarnast muret väljendanud. Ja tõesti, üks inimene oligi! Ilma pikema kõhkluseta sai kokku lepitud kohtumine. Olin ülimalt elevil, et saan lõpuks mõne kaasmaalasega neid küsimusi arutada – kas semantiliselt parim oleks siis väljasuremise mäss, ülestõus, revolutsioon, mäsu või midagi hoopis muud? Aga suur oli mu üllatus, kui selgus, et minu võitluskaaslane on hoopis soomlane, kellest ei ole eesti keele peensuste üle arutlemisel suurt tolku. Lahendus? Teha esimene avalik infoüritus inglise keeles! Kraapisime kahe peale taskuraha kokku ja toimuski suurem kogunemine vägagi sümboolselt paar päeva enne 2019. aasta 24. veebruarit ei kusagil mujal kui Vabamus. Ja duost sai sujuvalt tosin koondnimetusega „vastuhakk väljasuremisele".

ÜLE LAIPADE

Rühmituse algusaeg oli täis sagimist – üles oli vaja seada privaatsed suhtluskanalid, jagada ülesanded ning hakata valmistuma „rahvusvahelise vastuhakuga" liitumiseks. Enne seda toimusid mitmed väiksemad harjutusetteased. Näiteks viisin ühel kevadisel hommikul Tartu Raekoja platsil läbi võib-olla Eesti esimese nn *die-in*- ehk lama-keset-kõnniteed-demonstratsiooni, samal ajal kui liikumise Reeded Tuleviku Nimel kliimanoored sealsamas selleks hetkeks juba regulaarseks saanud koolistreiki pidasid. Mulle kui maaslamajale pakuti muu hulgas lahkelt elustamist ja kohe tekkis ka meem, millest ma ei pääse siiani: „Ära sa Madisega plõksi, muidu ta tuleb ja heidab sulle ukse ette pikali maha!" Aktsiooni eel põrkasin aga tänavanurgal kokku kontorisse kiirustava tuttava looduskaitsjaga ja noogutasime üksteisele tunnustavalt – mõlemad suunad on vajalikud.

Teine märkimisväärne üritus ning võib-olla vastuhaku „esimese laine" tippsündmus toimus praeguse riigikogu esimesel ametlikul tööpäeval. Juba tol hetkel oli selge, et eesseisvad neli aastat ei ole vaikne tiksuriik, kes ise nende töid tellib ja rahastab, ka päriselt tulemusi kuulaks ja nendest juhinduks. Mul on hea meel, et kõik need inimesed kokku tulid. Ju eestvedajatel oli kamba peale piisavalt usaldusväärsust, et kaasatulijad olid nõus riskima oma nime ja näoga, et teha avalikult midagi tavarutiinist erinevat, mis tundub paljudele Eesti ühiskonna liikmetele jätkuvalt mõeldamatu, samas kui lokkav ökotsiid on igati aktsepteeritav.

Aprillikuisest aktivismipuhangust palju kaugemale vastuhaku esimene väike laine toona aga ei levinudki. Ülehindasime eestlaste valmisolekut kliimatemaatikaga suhestuda ning kohaliku meedia huvi rahvusvahelise vastuhaku kajastamisel, samuti pingutasime üle keeruliselt turvatud kommunikatsioonikanalitega, arvestades tegevuste tegelikult võrdlemisi malbet sisu. Kuid nagu öeldakse, siis vahel sa võidad, teinekord aga õpid. Mõned inimesed on jätkuvalt aktiivsed, vedades näiteks iganädalasi protestiaktsioone RMK peahoone ees. Teised on liitunud mõne peavoolu keskkonnaühendusega, et kombata sealsete võimaluste piire ja neid usinalt avardada. Teemast on saanud hea ja tugev ühendav lüli, kui kohtan mõnd uut inimest, kes mainib muu jutu sees möödaminnes, et on võtnud osa nii mõnestki XRi aktsioonist välismaal. Kohalikust liikumisest on valmimas ka üks Tartu Ülikooli antropoloogiatudengi magistritöö. Ühest küljest võiks öelda, et liikumine ei saavutanud oma põhilisi eesmärke – seda, et riiklikud institutsioonid räägiksid keskkonnateemadest ausalt ja selgelt, tegutseksid viivitamatult ning tagaksid seejuures ka tugeva demokraatliku ja kooskõlamelise protsessi. Teisalt aga oli algusest peale selge, et edu pole kindlasti garanteeritud – aga tegutseda tuli ikkagi, sest see oli õige.

VASTUHAKUKULTUURI ARENDAMINE

Välismaa vingete kogemuste sobitamine Eesti kontekstiga, millega käputäis „vastuhakkajaid" tegeles, andis väärtuslikke teadmisi nii mitmesuguste praktiliste taktikate kui ka kultuuriliste eripärade kohta. Vastab tõele, et kui ühiselt koondunud aktiviste on palju, võib saavutada suure edu väga rutiinsete töövõtetega, olgu selleks petitsioon või vahva inimkett. Kui hakkajaid on vähem, peavad ettevõtmised olema seda julgemad. See aga omakorda eeldab, et nende väheste vahel on suur usaldus ja üksteisemõistmine. Eksisteerima peab laialdane vastuhakukultuur, mitte pelgalt subkultuur. Vaja on nii neid, kes töötavad rindejoonel, kui ka suurt toetavat tagalat ja üleüldist mõistmist, *miks* keegi protestib, mitte niivõrd, *kuidas* seda tehakse. Arenguid selles suunas on mitmeid: metsapoleemika on aktiveerinud üha rohkem tavalisi eestlasi, lugematud kaevandusprojektid panevad koonduma kogukondi üle Maarjamaa, käiseid on üles käärimas fosforiidisõja teine vaatus ja ühisrinnet kutsub looma ka vastutöö riskantsele tuumalobile.

Rahvusvaheline liikumine on arendanud koroonaviiruse kiuste välja uue lähenemise, milleks on soolovastuhakk (*Rebellion Of One*). Üks tavaline inimene, üks lihtne sõnum, üks blokeeritud autotee. Korda tuhat. Kas see hajutatud ja rahvusvaheline aktsioon 1. mail ületab Eestis üldse meediakünnise, on kaheldav. Küll aga võin vanduda, et kusagil Tallinna Telliskivides ja Tartu sammaste vahel on need teemad jätkuvalt poolsalaja kõneaineks. Otsi märki, mille peal on maakera ja liivakell. ⊗

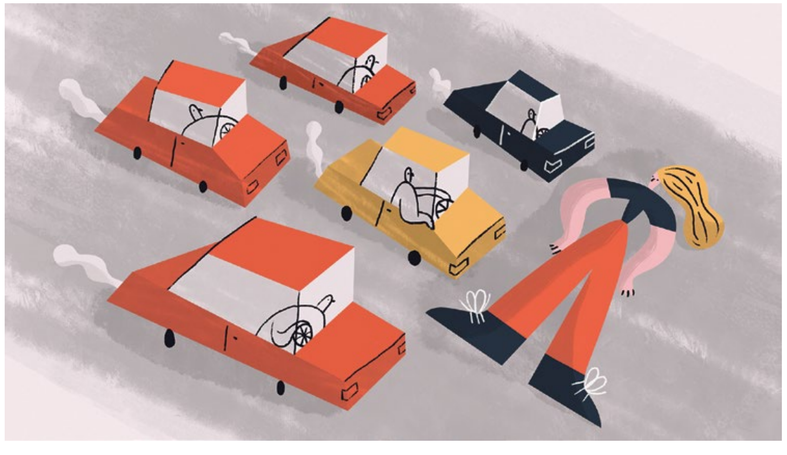

Madis Vasser on Eesti Roheline Liikumise juhatuse liige, Tartu Ülikooli teadur ja muidu radikaal.

KOLUMN

Eesti inimene ei oska arhitektuuri- ja ruumiteemadel arutleda – meie ruumiline intelligentsus ehk ruumi-IQ on madal. Maju hinnatakse jätkuvalt nagu 19. sajandi maalikunsti mõõdupuuga ilus/kole.

RUUMITARKUS

Kirjutas **Carl-Dag Lige**

Elurikas linnaruum on midagi palju enamat kui rida romantilise moega agulimaju või äride säravaid fassaade, mida enda maitsest lähtuvalt siis kas kirutakse või kiidetakse. Ruumiprotsesside mõistmine ja neis tulemuslikult kaasarääkimine eeldab ruumitarkuse olemasolu.

MÜRGEL PAARI PILDI PÄRAST

Jälgisin suure huviga hiljutist avalikku debatti arhitekt **Vilen Künnapu** kavandi üle, mille ta koostas uue hoone tarbeks Stockmanni ristmiku äärde Tallinnas. Nii leheveergudel kui ka sotsiaalmeedias haarati kohe kinni planeeritava hoone ekstravagantsest välimusest: kes nägi viiteid suguelunditele, kes laste mänguasjadele, kes kahtlustas arhitekti mõnuainete tarbimises, kes süüdistas ärimehi künismis. Tehti intervjuusid, võeti positsioone.

Selles debatis ei paistnud paraku kedagi, kes oleks hammustanud läbi asjaolust, et tegemist oli kinnisvaraarendaja osava PR-lükkega. Keegi ei hakka seda maja kohe ehitama. Künnapu kavand polnud mitte ehitusprojekt, vaid alles eeleskiis dokumentide juurde, millega kinnistu omanik pöördus linna poole, et alustada detailplaneeringu menetlust – teisisõnu on tegu kõigest planeerimisprotsessi algfaasiga.

Arendaja jaoks toimis see juhtum kindlasti lakmustestina – milliseks hooneks on valmis avalikkus, milliseks linnaametnikud. Seda üllatavam oli, et vahukloppimisega läksid kaasa ka mitu spetsialisti – kriitikat kostis nii arhitektide kui ka arhitektuurikriitikute hulgast. Oli siiski ka üksikuid hääli, mis juhtisid tähelepanu Künnapule kui tugevale loojanatuurile ja soovitasid tema kavandit vaadata just loomingulise žestina. Pigem jäi aga siiski domineerima arvamus, et see on pühaduseteotus ja märk moodsa arhitektuuri allakäigust.

Efektne ilupilt, mis ajas avalikkuse pöördesse. 3D-visuaal: arhitektuuribüroo Künnapu & Padrik / Pronksi Kinnisvara

LINN EI OLE KUNSTISAAL

Kirjeldatud debati keskmes olid paar pressiteate juures avaldatud 3D-visualiseeringut, mis kujutasid kavandatavat hoonet. Põhilise kriitika osaliseks said lopsakas värvipalett, geomeetriliste vormide valik ja hoone monumentaalne karakter. Teisisõnu keskendus arutelu on tähtis, sest see aitab toimuvaid muutusi paremini mõista – miks linnaruumis midagi ehitatakse või lammutatakse, miks kasutatakse pigem moodsaid, mitte ajaloolisi materjale, miks on mõni hoone suurema ühiskondlik-kultuurilise väärtusega kui teised jne.

RUUMI-IQ

Esteetikapõhist avalikku debatti pole mõtet taunida või püüda ära keelata. Skaalal ilus/kole hindamine on loomulik osa argikultuurist ja kohati ka -huumorist. Vahel on suisa mõnus ja vabastav kiruda linnaruumi kitsaskohti või sinna planeeritavaid kurioosumeid. Ent selle lihtsa arvamiskultuuri kihi kõrval tahaks avalikus (ka sotsiaalmeedias toimuvas) debatis näha suuremat mitmekesisust ja oskust luua ruuminähtuste vahel seoseid. Ka linlased võiks endalt tihedamini küsida, kuidas mõjutavad linnaruumi kvaliteeti demograafilised ja geograafilised protsessid (vananemine, linnastumine), ettevõtjate huvid (kasumisoov), ametkondlik masinavärk (bürokraatia) ja poliitikute agenda (võim) – nende küsimuste esitamine ei pruugi anda lihtsaid vastuseid, kuid võib olla palju viljakam kui ühe looja tagakiusamine tema loominguliste valikute pärast.

Ruumikultuur ja selle nähtavaim osa – majad ja linnad – ei ole kergelt küpsev ühekihiline biskviit. Pigem on see Napoleoni kook, mille valmimine võtab kaua aega ja mis koosneb paljudest kihtidest. Selle kihilisuse mõistmiseks ja ka hindamiseks on vaja ruumi lugemise oskust – ruumitarkust. Naljaga pooleks võiks ehk isegi rääkida inimeste, kogukondade või lausa ühiskonna ruumilisest intelligentsusest – ruumi-IQst kui näitajast, mis iseloomustab seda lugemisoskust.

Eesti inimese ruumi-IQ on madalavõitu. Ühelt poolt on selle põhjus lühike linnalise eluviisi kogemus – siinsed elanikud on harjutanud linlikku, võrdlemisi tihedat ruumilist kooselu alles kolm-neli põlve. Võrreldes palju vanemate Lõuna- ja Lääne-Euroopa linnadega on see üürike kogemus. Linn kui elukeskkond on Eesti inimesel päriselt veel „kodustamata" – me alles õpime sellega ja selle sees elama. Siit ka põhjus, miks linnaruumilisi protsesse võib olla raske mõista, nendega leppida. Vahel jääb mulje, et linn pole Eestis paljude jaoks mitte võimalus, vaid pigem paratamatus.

Teine madala ruumi-IQ põhjus on puudulik ruumiharidus. Spetsialistide (arhitektid, sisearhitektid, maastikuarhitektid, linnaplaneerijad) väljaõppega on Eestis moel või teisel tegeldud sadakond aastat. Laiem avalikkus pole aga kuni viimaste aastateni saanud vähimatki ruumi- või arhitektuurialast haridust. Võib-olla on ajalootunnis midagi kuuldud linnade kujunemisest, kunstiajalootunnis sutsuke arhitektuuristiilidest, aga vaevalt et moodsa linna toimimisest ja uuest arhitektuurist. Eesti inimene võib olla küll lääneeurooplasest parem loodusetundja, kuid ehitatud keskkonna ruumiteadmiste vallas on ta sellevõrra tõmbim. Olukord ei ole siiski lootusetu ja näitab paranemise märke.

Juba kümmekond aastat on MTÜ Ruumiharidus (**Katrin Koov**, **Kaire Nõmm**, **Kadri Klementi** jt) tegutsenud aktiivselt Arhitektuurikooli nime all, pakkudes süvitsi minevat huviharidust peamiselt koolieelistele noortele, nüüd teevad nad esimesi samme ka täiskasvanute ruumiõppes. Sama MTÜ töötas koostöös Eesti Arhitektide Liiduga välja üldhariduskoolidele mõeldud arhitektuuriteemalise valikaine. Arengupotentsiaali näitavad siin lihtsad numbrid: valikaine õpetamisega on praeguseks alustanud 15 kooli Eesti 518 üldhariduskoolist. Muidugi, esmalt on vaja välja koolitada õpetajate kaader. Samm-sammult sellega ka tegeletakse. Eesti Arhitektuurimuuseumis annab muuseumipedagoog **Kadi Kriit** juba mitu aastat linna-, arhitektuuri- ja ruumiteemalisi tunde üldhariduskoolide klassidele ja isegi lasteaiarühmadele.

Eesti inimeste ruumiteadlikkuse kasvatamisele mõjuvad kõik need algatused kindlasti positiivselt, kuid senise kvalitatiivse arengu kõrval oleks vaja ka kvantitatiivset hüpet – ruumihariduse tund võiks saada lähitulevikus gümnaasiumiastmes kohustuslikuks. See ei tähenda, et kõigist lastest peaks hakkama arhitekte kasvatama. Pigem on siin tähtis just üldhariv lähenemine, mis õpetaks ruumiteadlikkust tuleviku tarbeks ja suunaks küsima – poliitikutelt valija, arhitektidelt tellija, linnavalitsuselt linlasena – parema ruumi ja arhitektuuri järele. Juba koolieas pakutav ruumiharidus aitaks kujundada inimeste teadlikkust, et osata ruumiaruteludes paremini kaasa lüüa ja seista kodanikuna tõhusamalt oma õiguse eest kvaliteetsele ruumile. Eesti elukeskkond saab seda parem, mida sisukam on siinne ruumidebatt ning mida täpsemini oskab ühiskond oma juhtidelt nõuda tarku ruumiotsuseid.

Carl-Dag Lige on arhitektuurikriitik, kuraator ja ajaloolane, Eesti Kunstiteadlaste ja Kuraatorite Ühingu liige. On korraldanud, kureerinud ja vedanud mitut arhitektuuriüritust.

„PEAKS KATSUMA ROHKEM VANA METSA MOODUSTUS"

Arhailise kultuuri elementidest moodustub meie kultuuriruumi mikrobioom – nähtamatu, aga kaalukas kogum, mis määrab meie toimimisprotsesse ja paneb paika suutlikkuse kohaneda ootamatustega. Sellest moodustub meie kultuuriline DNA.

Vestlesid **Märt-Matis Lill** ja **Peeter Laurits**, pildistas **Janis Kokk**

Meie vestluse eel tutvustan Peetrile Eesti Muusika Päevade selleaastast teemat, milleks on „DNA". Peeter tõdeb, et see on põnev ja kütkestav ala, aga ta ei ole seda nii põhjalikult kunagi uurinud, et tal oleks selge teoreetiline baas tekkinud ja et ta sest päriselt lõpuni aru saaks. Seda enam, et see ju muutub praegu kiiresti. Ma ütlen, et mul on täpselt sama taust ja et eesmärk ei olegi võimalikult teaduslikku ja tehniliselt täpset juttu rääkida, vaid pigem mõelda laiemalt, näiteks sellele ammusele küsimusele pärilikkuse ja keskkonna suhetest. „Nature" ja „nurture" – kuidas need omavahel põimuvad ja loovad omakorda kultuurilist DNAd.

Peeter: See on huvitav asi. Kui vaadata suuri paljulapselisi perekondi – ma tean ka selliseid, kus on samad vanemad, kes on olnud koos nelikümmend aastat. Lapsed on kasvanud samas keskkonnas. Neil on samad vanemad, sama geneetika. Nad on saanud oma vanematelt kaasa ka komplekti teatud väärtuseid. Selle põhjal võiks ju eeldada, et nad on kaunikesti sarnased, aga tegelikkuses võivad nad olla totaalselt erinevad.

Märt-Matis: Loodus viskab täringuid pidevalt täiesti isemoodi ja raputab neid enne päris korralikult.

P: See on tegelikult väga kihvt. Kloonide väljapudistamine oleks igav ja masinlik.

M: Aga kui palju sa iseendas ära tunned seda kaasaantut – mingit programmi, mis on sinusse istutatud?

P: Tunnen küll. Mul on teatud kehaosi, mille puhul ma tunnen selgelt ära oma ema, ja mõne teise pealt oma isa. Ka käitumises ja mingites reageerimismustrites tunnen ära nii isa kui ka ema. Ka mõnedes žestides ja pauseerimisviisides. Kuidas sul on?

M: Isiksus ju muutub tegelikult aja jooksul väga palju – eriti aastakümnete lõikes, aga tunne mingist sügavamast või abstraktsemast jätkuvusest on selgelt olemas – see on vast see, mida võiks seostada kaasasündinud geneetilise pagasiga. Seda ei ole ma kunagi uskunud, et eelkõige või lausa ainult kultuur ja keskkond on need, mis meid voolivad ja kujundavad. Ilmselgelt on seal midagi muud ka. Füsiognoomia suhtes ma nii tugevalt seda geneetilist jätkuvust ei taju – kuigi isa noorpõlvepilte vaadates saan aru, et meil on päris palju väliseid ühisjooni.

Mulle tundub see geneetiline pagas olevat midagi sügavamat – midagi orgaanilist sinu sees, justkui mingi huumusekiht. Ja see ei tähenda ainult vanemaid, vaid see läheb ei teagi kui kaugele välja.

P: Ühtpidi läheb ta ajas kaugele, aga teisalt, mina kui organism – ma ei ole ainult enda DNA ega ainult enda kultuur. Meis toimub kogu aeg ju ka horisontaalne geenitriiv. Selle mahtu on hakatud alles hiljaaegu hoomama. Kui mõelda meie mikrobioomile, kellega me sama territooriumit jagame… Enamik allikaid ütleb, et meie organismis elavate kõikvõimalike mikroobide, seente, vetikate – mis iganes eluvormide – rakke on rohkem kui meie oma DNAga rakke. Nende vahel toimub ka kogu aeg vaikne geenitriiv.

Lisaks sellele geenitriivile juhivad ja mõjutavad nad meid nii suurelt ja võimsalt kõikvõimalike hormoonide ning keemiliste eritistega. See ei ole sugugi vähem tähtis tegur kui *nature* ja *nurture*, vaid omakorda kolmas tahk.

M: See on muidugi praegu eriti aktuaalne teema, sest mis see pandeemia aluseks olev viiruski muud on kui jupp DNAd, mis kehtestab ennast meie sees, kirjutab ennast meie sisse. Ega meile pole mingit valikuvarianti eriti jäetud – oleme sunnitud seda DNAd enda omaga jagama.

P: Ei ole sunnitud jagama. Selliseid inimesi on küll, kes ei haigestu ja kelle immuunsüsteem tuleb sellega toime. Siin on küsimus mingis sisemises tasakaalus – kas su mikrobioom on piisavalt liigirikas. Mida liigirikkam mingi kooslus on, seda paremini ta püsib tasakaalus. Kui väljastpoolt tuleb võõraid uudistajaid, siis süsteem reageerib sellele enamasti kiiresti ja jõuliselt. See on koosluse või ökosüsteemi küsimus. Kui mets on vana, terve ja tugev ning sinna tuleb mingisugune üraskiinvasioon, siis tegelikult saab mets sellega hakkama. Ürask saab ka söönuks, aga kõik püsib siiski tasakaalus. Aga selline mets, mis on istutatud monokultuur – puupõld, kus puud on ka kõik samast liinist –, sellised kooslused langevad kohe, kui inimene seal kõrval intensiivset tõrjet ei tee. Sama asi on inimese immuunsüsteemiga.

M: Nii et peaks katsuma olla rohkem vana metsa moodi, mitte suure Ameerika nisuvälja…

P: See on põhjus, miks ma ei armasta antibiootikume võtta ja teen seda äärmise hädavajaduse sunnil. See on nagu ökotsiid – ta tapab valimatult. Tõmbab kogu elu su sees kõvasti koomale. Kui on nõrk ja väike populatsioon, siis seal tekib täiesti uus määramatuse olukord…

M: Tekib võimuvaakum…

P: …ja kes seal siis oma tsivilisatsiooni ehitama hakkab? See on ohtlik olukord.

M: Aga kui kultuuri poolelt vaadata, siis oleks huvitav mõelda analoogsete protsesside peale inimkonna ajaloos. Tundub, et on olemas justkui mingi selge tung monokultuursuse suunas. Selline faustlik pideva vallutamise ja uue haaramise tung. Kusjuures kunstide vallas on see toonud kindlasti palju positiivset. Aga on mõtlemapanev, mis on selle mentaalsuse vastand. Tundub, et siin meie kandis on olemas mingit teist tüüpi vaimu ja vaimsust…

P: Läänemeresoomlased on Vana-Euroopa rahvas. Vana-Euroopa on see, mis Stonehenge'i rajas. Vahemere kandis Kreeta-Mükeene, etruskid, Malta…

M: Baskid…

P: Jah, baskid ja läänemeresoomlased ongi sisuliselt ainukesed rahvad, kes on sestsaadik ellu jäänud. Kõik ülejäänud on niivõrd teistesse rahvastesse sisse sulanud. Ja nii palju kui mina tean, olid Vana-Euroopa rahvad hoopis teistsugused nendest aarjalastest, kes Euroopasse tungisid. Kreeka mütoloogias on selle kamba võrdkujuks kentaurid. Sellised mühakad matsid, kes torkasid silma oma agressiivsuse poolest. Vana-Euroopa kultuurides puudusid kaitserajatised. Need tulid indoeurooplastega. Ilmselgelt ei olnud sõda ja invasioon Vana-Euroopas rahvamajanduse haru.

M: Põhja-Ameerika põlisrahvaste puhul oli huvitav see, et vaatamata nende väga erinevatele kultuuritasemetele ja ühiskondliku organisatsiooni keerukusastmetele, tegeleti agressiooni vallas suuresti ainult oma lähinaabritega. Ja isegi kõige sõjakamate tasandike indiaanaste, näiteks poonide puhul oli totaalse vallutussõja ja lähinaabrite täieliku hävitamise kontseptsioon täiesti tundmatu. Sõjanduslikus mõttes toimus pigem selline pidev *low scale warfare*.

P: Mulle tundub, et Vana-Euroopa – 5000 aastat tagasi ja rohkem – võis olla sõjanduslikult eriti ja silmatorkavalt loid piirkond. Selle kohta ei ole arheoloogilisi jälgi. Ornamentikas ja kaljujoonistel ei ole näha relvastatud sõdalasi. Ka mitte massihaudasid, mis sellele viitaksid.

M: Aga meie oma viikingid Saaremaalt, Sigtuna hävitamine? Kas need olid siis mujalt üle võetud halvad kombed?

P: Need tulid ju Kaspia tagant sõjavankri ja hobusega umbes nii 1500 aastat enne meie aega. See oli pikk protsess, et see kultuur siin kanda kinnitaks. Aga viikingiajaks oli ka meie piirkond juba aarjastunud. Kõige varasem kihistus, mida peetakse indoeuroopa algupärа tõendiks, on seotud nöörkeraamikaga.

M: Kas see tuli pärast kammkeraamikat?

P: Need käisid paralleelselt ja ka vaheldumisi. Kõrvuti elades käib ikka mingisugune triivimine ja liikumine. Ja ka nügimine. Isegi metsakultuuri puhul – selleks et metsast elatuda, on vaja päris suurt territooriumit. Sellest ka meie hajakülad ja kogu see ideoloogia. Et naabri suitsu ei näeks…

M: Aga sa oled käinud päris palju mitmesugustel soome-ugri aladel. Kui palju oled tajunud seal seda vana arhailist kihistust?

P: See on päris naljakas. Me arvame, et me eestlastena oleme kõva metsarahvas, aga kes teavad siin kõige paremaid seene- ja kalakohti?

M: Venelased.

P: Just. Siin ongi nii, et suur osa vene populatsioonist on vene keelt rääkivad ugrilased. Tugevam ja agressiivsem kultuur on põhjustanud keelevahetuse, aga samas on ju maapiirkondades vene külad samamoodi säilitanud vana ellujäämisviisi. Linnainimene on linnainimene – seal avaldub ugri liikumine võib-olla rahvariiete eksponeerimises või muus sarnases. Kui lähed aga maale, siis näiteks udmurdi külades toimib ilmselgelt matriarhaat. Küla kõige vanema naise sõna kuulab ka kolhoosi esimees. Ta on kõige tähtsam ja austusväärsem.

M: Kas sa arvad, et see on tugev ugrilik joon?

P: Mitte ainult ugrilik. See on omane kogu Vana-Euroopa kultuurkonnale. Los Angelese ülikooli arheoloogiaprofessor **Marija Gimbutas** on seda päris põhjalikult uurinud ja leidnud, et Vana-Euroopa kultuur oli ema-vanaema- ja jumalannakeskne kultuur.

Seda näeme me ka oma setu külades – see, kes langetab kõige kaalukamaid strateegilisi otsuseid, on vana naine – baaba.

M: Eks sarnane mentaalsus tundub kumavat läbi ka keskaegsest Maarja-kultusest ja trubaduurikultuuri südamedaamikultusest. Kas see siis tähendab, et mingid arhailised jooned on sedavõrd elujõulised, et nad suudavad ikka edasi kesta?

P: Kui mingisugune uus liikumine hakkab ennast kehtestama, siis strateegiliselt kõige kavalam on võtta kultuuri juba olemasolevad kesksed motiivid ja mugandada ennast nende järgi. Nii on kõige kergem imbuda. See kehtib ka tähtpäevade puhul – Jeesus sünnib pööriööl, risti lüüakse ta võrdpäevsuse ajal.

M: Aga kuidas sulle tundub, kas meil on mordva ja udmurdi aladega veel nabanöör alles?

P: Olemuslikke sarnaseid jooni on küll olemas, aga erinevusi on nii palju rohkem. Idapoolsetel ugri aladel on venestumine väga kaugele läinud. Komi või mordvalase või udmurdiga suheldes tajun ma teda pigem venelase kui soome tõugu inimesena.

M: Aga soomlaste puhul?

P: Soomlaste puhul tajun ma seda ühisosa kindlasti palju rohkem.

M: Huvitav, et mina hakkasin just pikalt Soomes elades – õppisin seitse aastat Sibeliuse akadeemias – tajuma päris suuri ja olulisi erinevusi. Mulle tundus, et soomlased on ennast ikkagi väga palju rootsi kultuuri järgi kujundanud. Meil see justkui puudub – Rootsi aeg on pigem selline fikteiivne idealiseeritud minevikuaeg. Meie oleme end muidugi sakslaste järgi vorminud – neid vihates ja armastades ühekorraga. Hiljem on kindlasti ka venelased oma mõju jätnud… Aga kus see ugrimugri siin on? **Valdur Mikitat** on inspireeriv lugeda, aga kui palju seda arhailist metslast või metsainimest meis ikkagi päriselt alles on? Kui palju on meie hulgas neid, kes oma elu ja valikutega nendele arhailistele väärtustele alla kirjutavad?

P: Võrumaal elades tutvusin ma ikkagi päris mitmetega. Mikita ei ole toetanud oma struktuuri tühja koha peale.

M: Mul on võib-olla tekkinud natuke reaktsioon sellele, et meile meeldib mõelda endast kui erilisest ja toredast metsarahvast, aga oma elu oluliste valikutega me seda eriti ei kinnita. Idealiseeritud enesekuvand ja reaalsus on kohati üsna karjuvas vastuolus. Meie kaduvad metsad on selle ehe tõestus. Enamik otsuseid, mis on selleni viinud, on ikkagi eestlaste endi tehtud – isegi kui need otsused on delegeeritud välismaistele firmadele.

P: Sellega ma olen nõus. Me oleme oma metsarahvalikkuse ammu tuulde lasknud. Juba rahvusliku ärkamise aeg – mis see muud oli, kui sakste koorikultuur ja lugemisringid.

M: Sellest on ka **Tormis** korduvalt rääkinud ja kirjutanud, kuidas laulupeoliikumisega käsikäes asendus meie vana regilaulukultuur uut tüüpi laulikulauludega. Võib-olla see on meie probleem, et me võtame kõike uut ja meile võõrast nii kergesti omaks iseennast alla surudes.

P: Me oleme väga tublid kultuurivahetajad. Mulle meeldib, et on tulnud geneetika koos DNA-uuringutega. See on aidanud maailmapilti palju dünaamilisemaks ja ruumilisemaks muuta. Varem oli see mehaaniline ja lihtsustav. Järjestikune põlvnevus ja sirged sugupuud, mis pidid kõik Aadama juurde välja jõudma. Kui me mõtleme reaalselt, siis meil ei ole ju olnud kunagi üht ainukest algpaari. DNA ja geneetika lasevad modelleerida palju keerulisemaid maailmu, mis on tegelikkusele palju lähemal kui need naiivsed keelepuu- ja sugupuuteooriad.

M: Avaneb metsikum ja võsasem pilt.

P: Vääntaimede ja kõige muu sellise kraamiga.

M: Hiljutiste geneetiliste uurimuste järgi, mille esirinnas on olnud ka eesti soost teadlane **Svante Pääbo**, viib üks selline vääntaim meie põlvnemise ju ka neandertallasteni.

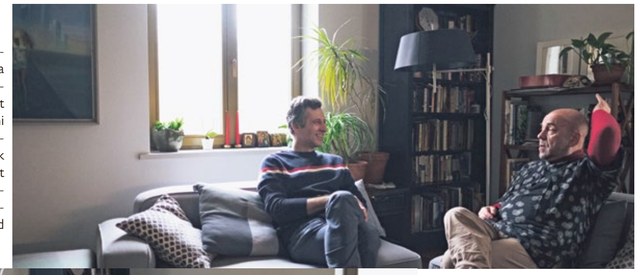

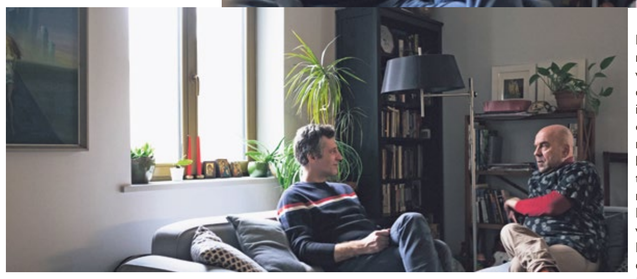

Praeguse pandeemia kontekstis avastati, et neandertallaste DNA osakaaluga geenide kandjad on koroonale tunduvalt vastuvõtlikumad. Paar aastat tagasi tehti ka pöördeline avastus Hispaania koobastes, kust leiti neandertallaste kaljujoonised ning kummutati seega senine arvamus, et kunstilooming on omane ainult inimesele.

P: Neandertallased katsid surnuid ookriga. Matmiskohtadest on leitud ka palju õietolmu. On spekuleeritud, et matustel võidi kasutada lilleohvreid. Nende skelettidel on väga palju paranenud raskeid luumurde. See tähendab, et kogukond hoidis kokku ja hoolitses vanade ja väetite eest. Kujutelm neandertallastest kui eriti primitiivsetest ja brutaalsetest ahvidest on jama. Jama juba selle pärast, et ahvid ei ole ka primitiivsed ja brutaalsed.

M: Aga mis on teise poole võimalus selles ellu jääda? Üraski kombel ennast sinna sisse närida?

P: Jah, nii ongi. Vana kihistus muutub mikrobioomiks; metsavennaks või partisaniks.

M: Mulle tuleb sellega seoses meelde **Ülo Sooster** ja tema kinnisidee 40 000 kadakast, mida ta tahtis maalida. Ja see, kuidas tema maailmapilt vene kolleegidele muljet avaldas ja mõjus. Ta tuli nii selgelt teist sorti sõnumi ja mingi isemoodi hullusega… Kuidas sulle tundub, kas kultuur on tõhus vahend selle vanema kihistuse, millest me siin rääkinud oleme, ellujäämiseks?

P: Kirjakultuur on normatiivne ja võimaldab moodustada püsivaid institutsioone. Ta on institutsioonide loomiseks, keeruliste koostööde tegemiseks mõeldud tööriist.

M: Notarite töövahend…

P: Jah, kõigil sõnadel peab olema üks tähendus. See on muidugi elujõulisem. Agressiivsem ja pealetükkivam.

M: Aga mis on teise poole võimalus selles ellu jääda? Üraski kombel ennast sinna sisse närida?

P: Jah, nii ongi. Vana kihistus muutub mikrobioomiks; metsavennaks või partisaniks.

M: Mulle tuleb sellega seoses meelde **Ülo Sooster** ja tema kinnisidee 40 000 kadakast, mida ta tahtis maalida. Ja see, kuidas tema maailmapilt vene kolleegidele muljet avaldas ja mõjus. Ta tuli nii selgelt teist sorti sõnumi ja mingi isemoodi hullusega… Kuidas sulle tundub, kas kultuur on tõhus vahend selle vanema kihistuse, millest me siin rääkinud oleme, ellujäämiseks?

P: Loomulikult on see tõhus. See on üks võimalik kanal ta fookuses ja nähtaval hoidmiseks. Aga samas peab teadvustama, et kui ma Moskvas kadakaid maalin, siis ma tegelikult ei ela seda arhailist elu ja kultuuri. Ma olen ise juba midagi muud. Kui sa oled kunstnik, siis on ikka väga raske päriselt seda loodusinimese elu elada. Samas see ei ole võimatu – tean paari tüüpi. Näiteks noor skulptor **Uku Sepsivart**, kes tassis oma skulptuuride jaoks kopra näritud puutükke. Praegu teeb ta selliseid skulptuure, et valab rasvast enda peakuju ja paneb selle tihastele. Kaamera kogu aeg filmib kõrvalt, kuidas tihased nokivad seda järjest väiksemaks. Ja siis ta on teinud skulptuure kärjest, mis on asustatud, kus mesilased elavad sees. Uku puhul ma julgen küll öelda, et ta elab ka sellist vahetut looduselu.

M: Sama on rääkinud ka Tormis. Teda painas pidevalt see akadeemilise kontserdikultuuri ja elava regilaulumaailma olemuslik vastuolu, millega ta maadles suure osa oma loometeest. Tundub, et arhailiste kultuurikihtide toomine kunstidesse nõuab mingit erilist põimimisoskust – kusjuures mitte ainult oma kunstivahendite mõttes, vaid ka sügavamal tasandil kogu oma elustiilis…

P: Jah, kui geneetikute sõnavara pruukida, siis akadeemiline kultuur on olnud läbi aegade alati dominantsem ja agressiivsem kui suuline pärimus, aga ilma arhailiste kultuurikihtideta hakkab akadeemilisus virelema sugulusaretuse hädade käes. Tegelikult elavad arhailised elemendid kõrgtsivilisatsioonis edasi nagu mikrobioom meie soolestikus, nad ei ole kuhugi kadunud. Tuleb lihtsalt õppida neid märkama ja võimendama.

Märt-Matis: „Mulle tundub see geneetiline pagas olevat midagi sügavamat – midagi orgaanilist sinu sees, justkui mingi huumusekiht. Ja see ei tähenda ainult vanemaid, vaid see läheb ei teagi kui kaugele välja."

Peeter: „Vana-Euroopa kultuur oli ema-vanaema- ja jumalannakeskne kultuur. Seda näeme me ka oma setu külades – see, kes langetab kõige kaalukamaid strateegilisi otsuseid, on vana naine – baaba."

Peeter: „Me oleme oma metsarahvalikkuse ammu tuulde lasknud. Juba rahvusliku ärkamise aeg – mis see muud oli, kui sakste koorikultuur ja lugemisringid."

Märt-Matis Lill on helilooja ja Eesti Heliloojate Liidu esimees, kelle loomingu fookuses on olnud pikka aega arhailise pärimuse toomine nüüdisaegsesse eksperimentaalsesse kõlapilti.

Peeter Laurits on kunstnik, kelle peamisteks väljendusvahenditeks on fotograafia ning digitaalsed manipulatsioonid. Üheksakümnendatel tegeles ta meediakriitiliste mängudega, kuid pöördus peagi süvaökoloogiasse, kolis metsa ning ühendas oma elus ja loomingus neoliitilised ning postindustriaalsed printsiibid. Praegu on ta loomingu keskmes posthumanistlik eetika.

FESTIVAL EESTI MUUSIKA PÄEVAD TOIMUB 22. APRILLIST 2. MAINI VEEBI VAHENDUSEL JA KUULAJATELE TASUTA. ALATES 1979. AASTAST PEETUD ÜRITUS ON OLNUD 40 AASTAT ÜKS OLULISIMAID SIINSETE HELILOOJATE LOOMINGULE KESKENDUVAID FESTIVALE. SEL AASTAL ON PROGRAMMI KOONDTEEMAKS „DNA". ROHKEM INFOT JA KONTSERTIDE VEEBIÜLEKANDED LEIAB AADRESSILT *EESTIMUUSIKAPAEVAD.EE*.

UUS EESTI BIIT

MARIS PIHLAP

Fotod: Hannelore Karmel Juurikas

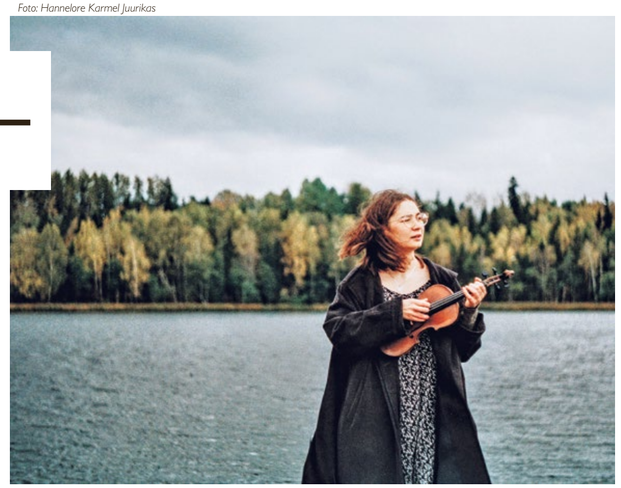

Veebruaris oma sooloalbumi „What Have You Become?" ilmutanud Maris Pihlap on vormistanud muusikaks suureks kasvamise veidra ja valuliku aja.

Tõid plaadile „What Have You Become?" kokku eri kohad ja helid, mida sa muusiku ja inimesena kogenud oled, piiritlemata end konkreetsete žanrite ja meeleoludega. Millised need maailmad on, mida siin kuulda võib?
Eks kõik see, mida ma kuulnud ja kogenud olen, toimib praeguseks mingil alateadlikul tasandil, teadlikult ma väga ei jäljenda kedagi ega midagi. Aga plaadi referentslugude seast võib leida näiteks Tansaaniast kogutud arhiivisalvestised, Enya, Maarja Nuudi, Billie Eilishi jpm.

„What Have You Become?" tundub väga isiklik album. Mis teemasid sa siin lahkad ning kuidas selle valmimine sind ennast kasvatas?
Praegu tagasi vaadates näib, et mul oli vaja mõned asjad lihtsalt südamelt ära saada, kuidagi vormistada see suureks saamise veider ja valulik periood. Lugude kirjutamise ajal tundus, et paljudes mind ümbritsevates seltskondades ei olnud hea toon liiga negatiivset juttu rääkida. „Lihtsalt usu endasse", „you attract what you radiate" ja muud väljendid. Nägin, kui ohtlikud need võivad olla, kui neid põhjalikult lahti ei seletata; kuidas üks noor inimene võibki noorte hulgas kulutulena levivaid manifesteerimise õpetusi lugedes jõuda järeldusele, et ta on kõiges ise süüdi. Trotsist selle kõige vastu oli vist paratamatu, et loominguhetkedel just need maha vaikitud mured ja mõtted välja tulid. Ja nüüd saab kergusega järgmiste väljakutsete juurde edasi liikuda.

Plaat on ka sinu enda produtseeritud. Kas olid produtseerimisega varem kokku puutunud ning kuidas see protsess sinu jaoks kulges?

Küsis **Mariliis Mõttus**

See tuli hästi loomulikult. Eks ma olin kõike seda, mida mu albumi produtseerimine tähendas, juba mõnda aega teinud, teadvustamata, kuidas seda nimetatakse. Ma tegin lihtsalt mussi ja õppides sammhaaval, kuidas mu peas kõlavat arvutis realiseerida, saigi sellest sujuvalt produtseerimine. Siinkohal võlgnen tänu ka Viljandi parimale helitehnoloogia õppejõule José Diogo Nevesile, kes selgitas meile, et tehnika ei pea jääma ainult tehnoloogide kätte, muusikud oskavad seda vahel hoopis teistmoodi ja loomingulisemalt kasutada.

Sa oled öelnud, et sinu jaoks algab kõik sõnadest, olgu see laulu tekst või pealkiri. Sinu varasema koosseisuga Pihlap.uud rõhutasite te samuti eesti keele olulisust ning eesti luulet. Kas keele tähtsus muusikas on sinu arvates aja jooksul muutunud? Keda sa muusikas sõnade tasandil hindad ning kuidas sa enda oskuseid selles lihvid?
Keele tähtsus muusikas ei muutu vist nii väga aja jooksul, kuivõrd erineb žanriti. Loos peab midagi head olema, mõnikord on see tekst, mõnikord on see miski muu. Kuna mul isiklikult tekib tugev side tekstiga ja sõnad võimaldavad oma ideid vahel palju otsesemalt ja ausamalt väljendada, siis tundub loomulik seda kasutada.

Hindan väga artiste, kes oskavad oma mõtteid lihtsalt ja otse välja öelda, mõjumata sealjuures liiga kohmakalt, üks parimaid näiteid on norra laulja Emilie Nicolas. Minul oli noore kasvava naisena mingil hetkel väga vaja tema sõnu kuulda ja soovitan igal 16–99-aastasel tüdrukul sama teha. Eesti keele lemmikmuusad on Marten Kuningas, Taavi-Peeter Liiv ja Tiina Tubli. Ja kuigi hea tekstiga musa leidub mõlemas keeles palju, siis iseenda sõnavara ja oskuseid täiendan pigem hoopis luulet lugedes.

Mis kriteeriume sa muusika puhul veel hindad?
Oleneb muusikast. Muusikal on alati funktsioon. Mõnikord on see panna inimesed tantsima, mõnikord midagi õpetada, mõnikord aidata aega mööda saata, mõnikord raske töö tegemist kergendada, mõnikord ilusat hetke kaunistada. Kui ta oma funktsiooni täidab, siis jääb üle vaid õigel hetkel õige lugu mängima panna.

Mida pead muusikuna kõige suuremaks väljakutseks?
See kõlab küll klišeena, aga minu arust on tihti kõige suurem väljakutse uskuda endasse. Uskuda nii palju, et ilmudki iga päev kohale ja teed selle „kodutöö" ära, ka siis, kui tulemusi veel ei paista. Kuni ühel hetkel oled piisavalt hea. Ja siis uskuda endasse nii palju, et julgeda panna see asi välja. Ja siis uskuda nii palju, et tööd jätkata. Muud nagu polegi, tehnika on tänapäeval odav ja õppematerjalid kättesaadavad, looming igaühe sees kuskil ise olemas.

Pane kõrv peale:
found.ee/marispihlap

KUULA IDA RAADIOST

BISWEED

Fotod: IDA Raadio

„Bisweedi" saade sai IDA Raadios alguse 2018. aasta mais ehk sellest hetkest, kui sinine konteiner Telliskivi Loomelinnakus toimetama hakkas. Esimesse ossa kutsus saatejuht Bisweed ehk Maksim Adel külalisteks Slini ja Patsi, kellega koos tehakse Raadio 2-s „Dubshacki", ning hea tuttava DJ Squarewave'i Londonist, kes esines tol õhtul Tallinnas. Nii saigi sellest saade, kus käib palju külalisi. „Esialgu oli kontseptsiooniks tumeda ja sügava *dubstep*'i ning sellele lähedaste muusikastiilide kajastamine, aga kuna olen avara silmaringiga muusik, juhtus nii, et konteinerisse on leidnud tee väga mitmekesised külalised," ütleb Maksim. „Nii on minu ja vinüülkollektsiooni kõrval sattunud stuudiosse *grime*'i-kunnid Discarda, Eyez, Ransom FA, diskoprojekt Baby Lucas, spirituaalse elektroonilise muusika produtsent Art I Am, eesti *techno* üks suurim tegija Merimell, Peterburi põrandaaluse *ambient*'i figuur The Guy Known As ning paljud teised sõbrad ja head DJd/muusikud. Aeg-ajalt teeme saadet koos Joshua Stephenziga ning siis kuuleb muusikat seinast seina – nii hiphoppi, *house*'i kui ka džässi mõjutustega *DnB*'d ja *trap*'i. Saated on mõnikord päris spontaansed, kuid püüan alati tuua huvitavat ja head nii südamele, vaimule kui ka kehale. Püsige lainel!"

CONTROL + ANARCHY

Fotod: IDA Raadio

„Kuigi päriselus mulle äärmused pigem meeltmööda ei ole, kipuvad mind kunstis paeluma just äärealad. See on ehk omamoodi eskapism. Sestap on minu raadiosaatel ka mõnevõrra provokatiivne pealkiri „Control + Anarchy" – need on äärealad, kuhu ma inimesena ühiskonnas pigem ei soovi sattuda, kuid kunstilise teksti kaudu võivad need anda rikkaliku elamuse, aitavad paremini sihti seada," iseloomustab Kirke Karja oma saadet.

„„Control + Anarchy" on vastandlik mõistepaar. Mulle tundub, et igasse muusikateosesse, milles on palju kontrollitust, on kodeeritud sisse ka pisut anarhiat ning vastupidi. Nad ei saa toimida ilma üksteiseta, sel juhul kaotaksid mõlemad oma mõjuvõimu. Raadiosaate fookuses on Euroopa improvisatsiooniline muusika, kuna see on minu tegevusala ja suur kirg. Improvisatsioon muusikas sisaldab palju vabadust, kuid selle teevad huvitavaks reegliraamid, mille piires toimitakse. Sageli tutvustan saates enda kolleegide albumeid, tihtipeale soetan huvitavaid plaate just eesmärgiga neid IDA Raadios mängida. „Control + Anarchyt" on teinud ka mitmed külalissaatejuhid, kel on omanäoline muusikamaitse ja intrigeeriv arusaam kunstist, mida nad eetris lahkesti selgitavad."

IDA ON KULTUURIPLATVORM, MIS TEGUTSEB *ONLINE*-RAADIO NING SÜNDMUSTE KORRALDAJANA TALLINNAS JA HELSINGIS. KUULA RAADIOT AADRESSIL *IDAIDAIDA.NET*.

Fotod: Tõnni Arus

VIHJE

Neil, kes ei ole veel tutvunud „Eesti lugude" sarja viimase hooaja lühidokkidega, soovitame panna vaatamisjärjekorda Aleksandr Heifetsi „Muusika, mida ma veel ei tea", mis portreteerib Tartu melomaani ja vinüülipoe Psühhoteek eestvedaja Ahto Külveti suhet muusikaga.
Filmi saab vaadata siin:
arhiiv.err.ee/vaata/eesti-lood-muusika-mida-ma-veel-ei-tea

■■■■■ suurepärane / ■■■■□ väga hea / ■■■□□ hea / ■■□□□ mittemidagiütlev / ■□□□□ halb

Ajukaja & Ats – Signal
(MIDA, 2021)
■■■■□
Kuulas Kaspar Viilup

Ükskõik mida ma siia arvustusse ka ei kirjutaks, miski ei võta värske EP nimilugu paremini kokku kui kirjeldus albumi Bandcampis: see kõlab nii, nagu purjus toonekured lendaksid kevadel koju. Täiesti sürreaalne võrdlus, aga need sekventseri ludinad-kudinad mõjuvad tõesti just niiviisi. „Signal EP" meenutab loodushääli tulevikust või paralleeluniversumist, ehk võiks linnulaul näiteks „Stalkerist" tuttavas Tsoonis olla just selline?

Muusikast olulisem on Ajukaja ja Atsi ühise materjali puhul aga selle tõeliselt rikkalik visuaalsus – minimalistlikud kompositsioonid, kus põhituuma moodustavad vaid kaks-kolm elementi, lükkavad peas käima eriskummalise pildirea. Kuskilt kerkivad esile värvikirevad suvemälestused lapsepõlvest, aga see kõik on kaetud paksu tolmukorraga, need pildid on justkui aastakümneid pööningul seisnud. Võimatu on neid tundeid ratsionaalselt selgitada, aga „Signal EP" loob veidral kombel niivõrd tervikliku maailma, mis uputab endasse.

Kogu selle abstraktsuse juures võib „Signalit" nimetada vabalt ka reivinostalgia plaadiks. Siin on vana kooli *house*'i, algosadeks lahti võetud *jungle*'it ja kuldaja rütmikamat IDMi, kuid see on lihtsalt mõlema produtsendi jaoks keel, mida nad kõige paremini valdavad. Nendest pealtnäha tuttavatest kildudest laovad nad kollaažina aga terviku, millel pole tantsumuusikaga sisuliselt midagi ühist.

Mis me ikka seda asja keerulisemaks ajame: Saaremets ja Luik on teinud kolm lugu imekaunist muusikat. Nii lihtne see ongi.

Mart Soo & Florian Walter – The Golden and Other Ratios
(Umland/Improtest, 2020)
■■■■□
Kuulas Oliver Berg

Aasta oli siis 2019, kui Eesti üks tuntuim kitarrist Mart Soo salvestas Tallinnas koos Essenist pärit saksofonisti Florian Walteriga muusika, mida saab nüüd kuulda albumil „The Golden and Other Ratios". Ja see, mida kuulda saab, paneb kõige efektsema eksperimentalismi vaimus proovile ettekujutuse ja suhtumise, millega me muusikale läheneme.

Hea küll, albumi helipilt pole sugugi nii kakofooniliselt katsetuslik, et kaduda eristamatusse mürafooni. Pigem on kõik helid, mille olemuse ja dünaamikaga muretult mängitakse, tervikmiksis selgelt omal kohal, klaarid ja parajalt pöörased, samas äärmiselt füüsilise tekstuuriga, mis tähendab, et kuulaja tajub vahetult kaht inimest, kes on nende loomise taga. Kuigi elektroonilistel elementidel on siin oma koht, on üldkogemus orgaaniline, meeleliselt midagi sellist nagu Sarneti filmiversioon „Rehepapist".

Filmilikkus on siin taotluslik, muusikud on ise kirjeldanud albumit sõnadega „retrofuturistlik kosmosevesterni filmimuusika". Üsna küberpungi vaimus, kus eri kihtidel on olevikus selgelt oma koht ja identiteet, aga need segunevad veidratel võngetel kõige muuga, millest koosneb minevik. Paralleelina hüppavad pähe elemendid „Disco Elysiumist". Või kui pöörduda veel filmimaailma poole, siis miks mitte mõni Terry Gilliami film.

Teoreetiliselt peaks seekordsel Jazzkaarel augustikuus olema võimalik duot kuulda ja näha ka elavas esituses. Loodetavasti ei jää me sellest võimalusest ilma.

Maris Pihlap – What Have You Become?
(TIKS rekordsid, 2021)
■■■■□
Kuulas Johanna Maria Mängel

Maris Pihlap on kogunud oma esikalbumile kokku maailmamuusika kontrastid, mis on seotud rikkalikuks kimbuks eeterliku elektroonilise produktsiooniga. 24-aastane produtsent, laulja-laulukirjutaja ja multiinstrumentalist täidab plaadil kõiki mainitud rolle suurepäraselt. Vaatamata külluslikule kõlale on EP helimaastik õhuline ja unenäoline ning plaadi kuus rada justkui hingavad hüpnootiliselt. Elemendid mitmesugustest pärimushelidest ja masinamuusikast suhestuvad omavahel orgaaniliselt, üksteist segamata ning kuigi juurtetunnetust ja elektroonikat on varemgi edukalt sünteesitud, kumab Pihlapi loomingust piisavalt isikupära, et mõjuda värskena. Ta ehitab lugudes lummavaid ja nüansirohkeid mustreid minimalistliku viiuli, tiksuvate-plaksuvate rütmide, hõõguvate süntesaatorite ning vokaali-*loop*'idega. Lauldes hoidub Pihlap liigsest hingestatusest ning häälkõlab tüüne ja soojana. Ka laulusõnades avab ta tundelisi teemasid peenelt, muutumata üleliia sentimentaalseks või traagiliseks. Taoline rahulik kindlameelsus vokaalis ja sõnades lisab lugudesse küpsust ja emotsionaalset ehedust. Albumi „What Have You Become?" kuus lugu moodustavad tugeva terviku, kus midagi pole puudu ega üle. Pihlap on leidnud lühialbumi toonides muljetavaldava tasakaalu traditsioonide ja novaatorlike ideede, rahuliku kulgemise ja kasvava pinge ning karge selguse ja uduse une vahel.

Erki Pärnoja & Collegium Musicale – Anima Mea
(Erik Lindström Music, 2021)
■■■■■
Kuulas Kevin Loigu

Prantsuse meistergraafik ja maalikunstnik Gustave Doré on kujutanud Dante „Jumaliku komöödia" lõpuillustratsioonides empüreumi – kohta, kus asub paradiis, kus elab Jumal ja kuhu jõuavad ainult valitud, puhtad hinged. Seal, kus Dantel jäi empüreumi kirjeldamiseks sõnadest puudu, suutis Doré oma imetabase kunstilise väljenduslikkusega realiseerida jumalikust fenomenist enda versiooni.

Ka helilooja, laulukirjutaja ja multiinstrumentalisti Erki Pärnoja viies album „Anima Mea" jutustab omal moel usust, taassünnist ja lootusest, kuid sel korral toimub kõnelemine koos kammerkooriga Collegium Musicale. „Anima mea" tähistabki maakeeli inimese hinge. Paljud peavad ehk Pärnoja loomingut rohkem mõnusaks tiksumismuusikaks ja kooriteos paistab kui suur samm tundmatusse. Ettevõtmise suurejoonelisust ei saa eitada, ent žanrimääratlushorisondist veidi kaugemale silmates leiame, et Pärnoja on tegelenud hinge- ja helimaastikega kogu soolokarjääri vältel. Tõepoolest, varasemad albumid on olnud veidi mänglevamad ja filmilikud, kuid just loo „Anima Mea" tuumakus, pala „Koit või ehakuma" sügavus ning loo „Mina tean" pärnojaliku kitarri, koorimuusikaelementide ning Collegium Musicale sümbioos tõestavad, et Pärnoja on enamat kui *hygge*'lik popmüstik.

Albumist võib kaasa võtta palju, ent lisaks sügavale sisule ja viimistletud produktsioonile on ehk kõige lootusrikkam teadmine, et nii Dante keskaegsete kirjutiste, Doré 150 aasta taguste illustratsioonide kui ka Erki Pärnoja 21. sajandi kolmanda kümnendi koorimuusika kujul eksisteerib neid loojaid, kes kombivad oma meediumite äärealasid, tuues inimeste ette korduvalt teemasid, mis on vaimsed, universaalsed ja aegajalt seletatavad rohkem tunnete kui sõnadega.

kassikontsert – kassikontsert
(2021)
■■■■□
Kuulas Lauri Tikerpe

Kevadist kassikontserti võib loomulikult võtta kui agrolikku instinktide möllu, labast ja kiledat kiimakakofooniat. Tähelepanelikumal kuulamisel on selles kaoses alati ka midagi kaeblikku ja igatsevat. Midagi poeetilist.

Kirill Havanski träpikassikontsert pole suurustlevalt ja laiavalt paarilist otsiv. Siin on kevadöö sumedust ja sügavust. Tumedat nukrust ja argiromantikat.

Naljakas. Teades, et Kirill Havanski on elukutselt näitleja, jäin mõtlema, et iseenesest oleks ju näitlejal pirakas eelis räpi-*persona* loomisel. Pugeda oma nahast välja, saada kellekski muuks eriti usutaval kombel. Aga võib-olla on hoopis nii, et kui sa pead päevast päeva eri karakteriteks kehastuma, siis tahaks mingil hetkel olla lihtsalt sina ise? Ma võin muidugi rängalt eksida, aga see viimane tundub ehk isegi tõenäolisem. Sest koos kogu tumedusega näivad need kaheksa lugu siirad ja isikliku poeesiaga palistatud.

Näiteks „nägu ees" mõjub esimese hooga nagu eriti sugestiivne iidne itk, mis kõidab sind oma repetatiivsesse silmusesse ja laseb kahtlustel naha alla pugeda, lausa hingeni välja. „ma kukkusin / nägu ees jälle tema külge / pehmelt maandusin / tema ronis mulle otse sülle / äkki armastus / kergekäeliselt mind jälle narrib…"

„palju ple vaja" libiseb aga träpirajalt kõrvale mõnusalt džässiseks sosinaks, kus harjad sahisevad soolotrummil ning hääl tõuseb peaaegu falsetini.

Romantika võib vahel lõppeda ka raske pohmakaga, nagu tõestavad „mul on kass" ja tõupuhas bassine tumeträpp „tühi (nagu kott)". Tasakaal on igatahes paigas.

Laulvaid näitlejaid on Eestis alati palju olnud. Paremaid ja halvemaid. Mul on siiralt hea meel, et nüüd on meil ka (t)räppivad näitlejad.

Guard of the Abyss – Melanchol
(Trash Can Dance, 2021)
■■■■■
Kuulas Rene Kolmteist

Ambient kutsub kuulama sama palju kui lõhnakuusega värskendatud taksosalong sügavalt sisse hingama. Õnneks on töötatud välja *dark ambient*, mis ei ole teoreetilise baasi abiga leidlikult välja vabandatud intensiivne igavus, vaid küllalt lihtsameelne žanr, sageli eraldi eesmärgiga ergutada madalaid tunge. Mitte just koreograafilisi seisundeid, ent on räägitud hirmust, vastikusest ja muust seesugusest. Ei saa öelda, et sedasorti tundmuseid oleks suutnud siiamaani liialt täheldada, pigem on žanri sugestiivsed aspektid, nagu kurjakuulutavad müdinad, hämar undamine ning nii seades kui ka kõlades esinev toores amatöörlus, suutnud pakkuda uudishimu hoidmiseks piisavalt argumente.

„Melancholile" valitud palad on salvestatud aastatel 2002–2006 ja need on tirażeerinud kodumaine rahvaloomingu talletaja, kassetimanufaktuur Trash Can Dance. Valik on žanriplaadi kohta mitmekesine: maasügavusest kõlavate trummidega „Leaving", nii otseses ning hea tahtmise juures ka ülekantud tähenduses mõtteid käärivale mülkale viiv „Estonia" või vabalt mõnd ärevamat filmistseeni heliliselt pingestama passiv „Hunting".

Aga kõige liigutavamaks jääb siiski pala „Gates of the Darkness", milles absoluutselt mitteargine *dark ambient* on suudetud muuta tilkumist meenutavate helidega lausa talumatult olmeliseks, innustades just hirmu ja lootusetust, sest pole midagi halvaendelisemat tilkuvast torust, eriti kui leke tabab reede õhtul, mil torumehed on juba alustanud nädalavahetust.

ETENDUS KÕRVADE VAHEL

Koges **Aare Pilv**

Paide Teatri lavastus „Labürint" (tekst **Jan Teevet**, hääl **Joosep Uus**, muusika **Kirill Havanski**) on mõeldud kogemiseks ühele inimesele korraga tema enda valitud asukohas, nii et tegelasi on kaks: kõrvaklappidest kostev jutustaja (Joosep Uusi hääl) ja jalutav kuulaja. **Ott Karulin** on sellest juba kena arvustuse kirjutanud[1], nii et ma ei hakka seal öeldut üle kordama, olen temaga nõus. Ta nimetab seda „rännaklavastuseks" ja viitab, et sellel formaadil on juba Eestis väike traditsioon. Nii see on. Veel täpsemalt võiks seda žanri nimetada ka kõrvaklappidega jalutamise teatriks või lühemalt *walkman*'i-teatriks.

INIMESTE LIIGUTAMINE LÄBI LINNARUUMI

Ühe varasema näitena meenub 2010. aasta kevadel mängitud NO76 „Tallinn – meie linn", kus **Eva Klemets** viis väikse grupi ekskursioonile Tallinna vanalinna, ainult et vaatamisväärsusteks olid linnavõimu korruptsioonijuhtumid. Siin oli küll jutustaja ise kohal ja vaataja ei tulnud oma valikuid teha, kuid kõrvaklapitehnika võimaldas teatrivormi, mis hõlmab suurt ruumi ja on samas intiimne, nii et võis teistele tänaval kõndijatele peaaegu märkamatuks jääda. Ka Labürintteatri-ühendus G9 on kasutanud inimeste liigutamist läbi linnaruumi kõrvaklappidest tulevate suunistega. Mul endal on meeles lavastus „Eluaeg" (2016), kus alguses ja lõpus asus publik üheskoos, kuid vahepeal käisid nad gruppidesse jaotatult mööda eri trajektoore, sattudes vahel ka üksteise vaatlusobjektideks. Eri rühmade liikumine oli peenelt sünkroonitud. Siingi oli igal grupil oma saatja kaasas, kuid publik polnud lihtsalt kaasakõndija rollis, vaid pidi aeg-ajalt ka ise aktiivsust üles näitama.

Tekkis kummaline efekt: ma sain endast rohkem teadlikuks, kuid ühtlasi hakkasin ka lahustuma, endal käest libisema, olin mitmes suunas korraga fokuseeritud.

Ma pole kahjuks näinud Tartu Uue Teatri „Fantoomvalu" (2019, lavastaja **Jaanus Kaasik**), milles, nagu kirjeldustest aru saan, viiakse vaatajad samuti kõrvaklappide kaudu juhendades linnaruumi kõndima – ja seda lavastust saab kogeda ainult üksi.

See, et liigutakse ringi, rõhutab endale suunatud kohalolu veelgi – teatrisaalist võin ma välja jalutada, aga oma peast ja kehast mitte.

Ühe-inimese-jalutusteatriks liigitub ju ka näiteks **Kaur Riismaa** „Tarabella" (2017, kättesaadav NUMU nutimuuseumi rakenduse audioraamatute osas), mis on küll žanri poolest nimetatud interaktiivseks luulekoguks. Siin saab jalutaja koostada ise kaardil toodud punktide vahel vabalt liikudes oma trajektoori läbi Pelgulinna. Iga punkti juurde kuulub luuletus ja mingi kild selle koha ajaloost, samuti saab vanade kaartide põhjal vaadata, mis oli selle koha peal eri aegadel minevikus.

Foto: Kris Moor

Aare Pilv on literaat, kes on tegutsenud viimastel aastatel ka mitme lavastuse dramaturgina.

Sellelaadse teatriga on süvenenumalt tegelenud ka **Marion Jõepera**, kes on nimetanud neid lavastusi lihtsalt mängudeks. Kodulehel *instituteofwander.com* on kättesaadavad tubane mäng „Kükk in the Köök" (2016) ja vabas õhus toimuv „Surrogaatmetsad" (2015). Viimasega sarnaneb Paide Teatri „Labürint" kõige rohkem – üksi läbitegemiseks mõeldud, suvaliselt valitud alguspunkt ning osaliselt juhendatud, osaliselt jalutaja enda valitud trajektoor. Ühesõnaga, omajagu on jäetud ruumi loovale juhusele, planeerimata sünkroonsustele ning fookus on pööratud jalutajale endale, jalutamine muutub siin kunstliseks praktikaks.

KÕNNAKU ERIPÄRAD

Tudeerisime Marion Jõepera doktoritööd „Ruumitaju loomine ja suunamine kui postdramaatilise draamaturgi peamine töövahend" (2017), kui valmistasime **Jarmo Rehaga** ette „Oomenit", mille esimene osa oli samuti grupiviisiline jalutamisteater, mida juhiti kõrvaklappidest. Trajektoor oli küll kindel, aga kontrolletendusel avastasime, et kui lasta inimesed omapäi liikuma, tekib kohe „karjajuht", ja kui see liiga kiiresti liigub, siis läheb tekst ja kõndimise tempo ju sünkroonist välja. See meenus kohe, kui „Labürint" juhendas mind eri tempodes liikuma, samuti siis, kui alguses tekkis küsimus, kas ma peaksin jutustaja pausile panema, et jõuda järjest kõiki suuniseid järgida. Jäi mulje, et tekst on mingi kindla ruumi peale üles ehitatud – või et jutustaja ja mina liigume eri ruumides. See oligi nii mõeldud, mingist hetkest tuli jutustaja otsekui lähemale, selja taha, minu jalutamisruumi. Ühtlasi aga hakkas ta osutama sellele, et ma ise ei ole lihtsalt mina ja lihtsalt siin, vaid võiksin olla ka keegi teine, mind võiks olla mitu, ma võiksin siin olla minut tagasi või kunagi tulevikus. Ühesõnaga, jutustaja nihkumine minu ruumi käis üheskoos sellega, et mind kui pelka kuulajat hakati sisemiselt liigendama esitajaks ja vaatajaks. Ma muutusin oma privaatteatri näitlejaks ja tekkis kummaline efekt: ma sain endast rohkem teadlikuks, kuid ühtlasi hakkasin ka lahustuma, endal käest libisema, olin mitmes suunas korraga fokuseeritud. Tajud ergastusid, olin nagu teravamalt kohal, kuid ühtlasi minu enda konkreetsus hajus. Nii et see muutus lausa teatavaks psühhofüüsiliseks meeleharjutuseks.

Üks huvitavaimaid hetki oli see, kui pidi kõndima suvaliselt valitud inimese järel täpselt tema sammu taktis. See tõi teadvusse, kuivõrd individuaalne on inimese kõnnak ja kui sügavalt see tegelikult psühhofüüsilist olemist määratleb – milline on kellegi ruumis kulgemise rütm ja „faktuur". Olen seda tehnikat hiljemgi tänaval kõndides proovinud. Veel üks huvitav tehnika sellise teise inimese intiimsesse rütmi sisseelamise kõrval on kõndida ruumis nii, nagu ruum oleks hoopis aegruum – kujutledes („meenutades"), mis oli siin varem ja kes ma ise selles kohas olen varem olnud.

PÄRNAPUUD, MIDA ENAM EI OLE

Kõndisin seda lavastust Tallinnas sadama lähistel ja Kadrioru kesklinnapoolses servas, mis on olnud mu lähikond juba üle kahe aasta, kuid millega mul pole väga sügavale ulatuvaid mälestusi (jutustaja otsekui kõneleks väga omaseks kujunenud linnaruumist). Kuna see formaat toitub aga paljus juhuslikest sünkroonsustest teksti ja vaataja vahel, juhtus see paratamatult siingi. Kohas, kus jutustaja ütleb vanaisale, et seda pärnapuud, millest vanaisa räägib, ei ole enam, asusin ma parajasti Petrooleumi ja Tuukri nurgal, ja mulle meenus, et siin asus ju kunagi kitsarööpmelise raudtee sadamavaksali hoone, mida ma oma silmaga pole kunagi näinud ja mis lammutati enne ölümpiamänge, aga kuhu mu raudteelasest vanaisa on kindlasti sattunud. Ja siit avanes terve kujutlusruum: astun koos vanaisaga rongile, see sõidab mööda Vesivärava tänavat puumajade vahelt läbi, Lasnamäe nõlva all asuvast loomaaiast mööda (see jõuab rongini lõhnadena), mööda Türnpu tänavat, teeb peatuse Odra tänaval praeguse bussijaama kohal, sealt läheb juba sõit edasi Nõmme ja Viljandi poole. Samal ajal on mu fookus ka mu Viljandi lapsepõlveõue pärnal, mille all loeti trihvaatrimängu ajal sajani, ja sedagi pärna tõesti enam pole, samal ajal pean ma kindlaks tegema suuna, kuspool elab mu parim sõber (ja milline neist valida), samal ajal kõnnin üle trammitee, kust praegu trammid teeremondi tõttu ei käi, samal ajal mõtlen siinse jutu üle-eelmist lõiku jne.

Walkman'i-teatri üks oluline joon on see, et ta koondab inimese endasse, fokuseerib tema vaatajapilgu endale kui tegutsejale (*actor*). Ja seda juba puht tehniliste asjaolude tõttu – pean silmas seda, et kõrvaklapid koondavad etenduse *kõrvade vahele*, nii otseses kui ka ülekantud mõttes. See on tavalisest teatrist jõulisemal viisil kujutluste, mäletamise ja enese tähelepanemise teater. See, et liigutakse ringi, rõhutab seda endale suunatud kohalolu veelgi – teatrisaalist võin ma välja jalutada, aga oma peast ja kehast mitte. Ja nõnda paneb selline teater küsima, milline on minu vabaduse ruum, kui liikuv ja avar olen ma oma kõrvade vahel. Kes määrab mu sammude takti? Ja kas vabadus on seotud tahtega? Ma võin küll oma tempot, kõnnakut ja suunda tahtlikult juhtida, kuid päris vaba olen ehk siis, kui tean, kust pärineb mu loomulik kõnnak, ning lasen end sellel juhtida nagu pärituulel.

[1] *Karulin, O. 2020. Loll on see, kes kõnnib vastutuult. – Sirp, 03.07.*

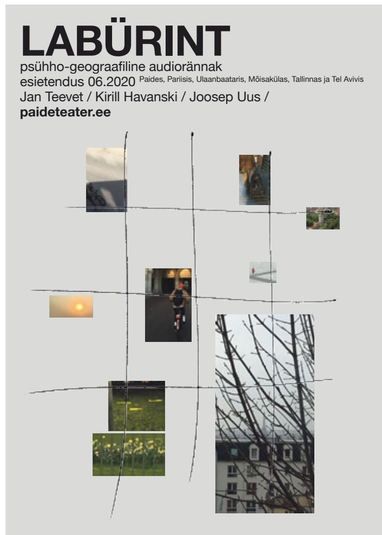

PAIDE TEATRI PSÜHHOGEOGRAAFILINE AUDIORÄNNAK **„LABÜRINT"**. IDEE JA TEOSTUS JAN TEEVET, JOOSEP UUS JA KIRILL HAVANSKI.
VEEBIS ALATES JUUNIST 2020 AADRESSIL *PAIDETEATER.EE/LABURINT.*

TEISE EESTI LOOD

Luges **Valner Valme**

Need on päris sünged jutud. Mõnes loos on õige vähe kibedat huumorit. Seda võiks isegi veel vähem olla. Mitte et ma ilge masohhist oleks, aga Martin Algus oskab kirjutada *Nordic noir*'i dramaatilise külanovelli kujul ja ka kriminaalset tuleb siin raamatus ette. Kontrastiks inimeste armetusele ja valedele otsustele troonib neis novelles looduse ilu. Me oleme Eestis, täpsemalt Tagamaal, autori ajakirjanduses antud kommentaaride põhjal[1] Vooremaal, kust ta ise pärit on.

MEILE JU MEELDIB SEE MURE

Alguse debüütjutukogu lugude tegevus kulgeb läbi Eesti ajaloo viimase saja aasta ja nüüd, mil EV100 juubeldused on napilt möödas, võib rahulikult jälle murelikuma pilguga tagasi vaadata. Meile ju meeldib see mure. Martin Algus muretses oma raamatusse inimesed, kelle jaoks ei leidu soodsaid lahendusi, nad on viidud piirini, kus on juhtumas midagi traagilist kas ühiskondlikus plaanis või üksikisiku jaoks. Muide, **Anna Žigure** raamatut „Läti rahva käekäik. Hetki ajaloost", mis äsja Loomingu Raamatukogus ilmus, sobib siia otsa samuti lugeda, sest ka see teos vaatleb oma maa sadat aastat tavalise inimeste kaudu. Siin aga sarnasused lõpevad, sest läti kirjaniku teos koosneb dokumentalistlikest kildudest inimeste suu läbi, Algus läheneb laadilt kohati maagilisele realismile, luues reaalsusse kummastavaid hetki. **Gabriel García Márquezi** „Sada aastat üksildust" meenus „Tagamaad" lugedes esmalt pelgalt sajandi seose tõttu, sai siis aga üksilduse-raamatut üle hulga aja jälle lapatud ja võib täheldada, et sugulus on olemas. Alguse realismil on kogu aeg taustale küsimärk püsti seatud, miski ei pruugi siin olla nii, nagu näib, ja igavikutunnetus on kumamas „Tagamaas" jõuliselt läbi saja aasta kildude, samas kui inimene on vaid putukas, osa avaramast kõiksusest, kes oma taju õigsuses pidevalt kahtlema peab. „Siis imestab noormees, kui petlik on mõistus ja kõik need pinnapealsed rituaalid, mille all elu ülim lihtsus meid kogu looduga ühendab, see niriseb seal hääletu põhjaveena, kasvatab kannatlikult meie küüsi ja jukkseid […] meie uimi, erapooletu ja nähtamatu nagu vaikus, mis omasoodu kusagil olemise taga hõljub," (lk 25) tunnetab Hans loos „Kõik on korraga", ja kuigi ilusasse ellu sekkuvad peagi koputajad ja NKVD, jääb Hansus püsima tunne, et „kõik voogas ja sirises, kõik lihtsalt oli. Nii ka Hans" (lk 37). „Saja aasta üksilduse" Macondo rahvas oli kaotanud tegelikkuse piirid, sest jumal oli pannud proovile inimeste imestusvõime[2], tegelikkuses kahtlevad ka Alguse jutu „Gandhi" tegelased, jahmudes lõvi ilmumise peale.

Kui alles paari aasta eest otsisid kriitikud üksteise võidu suurt eesti romaani, siis nüüd on moes novellid ja muud lühivormid. Jutukogu on uus romaan.

Kui Alguse novellid oleksid dokfilmid sarjast „Eesti lood", siis need pandaks ilmselt ETV asemel ETV2 kavva.

Valner Valme on kultuurikriitik ja raadioonu. Melomaan ja endine mitteformaal. Töötab SA Kultuurilehes ja ajakirjas Edasi, teeb saateid Raadio 2-s ja Vikerraadios.

Üks mõjuvaimaid, ja kindlasti kõige jõhkram, on jutt „Tagamaal", kus inimesed on seatud silmitsi peaaegu üleloomuliku kurjuse jõududega, olgugi et neid kehastavad kõigest vangist välja pääsenud mõrtsukas ja traktoriga toimunud õnnetusjuhtum. Halastamatu naturalism ja pessimism külaelu kujutamisel toob silme ette hiina kirjaniku **Mo Yani** romaani „Punane sorgo", mis on samuti nii rets, et seda on võimatu köidet aegajalt käest loopimata lugeda.

Paraku on nii, et mida enam Algus kruvi ihus keerab, seda meisterlikum ta sulg on. Kui peaaegu-nimijutustus „Tagamaal" on eelkõige füüsiliselt julm, siis psühholoogiliselt kõige karmim on lugu „Põgenikud", milles loomult kena inimene, tore kalur, ei suuda end tagasi hoida sooritamast jälkust, mis võib hukutada ühe terve võõra pere, aga päästa tolle kaluri mootorpaadi. Siia nii kirja panduna võib see tunduda kunstlik teemapüstitus (ei hakka lugu ümber jutustama ka), ent autor esitab moraalse dilemma arengu aeglaselt, veenvalt, raskelt, kuni jõuab hooga kulminatsioonini, kus peategelane sõidab üle Peipsi tagasi koju, „hing nagu jääkuul südame all" (lk 92). Mul oli loo lapstegelasest nii kahju, et palusin oma noorimal lapsel mulle ühe armsa pildi joonistada.

ALGUS LÄHEB VOOLUGA KAASA

Põgus põige aega ja konteksti, kuhu Alguse raamat on sattunud. Kui alles paari aasta eest otsisid kriitikud üksteise võidu suurt eesti romaani, siis nüüd on moes novellid ja muud lühivormid. Jutukogu on uus romaan. Aasta 2020 tõestas seda mitmel moel. Kuuest kulka kirjanduse aastapreemiate proosavaldkonna nominendist (sh Martin Alguse „Tagamaa") viis olid eri mõõdus lühivormide kogud. Varjatud romaaniihalus vaatab neist aga vastu ikka. Mitmed mullused proosakogumikud on seotud kunstilisteks tervikuteks, olgu nimetatud teisedki nominendid: **Aino Perviku** „Miniatuurid mälupõhjast", **Jaan Kaplinski** „Piirpääsukese Euroopa", **Piret Raua** „Kaotatud sõrmed", **Meelis Friedenthali** „Kõik ärataktse ellu". Mainimist vääriksid ka paljud nomineerimata kogud, mille hulgast väljapaistvaim on **Ülar Ploomi** „Armukadeduse lopergune nägu ja teisi jutte".

„Tagamaa" lood on ka eraldi loetavad, aga järjest lugedes haakuvad need omavahel esiteks ajalises järgnevuses, teiseks tunnetuslikult ja paiguti ka otseselt, näiteks loo „Kõik on korraga" tegelane Hans tuleb tagasi jutus „Olympia", pea kõigis palades (välja arvatud ehk „Gandhi", kus loodus sekkub teisiti – triksterist lõvi kujul) on läbiv tegelane loodus, mis on küll ka lihtsalt kaunis ja võimas („Avar kõnnumaa ulatus kuni silmapiirini, kus metsade taga aimus üksik lauge voor", lk 55, lugu „Kodutee"), aga ka inimesest üle: „Seal tagapool seisid võsatihnikus hüljatud majad, mõnel aknad planguga kaetud, teistel seintes klaasita augud nagu tühjad silmakoopad." (lk 145, „Tagamaal") Samas loos tunneb Anto, et „kõik mõtted ja tunded kaovad sellesse hoovusse, hirm ja valu, kõik on korraga kadunud. Keha on veel ainult näiliselt püsti, ainult seetõttu, et siin ruumis pole enam gravitatsiooni ja mitte millelgi pole enam kaalu ega tähtsust" (lk 177). Üpriski **Camus**' vaimus eksistentsialistlikku õõnsust oskab tekitada Algus.

TAANDADA VABARIIK MULLAKÜBEMEKS

Jood klaasi kaupa veini ja lõpuks on ikka terve pudeli mulje – raamjutustuse või juhtmotiivi olemasolu jutukogus pole tegelikult midagi erilist, kas või **Mehis Heinsaare** „Härra Pauli kroonikaid" võiks sel juhul romaaniks nimetada. Võtta ette Eesti Vabariik 1918. aastast meie ajani on siiski ambitsioonikas plaan. Lugema hakates tundus Alguse suurejooneline kavatsus õõneski, nagu hilinenud tellimusprojekt EV100-ks või postkaardisari.

Postkaardist on asi õnneks kaugel. „Tagamaa" kümme pala annavad edasi nukraid või valusaid pilte Eesti ääremaadelt, sealt, kuhu vabariigi edulood ja televisioonist nähtav õhtukleidiglamuur ei ulatu. Kui Alguse novellid oleksid dokfilmid sarjast „Eesti lood", siis need pandaks ilmselt ETV asemel ETV2 kavva. Ja filmilikud need jutud on, igapäevane stsenaristitöö tuleb kirjanik Algusele kasuks.

Teoses on tagaplaanil poliitilised viited ja riigikorda võib aimata vaid ajastule iseloomulike tegevuste ja veidi ka miljöö kaudu, esil on valdavalt selliste inimeste eluesiad, keda võib *Untermensch*'ideks nimetada, ent neil on siin täiesti teised probleemid kui **Andrei Ivanovil**, kes „poogib kirjutades endale haiguse külge"[3], sest paljusid Martin Alguse tegelasi võiks iseloomustada nime kaotanud Margi (teatud seigast alates on Mark lihtsalt „mees") tegevuse kaudu: „Ta ärkab okste alt ja liigub poolkäpuli edasi, et libedast künkast üles saada." (lk 197, „Mount Everest")

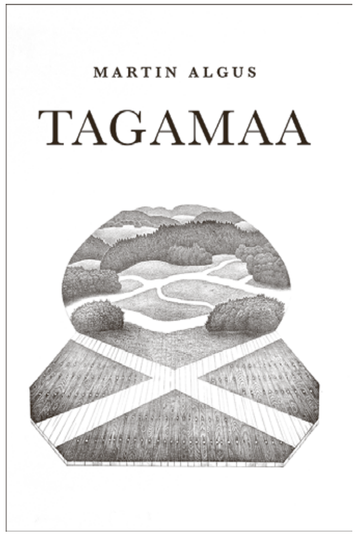

MARTIN ALGUS „TAGAMAA"
TOIMETANUD MARIKA MIKLI
VARRAK, 2020 / 198 LK

Nende inimeste Mount Everest on mets ja muda. Mets on „Tagamaas" sageli kõhe nagu **Oskar Lutsu** „Nukitsamehes", looduslikud tingimused – nagu muld „Kodutees" või muda „Mount Everestis" – sümboliseerivad ühtlasi inimhinge saastasemaid soppe, kust on vaja läbi murda, et üldse ellu jääda.

See ongi „Tagamaa" tugevaim mängukaart: inimene peab esmalt võitma monstrumi – või spliini – iseendas ja alles siis tulevad mängu ühiskond, riigikord ja muud abstraktsemad nähtused, millega rinda pista. Seetõttu on siinsed õnnestunuimad lood need kõige tumedamad, mille kõrval „Gandhi" jääb siiski kergeks humoorikaks vahepalaks ja „Olympia", kus peategelaseks on edukas Läände põgenenud ja ajaloolisele kodumaale käima tulnud härrasmees, on hollywoodlik melodraama, millest saaks kindlasti ägeda telesarja, aga jutuna pole ta nii rabav ja näib siin isegi veidi võõrkehana. Kui teha tagamaanalja, siis võiks olla gaas rohkem põhjas, nagu **Mait Vaigu** „Jussis ja ta vendades". Küll aga vajutab Algus pedaali põhja mustemates tekstides: „Mount Everestis", „Tagamaal" ja ka jubedas miniatuuris „Kuivajõe eksinu".

Metsatukataguse Ääre-Eesti elu kirjeldamine ei ole midagi uut ja **Mats Traat** on seda teinud veel rikkalikuma sõnavaraga, ning Traadi tegelastel on vahel oht surra juba lapsevoodisse[4]. Aga noh. Igal juhul jõuline ja ehe jutukogu see „Tagamaa" on.

[1] *Mustjõgi, K. 2021. Stsenarist Martin Alguse uus aasta on alanud igati hästi. – Vooremaa, 29.01.*
[2] *García Márquez, G. 1975. Sada aastat üksildust, lk 185.*
[3] *Ivanov, A. 2021. Untermensch: minu lõhkikistud osa. – Loomingu Raamatukogu, nr 1–2.*
[4] *Traat, M. 2009. Muld lõhnab. – Minge üles mägedele, 2. köide.*

SHITTY STORY

KIRJUTAS **KÄTLIN KALDMAA**, ILLUSTREERIS **LIISA KRUUSMÄGI**

Lased püksid enne täis, kui lennujaama uksest sisse jõuad.

Liiklust varahommikul peaaegu pole, nii et taksosõit võtab ainult kolmveerand tundi, aga sa tunned juba autos, et hakkab looma, hakkab looma, nii et sõrmed ristiks ja loodad, et veab välja. Ei vea. Ukse peal on turvakontroll, kes kõik pardakaardid üle tahab vaadata. No seda sul ju veel polegi, nii et sa juba tead, mis juhtub. Põhimõtteliselt toimub kõik juba enne, kui sa üldse selle turvameheni jõuadki. Vaikselt.

Istud pelleris tükk aega, lootuses, et saab ometi kord juba kõik, viskad aluspüksid minema ja vooderdad uue paari vetsupaberiga. Kõndides natuke kahiseb, aga tühja kah.

Enne lennuki peale minemist istud veel viis korda vetsus. Vähemalt on see siin päris, mitte kraavike tänava ääres. India peaministri seekordne aastapäevaköne koosnes peaasjalikult loetelust, kui mitmesse külla on ehitatud moodsad tualetid ja mitmesaja tonni võrra on kahandatud fekaalide hulka tänavatel.

Enne kui lennuki peal süüa pakutakse, käid neli korda vetsus. Stjuardessidel pole õnneks aega sind tähele panna ja küllap juhtub seda siin poolte inimestega. Kõht on jumala tühi. Söök on jumala ilus, isegi lõhnab hästi. Emirates, nemad juba oskavad. Näkitsed natuke riisi. Juba tunned, kuidas loob, kuidas loob, ja oledki juba jälle pelleris, enne kui nõud ära koristatakse. Küll. On. Hea.

Jõuad kuus korda pelleris käia, enne kui natukeseks suigatada õnnestub. Siiamaani kõik hea.

Ärkad üles, kõht on jube tühi. Hommikusöök tulebki! Munapuder. No munaputru ikka süüa võib.

Ei või. Enne kui lennuk maanduma hakkab, jõuad kaheksa korda vetsus käia ja hea meelega istuks ka kogu maandumise aja seal. Aga ei lasta.

Lased püksid enne täis, kui lennukist maha jõuad.

Enne passikontrolli viskad pelleris aluspüksid prügikasti, võtad ridiküliist järgmised ja loodad parimat.

Teisel pool on apteek. Õnnistus!!! Ostad kaks karpi immoodiumi ja niisked salvrätid. Sööd kolm immoodiumi. Sellest peaks ehk natukeseks aitama. Kõht on jumala tühi. Süüa ei julge. Käid veel paar korda vetsus, enne kui linna bussi peale lähed. *So far so good.*

Enne järgmist üritust on paar vaba päeva. Lähed hotelli, tee peal veeretad oma kohvri lähimasse pesupoodi ja ostad kolm paari aluspükse. Sellest peaks ehk aitama.

Esimese päeva magad hotellis maha, ei pane suurt midagi tähele. Öösel, vaat siis ärkad üles, kõht jumala tühi. No karju appi kui tühi. Õnneks on see Barcelona, sinu linn, ja sa tead, kust siit öösel süüa saab. Ostad paki küpsiseid, banaane ja mineraalvett, ega siis riskida pole ka mõtet.

Sööd kaks banaani ja viis küpsist ja ootad. Ei midagi. Ootad veel. Ei midagi. Jääd hoopis magama. Ja kui siis läbi une paned vetsu poole jooksma, siis kõigepealt jooksed vastu mingit seina ja alles siis leiad selle õige ukse.

Lased püksid enne täis, kui vannitoa ukse üles leiad.

Kõhulahtisuse neljas päev. Toa ja vannitoa vahet käib tihe liiklus, aluspükse saab õnneks pesta ka vetsupotil istudes. Kerge olla ei ole, isegi vesi tundub sisikonnas tahkeks muutuvat. Ja siis jälle vedelaks.

Järgmine päev on esinemine. Vestlusring laval. Midagi süüa ei julge, igaks juhuks laadid sisse neli immoodiumi. Siin ei saa enam liiga ettevaatlik olla. Väljas liigud kiirete sammudega ühe baari juurest teiseni, et kui peab jooksma, siis saaks kohe joosta. Läheb õnneks. Jõuad vahejuhtumiteta õigesse kohta.

Enne esinemist istud igaks juhuks kümme minutit vetsus. Ei midagi. Nii. Tundub pidavat. Paned aga puudrit ja põsepuna palgele, et halli jumet varjata, ja lähed lavale. Vestlus on põnev ja eksalteeritud, võtad end kõvasti kokku, et lõunamaalaste žestidega sammu pidada, ja – nii kümme minutit enne vestluse lõppu tormad ummisjalu minema.

Lased püksid enne täis, kui tualetini jõuad. Viskad aluspüksid minema ja vooderdad uue paari vetsupaberiga. Jood veidi vett. Kõht on jumala tühi. Lähed vestluskaaslastega kohvikusse, et pooleli jäänud juttu jätkata, ja jood teed. Rohelist. Äkki seisab see veidi kauem sees. Teised joovad veini. Vestlus on kindlasti põnev, aga sa ei pane suurt midagi tähele, sa ootad järgmise puhangu märke.

Järgmisel päeval lendad Berliini. Seal ootavad seminar ja *boyfriend*. Võtad kolm immoodiumi, ei söö midagi, ei joo midagi. No nüüd peaks küll pidama.

Lend läheb hästi. Vetsus käid, aga profülaktika mõttes. *Boyfriend* on sulle vastu tulnud, sa ei jaksa suurt rõõmustada, vaid vajud taksos unelaadsesse seisundisse.

Seisund jätkub terve päeva, *boyfriend* üritab paar korda intiimseks minna, võitled ta endast eemale ja roomad pellerisse. Nüüd julged vähemasti juua. Immoodium tundub pidavat.

Kõhulahtisuse kaheksandal päeval algab seminar. Õnneks ei pea sa pidama pikemat ettekannet, tegemist on arutelude ja plaanipidamisega. Jood kohvi, kardad, et muidu ei pea vastu. Päeva teiseks pooleks ei suuda vastu panna ja sööd paar küpsist.

Pärast seminari on õhtusöök restoranis. Neljakäiguline. Sinna ei saa mitte minna, see on võrgustumise kõige tähtsam osa. Ja kas sa juba ütlesid: nel-ja-käi-gu-li-ne.

Sa ei ole kaks päeva söönud. Ja kõik, mis enne seda söödud, on ammu kõige kaduva teed läinud. Kõht on jube tühi.

Teed kõigepealt kindlaks tualettide asukoha – neid on ainult kaks – ja sätid end strateegilisse kohta istuma. Kõige lähemale, nii et saab kohe joosta. Kõht on jube tühi.

Kõik joovad veini, sina ei joo. Kõik söövad isukalt, sina näkitsed ettevaatlikult. Proovid tellida kõige neutraalsemaid roogasid, mis kõige vähem ärritaksid, ja võtad poolsalaja veel paar immoodiumi. Ei aita. Magustoidu ajaks istud juba peaaegu statsionaarselt tualetis. Ettekandjad ainult naeratavad ja lauakaaslased ei tee märkamagi. Magustoitu sa ei võta, käid samal ajal hoopis veel viis korda pelleris.

Pärast jalutatakse aegamisi läbi linna. Ööekskursioon. Mida kõike siin on ja mida kõike teile näidata tahetakse. Vabandad, et sind oodatakse, vaatad nurga taga kaardi pealt, kus siin ööpäevaringne apteek olla võiks, isegi on üks, aga raudteejaama juures, mis väga lähedal ei ole, aga sinna sa minema pead, ja enne kui apteegi juurde jõuad, lased püksid täis. Ühtegi baari lähedal ei ole, nii et tuleb teha, mis teha tuleb. Ostad kaks pakki immoodiumi, võtad kohe kaks tabletti sisse ja hakkad kolmel koival koigerdades kodu otsima. Taksot võtta ei saa.

Enne kui *boyfriend*'i juurde jõuad, lased veel kaks korda püksid täis. Lähed kohe vannituppa, paned kõik riided pesumasinasse ja istud pool tundi duši all. *Boyfriend* taob uksele, sa ei jaksa vastata, kohmad, et kõik korras, pole midagi, ja istud sooja vee all. Vahepeal kargad läbimärja ja tilkuvana veel kolm korda vetsupotile. Sellel ei ole lõppu, sellel ei tule lõppu. Kõht on jumala tühi ja sealt muudkui tuleb ja tuleb.

Sel öösel magad kahe teki vahel vannitoa põrandal. Põrandasoojendus on julmalt hea asi. *Boyfriend* on kuidagi tusane. Sul ei ole selleks jõudu.

Hommikul kaalud tükk aega, kas pead vastu või ei pea, kas kõht peab vastu või ei pea, ja lähed ikka seminarile kohale. Ära tulla saab ju alati. Ja kõik need inimesed ja no. Kui miski muu ei tööta, siis hea tüdruku kohusetunne ju ikka töötab. Paned kaks paari aluspükse jalga ja vooderdad vetsupaberiga ja neelad kolm immoodiumi.

Jood ainult vett. Ei söö küpsisepurugi. Jood ainult vett ja käid ainult pissil. Saad aru, et õnn on väga-väga-väga väikestes asjades. Osaled arukalt aruteludes, plaanid saavad kirja ja õhtupoolikul hakkavad osalejad üks-kakshaaval kaduma, igaüks oma rongi ja lennuki peale. Sina jääd.

Boyfriend on väga veenev ja nõuab välja sööma minemist, mis see siis nüüd olgu, tema tahab ka minuga aega veeta, vastuväiteid kuulda ei võeta, ja kõht on ka jumala tühi. Viimasest söömisest on kakskend neli tundi, päev on täitsa hästi mööda läinud, ja senimaani ei ole ükski kõhulahtisus su elus kestnud kauem kui viis päeva, nii et nii pika aja peale ehk juba võib proovida. Näkitsed midagi. Justkui peaks. On see siis immoodium või loodus.

Jõuate koju ja riided hakkavad seljast ära tulema ja sa tunned, et nüüd, et nüüd kohe ja kähku, ja *boyfriend* hoiab sind kõvasti kinni, ja – lased püksid enne täis, kui *boyfriend*'i haardest lahti pääsed.

Tormad vannituppa, viskad kõik riided pesumasinasse, ja otsejoones duši alla. Kuuled, kuidas *boyfriend* koridoris edasi-tagasi käib. Vihaselt käib, ei ole lahke kõndimine. Ta üldiselt toaspordiga ei tegele. Erinevalt sinust, kes sa Lenini eeskujul oma päeva sammud täis pead saama, olgu toas või väljas. Uks käib. Vähemalt saad sa nüüd rahulikult toa ja vannitoa vahet joosta, piinlikkust tundmata.

Ja sa jooksed. Millalgi öösel jääd korraks tukkuma, ei saa ärgates aru, kus kohas sa õieti oled, ja lased püksid enne täis, kui vannitoa üles leiad.

Nii see öö möödub.

Hommikupoole ööd tuleb *boyfriend*. Uks käib ja ta seisab su kohal ja seletab ja seletab ja läheb aina vihasemaks ja vihasemaks ja sa ei saa mitte midagi aru, sest sa pead jälle vannituppa jooksma. Ta tahab ennast selgeks teha ja hoiab su käsivarrest kinni ja sul on vaja kohe vetsu pääseda, nagu et nüüd kohe ja otsekohe, ja ta hoiab sust kinni, ja sa lased püksid enne täis, kui ta su lahti laseb, ja ta saab sellest aru, ja enne kui sa vannitoast uuesti välja saad tulla, on ta su asjad kohvrisse visanud, riided, märjad ja kuivad mõlemad, ja kohvri ukse juurde tõstnud, ja hoiab mingeid riideid käes, mille sa justkui selga peaksid panema.

Lased püksid enne täis, kui trepist alla välisukse juurde jõuad.

Foto: Dmitri Kotjuh

Kätlin Kaldmaa on kirjanik ja tõlkija, kelle jaoks kõige tähtsam on vabadus. Sestap pühendab ta osa oma ajast maailma suurimale kirjanike organisatsioonile PEN International, mille välissekretärina aitab ta muu hulgas ka hätta sattunud kirjanikke vabadusse.

BILLIME
SUURIMA VALIKUGA VINÜÜL-
PLAATIDE POOD EESTIS. KA VEEBIS
JÄLGI MEIE UUDISEID INSTAS JA FB'S @BIIT.ME JA RAADIO 2 UUS BIIT SAATES

KIIRKOHTING

VALGE TÜDRUK

Küsis **Mariliis Mõttus**

Tantsija, koreograaf, lavastaja ja hiljuti näitlejana debüteerinud Elina Masing, kes on varasemast tuntud ka kooslusest 5HORSES, tutvustab oma muusikalist *alter ego* Valge Tüdruk.

Valge Tüdruk kehastab võimendatud versiooni tänapäeva noorest, kes kipub unustama inimlikke väärtuseid. Kuidas sa Valget Tüdrukut veel defineeriksid?
Pigem kehastab Valge Tüdruk stereotüüpi, mida nähakse targa ja võimeka tänapäeva naise asemel. Valge Tüdruk on teadlik oma kapitalistlikest privileegidest ning rõhub loomingus nende tähtsusetusele. Ta sündis vastuolulisuse suguühtest.

Lisaks Valgele Tüdrukule on sinu kutsumuseks tants ja etenduskunstid. Oled loonud telesaate „Maagiline metamorfoos", mis tegeleb reaalsuse dissonantsiga, ning rääkinud tsitaadist kui reaalsuse kehtestamise viisist. Mis teemad sind sütitavad?
Mind sütitab karjuv ignorantsus. Eelkõige puudutavad mind sellised teemad nagu feminism, LGBTQ+, integratsioon, inimõigused laiemas pildis ja see, kui keegi neist teemadest ei räägi, kuigi kõik teavad, et asi on lappes. Miks on teised valged tüdrukud vait?

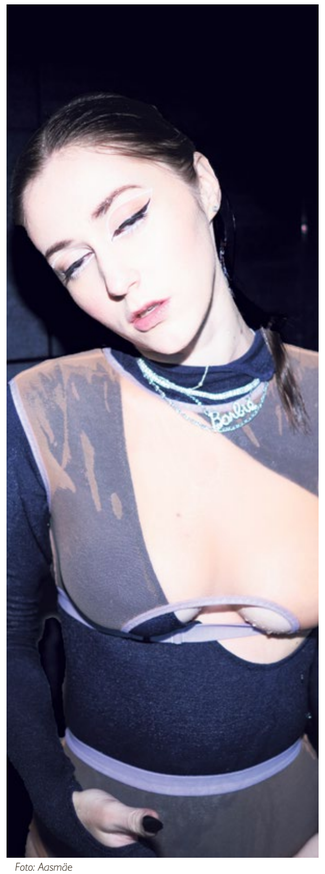

Foto: Aasmäe

Juba välja toodud projektid kasutavad sõnumi edastamiseks üsnagi erisuguseid meediumeid: muusika, digitaalne platvorm ja sari. Kas oledki pigem meediumite vallas katsetaja või on see tingitud praegusest olukorrast?
Katsetamine eri võimaluste ja lahendustega on kaasaja kunstis keskne teema, igatsen väga vahetut eksperimenteerimist. 2. aprillil annab Valge Tüdruk platvormil *elektron.live* oma esimese *live*-kontserdi. Kuna päevad enne seda toimub artistil iluoperatsioon, tuleb sellest kontserdist jällegi ka meediumiväline väljakutse.

Valge Tüdruku loost tuleb välja, et su iidoliks on Ariana Grande. Kes on Elina Masingu iidolid?
Suureks eeskujuks on isiksused, kes on leidnud mooduse balansseerida keskteel, emotsionaalsuse ja professionaalsuse vahel. Toimivad ja lakkamatult arenevad süsteemid on väga inspireerivad, isegi kui need on ajast maas, näiteks haridussüsteem, mis taotleb pidevat kasvu ja loob korrapärasust. Mind on inspireerinud pikalt austria etenduskunstnik **Florentina Holzinger** ja vene skandalist **Instasamka**. Lisaks prantsuse artist **Christine and the Queens** albumiga „La vita nuova". Eesti kontekstis on mul palju eeskujusid, viimasel ajal eriti **Henri Hütt** etteastetega Made in Estonia Maratonil ning **Marta Vunsh** lõputööga „Eestis elavate vene noorte inimõiguste aktivistide motivatsioon ja eesmärgid".

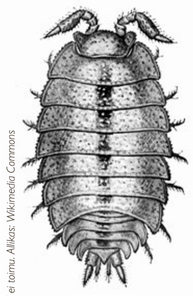

See kakand sümboliseerib olukorda, kus mitte midagi ei toimu. Allikas: Wikimedia Commons

Mitte midagi ei toimu ehk Iga päev on põhjust tähistamiseks

Mis seal ikka, elu on endiselt pausil, nõnda ka kultuur. Veebikontserdid, -etendused, -konverentsid ja -kirjandusõhtud tulevad ikka koju kätte, aga ausalt öeldes on juba üsna kopp ees „koroonaajale kohasest" „videosilla vahendusest" jne/vmt. Puudust on ikka just siin-ja-praegu-tähistamisest. Aga *worry not*, kui ikka hästi tahta, leiab põhjuse tähistamiseks igal jumala päeval!

01.04.
KARJALASKEPÄEV

Jah, 1. aprillil võib nalja ka teha, aga karta on, et vana hea „su selg on valge" veebikoosolekul ülemäära hästi ei tööta. Meenutagem aga, et vanarahvas pidas 1. aprillil hoopis karjalaskepäeva (muidugi kas globaalse kuumenemise või millegi muu tõttu muutus aja möödudes karjalaske- ja põllutööpühana üha olulisemaks hoopis 23. aprillil peetav jüripäev). Ühesõnaga, karjalaskepäeval on paslik lõpuks välja lasta talveajal tubastes tingimustes toimetanud kari ning sooritada ka maagilisi riitusi, et tagada karja tervis, loomade kojutulek ja sigimine, ka ei tohiks sel päeval jätta mingil tingimusel tähelepanuta huntide tõrjumist! Karjalaskepäeva oluline päevakorrapunkt on karjase rituaalne kastmine, mis vanade eestlaste eeskujul tähendab seda, et tuleb kallata karjasele krae vahele vett, misjärel ulatada vettinud mehikesele lohutuseks keedetud muna ja karjasekakk.

02.04.
KÕNNI-TÖÖLE-PÄEV

Suur reede muidugi ja kõik sellega kaasnev samuti, aga lisaks sellele on aktuaalseks kerkinud mitteametlik püha Walk to Work Day ehk kõnni-tööle-päev, mida tähistatakse esmajoones Ameerika Ühendriikides, aga ka teised (peamiselt ingliskeelsed) riigid on siit snitti võtnud. Kõik pühendunud tähenärijad, kes kalendrit peast teavad, asuvad muidugi kohe tuututama, et mis amerikanism see siis on, pühataevas, *Halloween all over again*, meil ju on 22. septembril autovaba päev, mis on igatahes palju rahvuslikum kui mingi kõnni-tööle-päev! Erinevalt autovabast päevast on kõnni-tööle-päev rändpüha, mis langeb alati n-ö poolpidusele tööpäevale ehk aprilli esimesele reedele. Sel päeval tasub mõelda nii süsiniku jalajäljele kui ka oma tervisele ning võimalusel hoiduda tööleminekul ka ühistranspordist. Lisaks, kui on vaja ülemusele head vabandust, miks sa (jälle) hilinesid, saab siinkohal öelda, et Müürilehes kirjutati ja no kõndisidki siis tööle (läbi Lasnamäe näiteks).

Kõigile vabakutselistele, aga ka ajutistele kodukontorirottidele soovitame seejuures **Anti Saare** retsepti: „äratus – hommikusöök – väljumine eesuksest – tiir ümber kvartali ehk „tööleminek" – sisenemine tagauksest – töö – väljumine tagauksest – pood, jalutuskäik pruudiga, kokkusaamine sõbraga – sisenemine eesuksest – puhkus."

04.04.
GEOLOOGIDE PÄEV

Iga aasta aprilli esimesel pühapäeval (muide juba 1966. aastast peale, mil tähtpäev ühes mitmete teistegi üksikute ametikohtade ja elualade esiletõstmise pühadega Nõukogude Liidus alguse sai!) tähistatakse geoloogide päeva. Millegipärast kipub nimetatud püha aga „ülejäänud kontingendil" üha kergemini ununema. Selle aastatepikkuse hooletuse ja eiramise kompenseerimiseks tasubki selle aasta 4. aprillil lasta käiku järgmine skeem: 1) mõtle geoloogidele; 2) räägi geoloogidest vahetpidamata; 3) pöördu Messengeris tuttavate geoloogide poole, et õnnitleda neid sel tähtsal päeval palavalt ja suuresõnaliselt; 4) miks mitte tõsta õhtupoolikul klaasike kõigi maailma geoloogide terviseks.

08.04.
KADUNELJAPÄEV

Kaduneljapäev ei ole konkreetne püha ega esine sugugi ainult aprillikuus. Üleüldse tugevalt neljapäevausku eestlaste kuukalendri ajaarvamises märgib kaduneljapäev alati vana poolkuu neljapäeva, olles sestap ka (üleüldse kuu-usku) esoteerikute oluliseks tähtpäevaks. Vanarahva uskumist mööda tagavad sel päeval ette võetud rituaalsed toimingud edu suurpuhastuses ning putukate ja näriliste hävitamises. Samuti tasub just kaduneljapäeval asuda võitlusse konnasilmade ja kaega, aga lisaks sellele ka liigse kehakaaluga. Mis muud kui majapidamist kraamima ja kaalu langetama! Esoteerikud soovitavad sel päeval ette võtta ka energeetilisi suurpuhastusi – mida iganes see siis ei tähendaks, viirukeid vms?

11.04.
JUUSTUFONDÜÜPÄEV

Kes on juhtunud vaatama Netflixist briti koomiku **James Acasteri** neljaosalist *stand-up specials*'it „Repertoire", mäletab ehk südantlõhestavat lahkuminekurepliiki: „She left me on national fondue day. Of all days."

Aga muidugi on ka juustufondüüpäeva puhul tegemist veel ühe hirmsa ameerika kommertspühaga, mille aktuaalsus seisneb praegu aga peaasjalikult selles, et just siis võib hea tahtmise korral tagasi teenida kaduneljapäeval ebaõiglaselt kaotatud kalorid. Võib ju mõelda, et fondüü (maakeeli sulatatud juust) on eeskätt roog suurema seltskonnaga nautimiseks, aga miks mitte anda seekord endale võimalus kogu pajatäis ise (või väiksema leibkonnaga) sisse keerata? Nagu öeldakse, kui sa usud, siis sa suudadki. See, kel fondüü valmistamise ja serveerimise vahendeid aga käepärast pole või kes mingil muul põhjusel juustu ei talu, võib tähistada 11. aprillil hoopis allveelaevapäeva. Reeglid peab küll ise välja mõtlema, aga eks siinkohal ongi võimalus panna kindel alus omaenda iga-aastastele traditsioonidele.

18.04.
MONUMENDIPÄEV

Rahvusvahelist monumentide ja vaatamisväärsuste päeva 18. aprillil on õieti võimalik ka „koroonaajal" ja „pandeemiatingimustes" üsna edukalt tähistada, kuna teatavasti paiknevad monumendid üldjuhul „välitingimustes". Nii saab ette võtta väikse palve- või muidurännaku endale juba sümpaatsete või veel uute mälestusmärkide juurde. Kuna monumendipäev langeb sedakorda õnnekombel nädalavahetusele, saavad ka need viimased õnnetud, kes pole veel kodumaa kuulsaimat monumenti näinud, end Viljandi poole asutada (järgides seejuures mõistagi 2 + 2 jm meetmeid, *muidu jääb suvi ära*!).

20.04.
HIINA KEELE PÄEV

2010. aastal nimetas ÜRO kõigi oma töökeelte (inglise, prantsuse, hispaania, hiina, araabia ja vene keele) pühitsemiseks kuus uut rahvusvahelist tähtpäeva. Prantsuse keele päeva 20. märtsil magasime sel aastal küll juba maha, aga 20. aprillil ei tasu jätta tähelepanuta hiina keelt! Selle tähistamiseks soovitatakse muidugi eri veebilehtedel „õppida natuke hiina keelt" jne, mis on igati pädev mõte, aga päris selgeks seda vist ühe päevaga küll ei saa. Miks mitte aga võtta sel päeval kätte mõne tuntud hiina autori raamat (kui alustada ilmselgest, siis näiteks nobelist **Mo Yani** „Punane sorgo" **Märt Läänemetsa** tõlkes) ja tutvuda natuke kaugema kultuuriga. Need, kel aga 90ndatest või 00ndatest mõni tätoveeritud hieroglüüf nahka on kaunistamas, võiksid sel päeval tingimata välja uurida, mida kõnealune märk täpsemalt tähendab. 23. aprillil on küll kohe järele jõudmas ka ÜRO inglise keele päev, mille puhul tasub siis näiteks tarbida vaheduseks ingliskeelset kultuuri ja pikkida eestikeelsesse teksti tihedasti ingliskeelseid sõnu ja fraase.

23.04.
JÜRIPÄEV

Kui aga pöörata vahepeal pilk taas koduse maakamara poole, siis kohe nähtubki, et 23. aprillil tähistas vanarahvas jüripäevaga kevade (mis tähendab muidugi, et kevadtööde) algust. Nagu karjalaskepäevalgi, tasub ka jüripäeval silmas pidada kõike hunditõrjega seotut – uskumuse järgi sidus hundite patroon püha Jüri just jüripäeval huntide suu kinni, mistõttu võis loota, et viimased jätavad koduloomad rahule.

Mitte et see „neil päevil" eriline probleem oleks, aga mõnele ehk meenutuseks siiski vajalik: vanarahvas teadis, et absoluutselt on jüripäeval keelatud külaskäimine! Õieti ei tasuks sel päeval ka võõrastega rääkida, sest igasugune sõnavahetus annab teatavasti ka võimaluse karjaõnne jm ära nõiduda. Ka ei tohi jüripäeval sõpradele ega naabritele esemeid laenata (muidu läheb kõik vara majast välja), hoiduda tuleks tingimata ka põllutöödest, okste kojutoomisest (või tulevad maod koju!), keelatud on kudumine (et kahjureid taimedest eemal hoida), lõppeks aga ei tohiks 23. aprillil ka kolistada ja paugutada (see meelitaks nimelt pikset ligi).

Tõusta tuleb jüripäeval vara ja uinuda tulevalguseta, vahepeale jääb jürituli, ümber karja käimine, raudeseme asetamine laudaläve alla, karjavitsa räästasse torkamine jne jne. Ühesõnaga tuleb tegus reede, tehkem sel puhul kalendrisse juba aegsasti ruumi.

24.04.
LÕHNATAJUPÄEV

Kõige aktuaalsem paistab sedakorda olevat aga vähetuntud tähtpäev, milleks on Ühendriikides iga aasta aprilli viimasele laupäevale langev *Sense of Smell Day* ehk tõlkes lõhnataju- või haistmismeelepäev. Tähtpäeva tähistamiseks on soovitus seekord üsnagi lihtne: kel lõhnataju parasjagu olemas, see hinnaku, kel aga just puudu, see meenutagu hea sõnaga.

EKA

artun.ee/eelakadeemia

Tuleviku loojad stardivad eelakadeemiast.